

Tartalom

Apátfalva történeti vázlata	2
Kutatási előzmények	6
Férfiviselet	8
A férfiviselet darabjai	9
A ruhaneműk beszerzése	22
A férfiviselet helye a dél-alföldi viseletek között	23
Női viselet	28
A viselet a 19. század végén	28
A századfordulótól az 1920-as évekig	30
Az 1920-as és 1930-as évek	32
Az 1940-es és 1950-es évek	45
Az apátfalvi női viselet helye a dél- alföldi viseletek között	46
A női viselet darabjai	49
Házivarrók Apátfalván	86
Képek jegyzéke	98
Adatközlőim	105
Irodalom	106
Mellékletek	109

Apátfalva történeti vázlata

A település jelenleg 3287 lelket számláló település Csongrád megye délkeleti határáján, Makótól 11 kilométerre, a Maros folyó partján. A történelme során többször lerombolt falut a kincstár a 18. század közepén a Jászságból, főként Jákóhalmáról és Heves megyéből érkezett magyar családokkal népesítette be, számuk körülbelül ötszázra tehető. Adózásra és szolgáltatásokra a falu 1751-től volt kötelezve.¹ 1768-ban a Jászságból, Gömör, Heves Hont és Nógrád megyéből újabb családok érkeztek a Maros parti településre.² A Historia Domus által „palócoknak” nevezett telepesek mellett a falu lakosságának száma a környező falvakból, különösen a szomszédos Csanádból átköltöző családokkal is növekedett. A lakosság létszáma 1753-ban meghaladta az ötezetet. Ebben az évben önálló, katolikus plébániát alapítottak, majd 1754-1757 között felépítették a Szent Mihály tiszteletére felszentelt templomot. A község közigazgatásilag 1762-ben vált külön Magyarcsanádtól, pecsétje 1764-ből való, anyakönyvet 1766-tól vezetnek.³

1770-ben, Mária Terézia úrbérrendeletének kihirdetésekor a község területét 122 jobbágytelekben állapították meg. A jobbágytelek ekkor egy hold beltelekből, 36 hold (1 hold = 1100 nöl) szántóból és húsz hold rétből állt. Az első, 1771-ben készült úrbéri összeírás 111 szabad menetelű jobbágyot és 56 házas zsellért említ. A jobbágyok 2349 hold szántóföldet (56 telek) és 956 „embervágó” rétet használtak. Egész telket vagy nagyobb úrbéres földet 5 jobbágy művelt, 4/8 és 7/8 közötti telekkel 47 jobbágy, fél teleknél kisebb földdel 59 jobbágy rendelkezett. Az összeírás szerint a házas zsellérek is használtak 1-2 holdas földeket.⁴

Az úrbérrendezés lezárásakor, 1779-ben készült mérnöki felmérés 137 telket mutatott ki Apátfalván, összesen 7672 hold szántót és kaszálórétet, ebből 119 telek jutott a jobbágyoknak.⁵ Ekkor a faluban 156 szabad menetelű jobbágy és 58 ugyancsak szabad menetelű házas zsellér családfő élt. A jobbágyok közül egy telket, vagy annál nagyobb területet bírt 63, $\frac{3}{4}$ telket 14, $\frac{1}{2}$ telket 45, $\frac{1}{4}$ telket 34 fő. A jobbágyság rétegződésére jellemző, hogy kevesen, mindössze tízen bírtak 100 holdon felüli telki földdel.⁶

¹ Tóth F. én. 16.

² Juhász A. én. 1.

³ Szentkláray J. 1898. I. 227.

⁴ Juhász A. én. 2.

⁵ Tóth F. én. 18.

⁶ Juhász A. én. 4.

A 19. század első harmadában készült összeírások 24 iparost, 1 kereskedőt említenek a faluban, akik elsősorban a gazdasági, viseleti és a házberendezési igényeket elégítették ki.⁷ Ebben az időszakban megindult a jobbágytelkek lassú elaprózódása is. 1849-ben, a jobbágyfelszabadítás után az 1779-ben összeírt 137 teleknek megfelelő szántóföldön és réten 113 fővel több jobbágy osztozott. Egynél nagyobb, vagy egy telket már csak 32 birtokos mondhatott magáénak, $\frac{3}{4}$ volt telkes 25, $\frac{1}{2}$ telkes 60, $\frac{3}{8}$ telkes 9, $\frac{1}{4}$ telkes 174, $\frac{1}{8}$ telkes mindössze 15 fő volt. A jobbágyok száma 156-ról 269-re emelkedett, a házas zsellérek száma 58-ról 226-ra, rajtuk kívül 66 lakót, szolgát, szolgálót írtak össze.⁸ A megnövekedett számú földnélküliek számára az uradalmak és a nagygazdák biztosítottak napszámos vagy részes munkát. A század végén a kiszombori Rónay-uradalomba, valamint a földeáki Návay-, a nagyszentmiklósi és a szerb-németcsanádi uradalmakba jártak el munkába.⁹

1870-ben a lakosság létszáma 4000 fő volt, 1890-re 5158 főre emelkedett.¹⁰ Az 1870-es években lezajlott a pécskai kincstári uradalommal folytatott legelőelkülönítési per, amelynek végén 3067 hold földet osztottak ki az arra jogosult parasztok között, földbirtokuk arányában. A terület kimérésekor a házas zsellérek is földhöz jutottak¹¹ A legelőelkülönítéskor birtokba vett földterület jelentős mértékben hozzájárult az apátfalviak vagyonosodásához. A falu tehetőségére utal, hogy az 1880-as évek elején a jószágban mért vagyont kb. 2000 marha, 1000 ló, 3-4000 juh, 1000 sertés jelentette.¹²

1872-ben négy országos vásár tartására kapott a falu engedélyt. 1874-ben új iskolát építettek, 1882-83-ban megépült a hódmezővásárhely-makó-nagyszentmiklósi vasútvonal apátfalvi állomása. Az 1890-es évekre takarékszövetkezet, polgári olvasókör, önálló orvos, gyógyszerár, postahivatal, óvoda működött a településen.¹³

A századforduló idején alig akadt 100 holdon felüli birtokos a faluban. 1895-ben egyet sem vettek számba, 1912-ben pedig csak két ilyen birtokost találtak. A lakosság létszáma 1890-ben 5158 fő, 1910-ben már 5642 fő, 1920-ban pedig 5741 fő volt.¹⁴ A lakosság zöme, 80 %-a mezőgazdaságból és kertészetből élt. A napszámosok aránya elenyésző volt a lakosságon belül: 79 keresőt és 154 eltartottat regisztráltak 1910-ben.¹⁵

⁷ 1828. évi népességösszeírás. Juhász A. én. 5.

⁸ Az 1849. évi adóösszeírás adatait idézi Juhász A. én. 6.

⁹ Benyóczki István bíró jelentése, 1896. Gilicze János makói levéltáros szíves közlése.

¹⁰ Népszámlálás 2001. 6.6. II./6. Központi Statisztikai Hivatal, 2002. 120-121.

¹¹ Tóth F. én. 22-27.

¹² Szentkláray J. 1898. I. 231.

¹³ Koller I. 1929. 303.

¹⁴ Népszámlálás 2001. 6.6. II./6. 121.

¹⁵ Juhász A. én. 10-11.

A földek elaprózódása tovább folytatódott: a birtokosok 70 %-a 10 holdnál kisebb területet művelt. A jó minőségű talajon azonban 5-10 holdas kisparaszt el tudta tartani családját, ezenkívül pedig intenzív műveléssel: hagyma-, zöldség- és burgonyatermesztéssel növelték jövedelmüket.¹⁶ Apátfalván ennek ellenére a földtelen mezőgazdasági népesség aránya kisebb volt, mint a dél-alföldi települések többségében. A 20. század elején a lakosság közel 10 %-a volt iparos vagy kereskedő, közülük 121 az önálló iparos, 52 a kereskedő vagy hitelintézeti alkalmazott. A vasút 36 családfőnek adott munkát.¹⁷

A trianoni békeszerződés értelmében a község Maroson túli határrészeit (Tárnok és Szecső; 1082 k. hold) Romániához csatolták. A határ meghúzása után egy ideig élt a „kettős birtokosság” intézménye, vagyis a tulajdonosok átjárhattak földjeiket megművelni.¹⁸ Az apátfalviak a húszas évektől Magyarcsanád és Makó térségében igyekeztek földet szerezni. Ezzel is magyarázható, hogy a mezőgazdaságból élők száma az 1930-as évekre sem változott. A gazdálkodás jellegéből következően magas volt a tanyák száma a határban, még az 1950-es években is 480-ra becsülték a számukat. 1935-ben a birtokok jelentős mértékű elaprózottságát mutatják a mezőgazdasági összeírás adatai. 757 gazdaságban 1 holdnál kisebb területet műveltek, és az 1-5 hold közötti birtokok száma is csaknem ugyanennyi (749). A község határából együttesen az 5-10 holdasok (281) a terület 22 %-át, a 10-20 holdas közepes gazdaságok (179) 28 %-át művelték. A 10-50 hold közötti nagyságú gazdaságok birtokolták a község határának több, mint felét. Az 50 holdon felüli gazdák száma 4-re zsugorodott.¹⁹ A két háború között az iparosok és kereskedők mellett megjelentek a vállalkozók is a falu társadalmában, akik pl. cséplőgép bérbeadásával egészítették ki jövedelmüket. A harmincas években a mezőgazdaságból élők arány a lakosságon belül 77 % fölött maradt, s az önállóan gazdálkodók, részes földművesek száma is jóval meghaladta a napszámosok és cselédek számát (838:624).²⁰ A községben élő iparosok, kereskedők együttesen a lakosság 12%-át alkották.

Az első világháborúban elszenvedett veszteségek ellenére a község a két háború között jelentős fejlődésen ment keresztül: a húszas években a járdák jelentős részét kikövezték, 1927-ben villanyvilágítást létesítettek, 1925-ben hősi emlékművet

¹⁶ A budapesti kereskedők a húszas években innen szállították a legkorábbi burgonyát. Koller I. 1929. 303.

¹⁷ Juhász A. én. 11-12. és Tóth Ferenc én. 33.

¹⁸ Tóth F. én. 32.

¹⁹ Juhász A. én. 14.

²⁰ Uő. 18.

emeltettek az elesettek tiszteletére. Élénk volt a társadalmi élet: a Polgári Olvasókör mellett gazdakör is működött, amely a vasárnapi bálók fontos színtere volt. Megalakult az Apátfalvai Atletikai Club, amely futballmeccseket szervezett, ezek a mérkőzések szintén fontos színterei voltak a fiatalok találkozásának.²¹ A harmincas évektől ősztől tavaszig rendszeresen működött tánciskola is a községben. 1929-ben a KALÁSZ, 1935-ben a KALOT helyi szervezeti is megalakultak, a leányegyletben kézimunka és néptánc tanfolyamot is tartottak.²² A különféle társadalmi egyesületek az 1949-ben történt feloszlásukig működtek.

Az Apátfalván járt írók, szociográfusok mind kiemelik a település lakóinak hagyományokhoz ragaszkodó gondolkodásmódját, amely a földhöz való ragaszkodáson túl a külsőségekben is megnyilatkozott. Erdei Ferenc így jellemezte a város közelében igyekvő, újítani is kész és identitását is őrző Apátfalva lakóit: „éppen olyanok ők, mint a makóiak, csak egészen mások”.²³

²¹ Koller I. 1929. 303.

²² Juhász A. é. n. 27.

²³ Erdei F. 1971. 335.

Kutatási előzmények

Az apátfalviak bősoknyás, gazdagon díszített felsőruhákkal viselt öltözéke a 20. század elején már felkeltette a kutatók érdeklődését. A szegedi múzeum 1905-ben alapított néprajzi gyűjteménye számára 1907-ben és 1909-ben több viseleti darabot vásároltak. (A gyűjtő minden bizonnyal Szász Gyula tanító, Tömörkény István „jobbkeze” volt.) Ekkor kerültek raktárba a legrégebb atlaszselyem pruszlikok, a vattázott selyemréklik és kacabájok egynémelyike, a szalagozott testhezállók és hozzájuk illő szoknyák, valamint az egyetlen, hímzett kuzsu is.²⁴ 1925-ben Banner János, a szegedi egyetem Régiségtudományi Intézetének munkatársa írt vázlatot a falu néprajzi sajátosságairól, ezen belül a legrészletesebben a viseletről. Feljegyzéseit fényképekkel is dokumentálta.²⁵ 1937-ben Fél Edit és Kovács László gyűjtöttek a viseletre vonatkozó adatokat is, ajánlásként a Gyöngyös Bokréta csoport számára. A gyűjtésről készült jelentésüket az *Ethnographia* hasábjain közzölték.²⁶

1954-ben Nagy Dezső, a szegedi múzeum munkatársa gyűjtött ismét a községben a néprajzi gyűjtemény számára. Fotósorozatban örökítette meg egy lakodalom menetét, ezen kívül több viseleti darabot is vásárolt Apátfalván és a szomszédos Csanádon. 1957-ben és 1959-ben ismét egy-egy, felsőruhából álló öltözetet vásárolt Bálint Alajos, majd Juhász Antal. 1963-ban a Magyar Néprajzi Atlasz számára végeztek néprajzi gyűjtést budapesti kutatók és egyetemi hallgatók, Apátfalván és a határ túloldalára eső Pécskán. A viseleti gyűjtést a Morvay Judit vezette csoportban Horváth Terézia végezte.²⁷ Az 1960-as években: 1965-ben és 1967-ben Juhász Antal és T. Knotik Márta gyűjtöttek női ruhadarabokat a faluban. Ebben az időszakban T. Knotik Márta archív családi fotók gyűjtését, adatolását is célul tűzte ki: munkájának eredményeként a szegedi múzeum számos, a századforduló után és a két háború között készült műtermi fotó másolatát őrzi. Az 1960-as és 1970-es években a makói múzeum munkatársai: Tóth Ferenc, majd Felföldi László is szép számmal gyűjtöttek viseleti darabokat Apátfalván. A korai gyűjtéseknek és a még időben indított hiánypótló, kiegészítő vásárlásoknak köszönhetően a két múzeum megfelelő reprezentációban őrzi a viselet jellegzetes darabjait.

A viselet alakulását a századfordulót követő években jelentkező városiasodás hatásainak feltárásáig T. Knotik Márta tanulmányban dolgozta fel.

²⁴ Leírásukra a megfelelő helyen kerül sor.

²⁵ Banner J. 1989.

²⁶ Fél E. – Kovács L. 1937. A helyszínen készült 48 db fényképfelvétel a Néprajzi Múzeum Fotótárában található.

²⁷ Morvay Judit 67 db fényképfelvétele a Néprajzi Múzeum Fotótárában található.

A viszonylag gyakori gyűjtések eredménye a múzeumi raktárakban halmozódott fel: módszeres viseleti feldolgozásra az anyag (mai szemmel) csábító volta ellenére sem került sor. Ezt a hiányosságot dolgozatunkkal csak részben tudjuk pótolni. Először 1986-ban, kereskedő által múzeumba hozott kacabáj és testhezálló adatlására utaztam Apátfalvára, majd 1987-ben középiskolás diákokkal végeztünk viseleti gyűjtést.²⁸ 1989-ben került sor ismét, nem módszeres adatgyűjtésre.

1998-ban a község vezetése néprajzi tanulmánykötet írására kötött szerződést a Csongrád megyében kutató muzeológusokkal, néprajzkutatókkal. A viseleti fejezet megírására vállalkozva, 1998 és 2002 közötti időszakban végeztem ismét gyűjtést a faluban. Az elvesztegetett 10 év alatt jelentősen változott a gyűjthető emlékanyag összetétele. Az adatok zömében a negyvenes évek lényegében kivetkőzött falujának öltözködési szokásaira vonatkoznak, a korábbi időszakra (harmincas évek vége) csak nehezen értelmezhető emlékek utalnak. Éppen ezért a feldolgozásban kénytelenek vagyunk a múzeumi gyűjtemények anyagának, a műtermi és családi fényképeken hordozott információknak és a korábbi kutatási adatoknak a tanulságaira nagyobb mértékben hagyatkozni. Célunk az egykori Csanád megyéhez tartozó, Maros menti település gazdag és sajátos, bár a polgáriasuló öltözködés darabjait ötvöző viseletét az elérhető adatok alapján minél körültekintőbben leírni, nem vállalkozunk azonban – bármennyire kézenfekvő – a kivetkőzés és a közelmúlt öltözködési szokásainak viseletszociológiai vizsgálatára.

²⁸ A gyűjtés adataiból a csoport egyik tagja, Káré Andrea írt pályamunkát. Káré A. 1987.

Férfiviselet

A 20. század derekáig az apátfalvi férfiakra is jellemző az a millennium évében keletkezett, erősen általánosító leírás, mely szerint a falu népe „ősi szokásaiból ki nem vetköztethető, különösen a ruházatot illetőleg, sem a férfi sem a nő, bárha a civilizáció nem alacsony fokán álló Makó város köznépével folytonosan érintkezésben vannak, az ősi viselettől nem tágit”.²⁹

Az elsősorban vászon ruhadarabokra épülő, parasztos, *bőgatyás* viselet darabjai Apátfalván a két világháború közötti időszakban is használatban voltak. Banner János 1925-ben a férfiak öltözetéről így írt: „a nyári viselet áll: csizmából és bőgatyából”.³⁰ A gatyás viseletről egy korábbi, a század elején, helyszínen készített fotó áll rendelkezésünkre, amelyen két, 10-12 éves forma legényke látható, gatyában, ujjasban, csizmában, fejükön kalappal, jellegzetes, bőszoknyás viseletű asszonyok között³¹, illetve egy későbbi, amely a Csanádvármegyei Gazdasági Egyesület 1937-ben, Makón megrendezett jubileumi kiállításán készült.³² Erre az időszakra történő visszaemlékezések szerint inkább az idősebb gazdák viselték a takácsok által vagy házilag szőtt kendervászonból varrt, bő szárú gatyát, jellegzetes kiegészítőivel együtt. Az alapanyagul szolgáló kendervásznat még az 1950-es években is szőtték a tanyai takácsok, igaz, ekkor már a viselet elkészítéséhez. A bőgatyás viseletegyüttes jellegzetes darabjai a bő ujjú ing, a posztóból varrt, ezüstgombos lajbi és a posztó ujjas, kabát, télen a suba. A viselethez lábbeliként ünnepre csizma, hétköznap, munkába bocskor, otthonra az időseknek papucs illett. A házilag varrt, esetleg rokonhoz, szomszédhoz, varróhoz vitt, vászon ingek finom takácsvászonból, az ünnepre valók gyári sifonból készültek. A vőlegényingeket gazdag fehérhímzéssel díszítették. A vászonneműre épülő „fehérruha” elsősorban nyári viselet volt, az idősek az 1930-as évekig templomi viseletként is megtartották, a fiatalok az 1920-as évekig báli öltözetként használták. Munkaruha gyanánt a tanyákon az 1950-es évek elejéig használatban voltak egyes darabjai.

²⁹ Benyóczki István bíró jelentése a makói főszolgabíró 1896-os rendeletére. Csanádvármegyei Levéltár 321/1897. Ismertette Gilicze János makói levéltár vezető, 1998-ban. Kézirat.

³⁰ Banner J. 1989. 120.

³¹ Apátfalvi viselet 1908-ból. MFM Fotótára ltsz. 39.

³² A kiállítás egyik látványossága volt a tanonciskola tornatermében megrendezett népművészeti kiállítás, amelyben többek között apátfalvi tisztaszoba is helyet kapott. Az apátfalvi gyöngyösbokrétások a kiállításhoz kapcsolódó „dalosünnepély” keretében lakodalmast adtak elő a Horthy-parkban. A előadás forgatókönyve Kovács László és Fél Edit útmutatása alapján készült. Forgó G. 1998. 6., 14.; Kovács L. – Fél E. 1937.

A vizsgált időszakban a téli öltözet többször átalakult. A századfordulótól adatolható posztóruhák: a zsinóros, ellenzós nadrág, a kerek galléros, zsinóros mellény vagy lajbi és a galléros posztókabát együttesét az első világháború után kezdte felváltani, a harmincas évekre felgyorsult ütemben a combtájon bőre hagyott, csizmaszárba húzható priccsesnadrág, amely bársonyból, ünnepre posztóból, később szövetből is készülhetett, a hozzá való kabáttal, mellénnyel együtt. A priccses nadrág viselése napjainkig jellemző az idősekre.

A két világháború között a helybeli iparosok, kereskedők, majd a közeli Makóra járó munkások, alkalmazottak öltözködése városias volt: egyenes szárú szövetnadrágot, gallértalan mellényt és mélyen kivágott, hajtókás kabátot, félcipőt viseltek, s ezzel megjelenésükben is különváltak a falusi, különösen a tanyai gazdáktól. A városias öltönyöket az 1950-es évektől már foglalkozásra való tekintet nélkül viselheték a falubeliek.

A posztó, bársony és szövet ruhadarabokat a helybeli szabók varrták, a harmincas években 3-4 szabó is dolgozott a faluban. A lábbelit szintén helybeli csizmadiák, cipészek állították elő, de a vásárban is megvehették. A bőrruházat darabjai közül a subát a szomszédos Magyarcsanád szücs mesterei készítették, a juhászok által kikészített bőrből, akárcsak a zsinóros félkabátot, a bekecset. A hétköznapi viselt, oldalt gombos, olykor hímzett kuzsut a tótkomlói szücsök hozták az apátfalvi vásárookra. Kalapot a makói kalapos mestereknél és a vásárban vettek.

A férfiviselet változása a II. világháború után felgyorsult. A változást nem csak az ízlés városiasodása idézte elő, hanem az a tendencia is, hogy az 1950-es, még inkább az 1960-as évektől az egyes ruhadarabokat és a kiegészítőket már nem a helyi és vásároló kisiparosoktól, hanem a makói, kész terméket árusító üzletekből szerezték be.

A férfiviselet darabjai

A vászongatya

Az 1920-as évek elején még a gazdalegények is felvették ezt a ruhadarabot, rojtos aljú, ünnepi változatát bálba, templomba is. A fiatal férfiak inkább nyáron viselték, az idősebbek azonban télen is felvették, ilyenkor a bő felső gatya alá még egy, szűkebb szárút is felhúztak. Legtovább a tanyai gazdák tartották meg ezt a ruhadarabot, melynek szoknya bőségű, ünnepi változatában, az úgynevezett *londorgatyában* vasár- és ünnepnapokon a templomban jelentek meg. A londorgatya bokáig ért, bőségét

legalább 6-8 szél vászon tette ki. Szárát rojtozás díszítette, akár háromszoros is. Viselésének rangjelző üzenete is volt: a „londorgatyások” közé a tehetősebbek tartoztak, míg munkás vagy cseléd ebben az időben már nem járt gatyában. A hétköznapra való gatyá szára szűkebb volt: 2 szélből készült, ha gyári anyagból varrták („németvászon” vagy sárgavászon), a takácsszöttek kendervászonból 3 szél volt szükséges.³³ Általános nyári felsőruhaként jobbra tanyaiak viselték, illetve nagyobbacska fiúgyermek kb. 1940-ig. Munkára, aratáskor a gazdák az 1950-es évek végéig használták, a háború után még évekig a 4-5 éves fiúgyermek számára kifejezetten erre az alkalomra varrták az első gatyákat az édesanyák.³⁴ A hétköznapra használt gatyá csak féllábszárig ért, minden díszítést nélkülözött. A nyári munkák idején a bő gatyá szárát a derék korcába visszatűrték, hogy jobban szellőzzön és ne akadályozza viselője mozgását. A gatyá szabása nem tért el az országos sémától. Közelítőleg négyzet alakú vászonból összevarrt szárai közé zsebkendőnyi (30x30 cm) *ülepet* toldottak, a szárok belső bőségét pedig kissé szélesedő, 8-10 cm széles *tódással* vagy *eresztöléssel* biztosították. A gatyá derekát kb. 2 cm széles korcra visszahajtották, ebbe fűzték a madzagot.³⁵

A gatyát hetente váltották, szombaton rakták le és vasárnap vettek tisztát. Az is előfordult, hogy három hétig is hordták. Viselőjének legalább három rend inge és gatyája (fehér ruhája) volt az 1910-es években: két rend hétköznapi, amit váltani lehetett, egy rend finomabb anyagból készült ünnepi.³⁶ A szűk szárú gatyá mellett feltehetően Apátfalván is a 19. század közepén terjedt el a főként gyári textiliákból (gyolcs, pamutvászon) készült, gazdagon redőzött bőgatyá, amely a húszas évek végéig a posztóviselet mellett is kedvelt nyári öltözet maradt.³⁷ Egy paraszti kézirat szerint az ünneplő bőgatyát viselés után apró ráncokba szedték, nedves ruhával letakarták és frissen sült, forró kenyerekkel borították be, hogy ráncolása tartós maradjon.³⁸ A

³³ Az apátfalvi tanyákon az 1950-es évekig természetesen kendent, melyet házilag fontak meg az asszonyok. A kész fonalat rőfre kimérték a gombolyítón, azután takácsokkal szövették meg. A takácsok végszámra szőtték a lepedőnek, párnahajnak, *pöndölnek*, gatyának való, *fapernyében* fehérített vásznat. A házivászon mellett az 1920-as évektől megjelent a viseletben a boltban vásárolható, erős, úgynevezett sárgavászon, amelyből a felsoroltakon kívül inget is varrtak.

³⁴ Az aratás megkezdése előtt a tanyai asszonyok fontos feladata volt az évekig hordott arató ruhák javítása, foltozása. Csapó J. 1999. 1.

³⁵ Magyar Néprajzi Atlasz. Apátfalvi gyűjtés. 144. Gatyá.

³⁶ T. Knotik M. 1967. 116.

³⁷ T. Knotik Márta szerint: a 19. század elején általános volt az Alföldön az aránylag szűk gatyá, ezt váltotta fel a század a közepén a bőgatyá, amely a gyári anyagok (gyolcs, pamutvászon) elterjedésének köszönhetően sikerült. A forma is megváltozott: bővebb, redőzöttebb lett. Ekkoriban még a falusi emberek öltözetében a fehér szín volt az uralkodó (vászon). Később, a posztó anyagok elterjedése után is, a szegényebb rétegek, falusi és tanyai férfiak az első világháborúig viselték. T. Knotik M. 1967. 109.

³⁸ Péli P.

munkára viselt vászongatya mellett a harmincas években egyre inkább elterjedt a fekete klott anyagból készült gatyá, elsősorban a fiatal legények körében.

Ing

A fehérruha viseléséhez az ing és a vászon kötény is hozzátartozott. T. Knotik Márta 1960-as években végzett gyűjtése szerint az első világháborúig általános volt a fehérruha viselése, táncba is. Hozzá lajbit, csizmát az apátfalviak szerint csak a módosabbak öltöttek.³⁹

Az ingek anyaga a hétköznapra való háziszöttes és takácsvászon mellett a boltban vásárolható, ünnepre használt sifon volt. Az 1920-as évektől egyre inkább a boltban vásárolt anyagok kerültek előtérbe a munkára való ingekhez is, így a „németvászon”, télire a *parget* (vastag pamutflanell). A feltehetően a 19. század utolsó harmadában, végén (?) viselt bő ujjú, *lobogós ujjú* vagy *borjúszájú* ingekre, illetve azok szabására már az 1960-as évek elején bizonytalanul emlékeztek az idősebbek.⁴⁰ Egyesek szerint ekkor a legények ünneplő ingének ujja olyan bőségű volt, hogy földig ért, ha viselője felemelte karját. Az ujja széle csipkés (valószínűleg fehér hímzésű, slingelt) volt. Más szerint *bornyúszájú* inget csak a juhászok viseltek.⁴¹

³⁹ T. Knotik M. 1967. 109.

⁴⁰ Magyar Néprajzi Atlasz. Apátfalvi gyűjtés. 143. Férfi ing.

⁴¹ Magyar Néprajzi Atlasz. Apátfalvi gyűjtés. 143. Férfi ing.

A 19. század végén az ing gallértalan volt, nyakát és kezelőjét fehér pertlivel vagy madzaggal kötötték meg. A századfordulón az álló nyakú, kezelős ing viselése vált általánossá. Szabása szerint bevarrott ujjú, hónaljban pálhákkal bővített, vállfoltos, gombokkal záródó ing volt, melynek ünnepi változatait, a gyolcsból vagy sifonból varrt vőlegényinget fehér hímzéssel díszítették a nyakán, kezelőjén, vállfoltján, illetve a gomboláspánt mellett.⁴² A szegedi múzeum néprajzi gyűjteményében található, hímzett inget T. Knotik Márta ismertette 1967-ben.⁴³ Kovács Józsefné két vőlegénying díszítését közölte.⁴⁴ A századfordulót követően készült fényképfelvételeken már kezelős ingek láthatók. „Az ing ujja bő, de szoros kezelővel simul a csuklóhoz, aminek kettős előnye azonnal szembetűnik. Bősége a karhoz tapadást akadályozza meg, s így munka közben sem szakad ki, feszes kezelője pedig a bő ujj lecsúszását akadályozza meg. Alacsony lehajló gallér szorosan feszül a nyakhoz és a por és egyéb hulladék munka közben való lehullásától véd.” – így

⁴² Ilyen, 1909-ben készült, „porgált” jegying szerepel a Néprajzi Atlasz apátfalvi gyűjtőfüzetében.

⁴³ Férfiing leírása a szegedi múzeum gyűjteményéből. (Ltsz. 55.67.1.) Kézelős ujjú, gallértalan, vagyis csak „alsó nyaka” van. Fehér gyolcsból készült. Vállfoltja derékig ér, „varrott vállú” (vállán fehérhímzés, háromszög alakban). Széleit tűzőöltéssel varrták. Mellrészét egyenletesen lerakták, a gombolást 5 cm széles fehérhímzés borítja. A derékon 3 cm széles, fehér, szövött díszű hasfolt (pánt) takarja a lerakás és a ráncolás találkozását. Gallérja álló, egyenes pánt, Felső szélén fehérhímzés díszíti. Ujjai teljes szélből készültek, a váll bevarrását egy tűzőöltéses sorral rögzítették. Ujja vége ráncolt, 5 cm széles kezelőbe fogott, ennek alsó szélén fehérhímzés. Eleje 5 db, apró gyöngyház gombbal záródik. Pálhája 3,5 cm-es. A gyolcs szélessége 142 cm.

Nyb: 36 cm; H: 73 cm; db: 284 cm; uh: 53 cm; ub: 142 cm. A szabásrajz takarékos anyagfelhasználást igazol. A kimaradt anyagot egy másik ing apró részeihez felhasználták. Az ingek háta és eleje a vállnál mindig egybeszabott. A vállfolt rávarrása után még kb. 3 cm hosszán bevágták az anyagot, ennek mentén dupla, háromszögletű vászondarabkát erősítettek a derékra, majd a vállfoltot 2 sor tűzőöltéssel varrták le. A betoldás minden darabon szerepel! Funkciója: a húzódást akadályozza a kerek nyak és az egyenes váll között.

Az ing díszítése: hangsúlyos az eleje: lerakott – ez variálható. A vállfolt nagysága is változó: karöltőig érőtől a derékig érőig. A gombok anyaga, formája, sűrűsége is változó. T. Knotik M. 1967. 110-114.

⁴⁴ Kovács Józsefné két hímzett férfiinget írt le Apátfalváról, az 1910-es évekből.

Az egyik Szentesi Imréné (1896) munkája: Vászon, fehér osztott hímzővel varrt, *folydáros* mintával. A minta a gomboláspánt két oldalán helyezkedik el, kb. 1 cm-re, sűrű zájmedli sor mellett. A minta 6,5 cm széles, cakkos szélű. Háromágú, hosszúkás szirmú, lyukas közepű virágok, kerek lyuksor és leveles ág között. A virágszirmok és a levelek magas hímzéssel készültek. A másik S. Nagy Mátyásné (1898) munkája: Vászon, osztott hímzővel varrt, *koszorús* mintával. A minta 7 cm széles, a gomboláspánt két oldalán helyezkedik el. Nagyvú cakkok között koszorúk, kis virágok, levelek. A levelek magashímzéssel, a koszorúk száröltéssel, a koszorúk ívében elhelyezkedő bogycok lyukhímzéssel készültek.

Vőlegénying szabásrajza. Móra Ferenc Múzeum, ltsz.55.67.1. (Katkóné Bagi Éva rajza.)

jellemezte Banner János az apátfalvi férfiinget az I. világháború után.⁴⁵ Langó Mihály völegényingének 1912-ben magasan záródó nyaka és kerek, himzett gallérja volt.⁴⁶ A galléros ing jól illett a nadrágos posztóviselethez is. A hagyományos szabású, derékig gombolós, bevarrott ujjú ingeket az 1940-es évekig viselték a faluban. Hétköznapra a fehér vászon helyett sötét színű vagy csíkos anyagból is készülhetett, a téli inget pedig vastagabb pargetből varrták. A végig gombos, karöltős ingek viselésére az 1930-as évektől vannak adatok. A polgárias, nadrágos-pantallós öltözetet utánzó rétegek (helyi iparosok, munkások) vették fel először. Egy, a 30-as évek elején, cséplés alkalmából készült felvételen a munkások közül csak egyetlen visel hagyományos szabású inget, a többiek már az újabb formájú, végig gombos darabot öltötték magukra. Az inget általában a gatyába tűrve viselték, hétköznap is csak nagy melegben engedték ki.

A hagyományos szabású ingeket az asszonyok otthon, kézzel vagy a századforduló táján már több háznál előforduló varrógéppel varrták meg, esetleg elvitt minta alapján házivarrókkal, kontárokkal készítették el. Az ingek varrásában ügyes kezű, közeli nőrokon vagy szomszéd is segíthetett. A völegényinget a 20. század derekán az a varró készítette, aki a menyasszony ruháit is varrta. A karöltős, végig gombos ingeket már készen, boltban is vásárolták, különösen az 1950-es éveket követően. A vászomból varrt fehér ruha a cselédek bérének része is volt a húszas években, a gazdák két-három rend fehér ruhát (inget és gatyát) adtak a munkásaiknak.

Kötény

A vászon ruhadarabokra épülő viselet kiegészítője volt a férfiak számára is a kötény. Banner János 1925-ben így írt: „A bő gatyát fehér kötény takarja. Ez a kötő akkor is fel van kötve, ha otthon egy ingben, gatyában dolgoznak vagy a ház előtt ülnek.”⁴⁷ Banner János nem írt a kötő formájáról, a századfordulón viszont már kevesen, inkább az idősebbek hordták az 1 m (vagy egy szél) széles, fehér vászon derékkötőt.⁴⁸ Gyakoribb volt az ún. melleskötő, *mejjeskötő*, *kantáros kötő* viselése, amely takácsvászonból, hétköznapra pedig kékfestőből készülhetett. A makói múzeumban őrzött apátfalvi melleskötőt takács által szőtt kendervászonból varrták, alját piros

⁴⁵ Banner J. 1989. 120.

⁴⁶ Az ing himzésmintáját Langó Istvánné rajzolta le a készülő falumonográfia számára. Ld. a mellékletben.

⁴⁷ Banner J. 1989. 121.

⁴⁸ Magyar Néprajzi Atlasz. Apátfalva. 145. Férfi kötény.

csíkokból álló mustra díszíti.⁴⁹ A kékfestőből varrt derékkötő viselését egy 1916 körül készült, apátfalvi legényeket megörökítő műtermi felvételen láthatjuk. A fényképen három, téli posztókabátba öltözött, kalapos, prémsapkás, csizmás fiatal látható, kettőjük előtt széles, talpig érő kötő fedi a nadrágot.⁵⁰

A kötő viselése hétköznapi nem csak a vászonruhához, de a pantallós posztóöltözethez is hozzátartozott, később a priccseknadrágos viselet együttes része is lett.

Lajbi

A posztóból készült ruhadarabok közül a sűrű gombolású mellény, a *lajbi* egészíthette ki a nyári viseletet is. A századforduló előtt vagy közvetlenül utána készült fényképeken az apátfalviak magasan záródó, nyak nélküli, kis, lehajló galléros lajbit viselnek, mely alól az ing gallérja alig látszik. A mellény többnyire ezüstötvezetű (pakfon) gombokkal záródott, és gyakran zsinórozás díszítette. A zsinóros lajbikon a gombok feltehetően gombkötő készítmények. Banner János szerint a 20-as években az apátfalvi férfiviseletben „jellegzetesség az alsó és a felső mellénygomb begombolása”.⁵¹ Fél Edit és Kovács László 1937-ben a bokrétások számára fekete posztómellény viselését ajánlotta, melynek háta ugyanolyan posztó, mint az eleje, és „gomblukba fűzött pakfongombokkal csukódik, a gombolása nincs egészen becsukva”.⁵² A zsinóros, kis, kerek galléros lajbi formája talán legjobban a Langó Mártonról készült, 1927-es fényképen látható.⁵³ Az 1920-as évektől a magasan záródó, kis galléros lajbik mellett egyre gyakoribb a V alakban, mélyebben kivágott formájú mellény, amely hajtókával vagy anélkül is készülhetett. Ilyen, hajtókás mellény látható a Banner János által fényképeztetett házaspár 25 éves férjének vállra vetett kabátja alatt.⁵⁴ A mellény ilyen formáját a fekete posztó, ellenzős nadrágokhoz, illetve a harmincas években egyre inkább elterjedt csizmanadrágokhoz egyaránt viselték.

⁴⁹ JAM Néprajzi Gyűjtemény, ltsz. 87.16.139.

⁵⁰ A felvételen Juracsek Mihály, Varga Mihály és Szabó József szerepel, mindhárman gazdalegények, barátok voltak. A fotó Homonnai Nándor makói műtermében készült. Ld. a mellékletben.

⁵¹ Banner J. 1989. 121.

⁵² Kovács L. – Fél E. 1937. 309.

⁵³ Langó Márton feleségével, Vigh Katalinnal és leányaival. Feltehetően házuk udvarán készült felvétel, háttérként kifeszített, gyári ágyterítő szolgál. MFM Fotótára 30552. Az eredetit gyűjtötte és közölte T. Knotik M. 1990. 216. Ld. mellékletben.

⁵⁴ Banner J. 1989. 121.

Kabát

A lajbi leírásával tulajdonképpen áttértünk a posztóból készült ruhadarabok ismertetésére, mivel ez a viseleti darab mind a nyári ünnepi ruha kiegészítője (Banner János szerint: „a fél vállra vetett kabát erősen jellemzi az apátfalvi nyári viseletet”⁵⁵), mind a téli, majd általánosan viselt nadrágos, posztó öltözék része lehetett. A posztóból készültek az ujjasok és a nadrágok, melyek szabása, később az anyaga is változott. A fekete posztóruha viseléséről a századforduló idejéről vannak ábrázolások. Az 1908-ban, egy apátfalvi ház udvarán készült (a gatyaviselés kapcsán már említett) felvételen a kétsoros gombolású, galléros, hajtókás ujjasban láthatók a fehér ruhát viselő legények. Szentesi József és Szentesi János gazdalegények zsinórdíszes, galléros, hajtókás kabátban fényképeztették magukat az 1910-es évek derekán.⁵⁶ Kardos József, hetvenes éveiben járó gazda 1920 körül galléros, hajtókás, vitézkötéses fekete posztókabátban állt a makói Homonnai Nándor kamerája elé.⁵⁷

A két világháború között az ünnepi téli viselet fekete posztóból készült, szövetből varrt kabátot, nadrágot csak az iparosok, kereskedők hordtak a faluban. Az 1950-es évektől a szövetruha viselése, különösen a fiatalabbak körében már nem mutatta minden esetben a foglalkozásbeli különbséget. A húszas-harmincas évektől egyre nagyobb teret hódító bársonynadrágokhoz az ujjas is ugyanabból az anyagból készült. A kabát jellegzetes díszje volt a láncon függő óra, a pipát pedig a kabátzsebben tartották a férfiak.

Nadrág

A posztókabáthoz ugyancsak fekete posztó, csizmával viselhető *pantallót* vettek fel. A pantalló szűk szárú, ellenzős nadrág volt.⁵⁸ A harmincas években a fekete posztóból készült pantalló inkább a téli öltözet része volt, nyáron, ünnepre inkább szürkés színű, „mákos” pantallót viseltek.

A bő csizmanadrág, helyi nevén *priccsesnadrág* viselésére az 1920-as évek elejéről vannak megbízható adatok. Ünnepre fekete posztóból, a harmincas-negyvenes

⁵⁵ Banner J. 1989.120.

⁵⁶ Ld. a mellékletben.

⁵⁷ Ld. a mellékletben.

⁵⁸ Ilyen ruhadarabot nem őriznek a faluból a múzeumok. A Banner-féle leíráshoz készült és a később gyűjtött családi fényképeken azonban megőrkítették viselését. Egyes emlékek szerint lakodalomkor a vőlegény a nadrágja ellenzőjébe tűzte a jegyként kapott kendőt, amit tánc közben el kellett lopni. Egy 1971-ben gyűjtött szokásleírás szerint a lakodalomban a násznagy az ajándékba kapott piros, „pipiszőrös” kendőt „a nadrágellenzőbe fűzte be úgy, hogy két oldalon két-két bojt kilátszott”. Beke M. 1971. 3.

években fekete *bársonyból* (kordbársony), hétköznapra barna bársonyból készült. A priccses nadrág szára térden alul szűk volt, kissé felvágott, ún. talpalló gátolta felcsúszását a csizmaszárból. Legtöbbször fehér bélést is varrtak bele. A legidősebbek ruházatában napjainkig megőrizte elsőségét a cipővel hordható, egyenes szárú nadrággal szemben. A priccsesnadrág csak csizmával viselhető, a régi, bőr csizmák eltűnése után gumicsizmával is. A fekete posztó vagy bársony viselet darabjai a gazdák öltözködését jellemezték a két világháború között, a városba, vagy közeli uradalmakba járó munkások, cselédek hamarabb áttértek a városiasabb viseletre.

Angol szabású, szövetből varrt öltönyt, azaz egyenes szárú nadrágot és kivágott, hajtókás kabátot, gallér és hajtóka nélküli mellényt, félcipőt az iparosok és kereskedők, helyi értelmiségiek mellett a városban dolgozó munkások és „vállalkozók” hordtak ebben az időszakban.

Téli felsőruhák

Télen, az öltözet jellegének megfelelően subát és szűrt, illetve bekecset, dakut, nagykabátot viseltek a férfiak.

A századfordulón az apátfalviak közül főként a pásztorok viseltek szűrt. Sajnos, a ruhadarab leírásával nem rendelkezünk. A közeli Pécskán, ahová szívesen jártak vásárba az apátfalviak, ebben az időben még kedvelt téli öltözet volt a szűr. Anyaga szürkés színű házi posztó volt, amit a Hegyaljáról hoztak a mócok. Keveseknek volt fehér vagy zöld színű szüre. A szűröket fekete színnel díszítették, szalagokat, fagombokat varrtak rá. Az ujját alkalmanként bekötötték, palackban bort vagy pálinkát tartottak benne.⁵⁹

A gazdák viseletében nagyobb jelentősége volt a subának, amit a tanyaiak még az 1950-es években is viseltek, amikor kocsira ülve a faluba igyekeztek. A suba mellett bőrmellest, illetve combközépig érő, festett bőr bekecset is viseltek. A már a századfordulón is viselt, ujjatlan, „ódalgompos” melles neve kuzsu volt.⁶⁰ Ezt a csípő alá érő, bőr mellényfélét a két világháború között, sőt később is megtartották az apátfalviak. A hosszú ujjú, csípőn alul érő, zsinóros bekecs viselése szintén jellemző volt ebben az időszakban. Különösen a kocsisok viselték szívesen.

⁵⁹ Sajnos, ennél több adatunk nincs e ruhadarabokról. A hatvanas években végzett gyűjtés adatai. Magyar Néprajzi Atlasz. Pécska. 146. Szűr.

⁶⁰ Magyar Néprajzi Atlasz. Apátfalva. 147. Bőrmelles.

A bőrből készült ruhadarabok mellett posztó téli kabátok viselésére is van adatunk. Combközépig érő, vatelinnel bélelt, fényes selyem bélésű téli kabát volt a *daku*.

A háromnegyedes, kissé karcsúsított szabású *nagykabát* inkább ünnepre való, a módosabbakét perzsia gallér díszítette. Hosszú kabátot ebben az időben csak az iparosok viseltek.

Lábbelik

Az öltözetet a lábbelik, fejrevalók egészítették ki. A mezítláb járás főként a gyermekekre és a fiatalokra volt jellemző. A fiatal legénykéek aratás idején a harmincas években vászongatyában, ingben és mezítláb dolgoztak. (Talpukat a földön csúszatták előre, hogy a friss *kotú* ne vágja el a lábukat.) A felnőtt férfiak mindig viseltek lábbelit.

A századfordulón a cselédek hegyes orrú bocskort hordtak, nem csak munkára, hétköznap is. Elhasznált csizma szárából készítették, a bocskorszíjat olykor madzaggal toldották meg. (Kukoricatöréskor, aratáskor az asszonyok még a hatvanas években is viselték.)⁶¹

A bocskor mellett a századforduló után inkább a sarok nélküli, kerek orrú, bőr fejű, szandál-szerű *csuszi* viselése terjedt el.⁶² A papucsot inkább idősebb férfiak vették fel. Banner János 1925-ben idős férfit fényképeztetett papucsban.⁶³ A férfipapucs fekete, vagy sárgás színű, ún. zsíros vagy „vikszos” bőrből készült, lapos, bőr sarokkal, kerek orral. Nyáron, hétköznapra viselték.⁶⁴

A lábbelik közül a csizma használata volt általános. Az első csizmát többnyire akkor kapták a gyermekek, amikor iskolába mentek, s csizmát viseltek az idősök egészen a halálukig. Egy-egy csizmát addig hordtak, míg el nem szakadt, öröklődött is. A századfordulón munkába puha bőr, „lágyszárú” csizmát viseltek, mely egylábos volt, hátul varrott, s féllábszárig ért. Fejét egy darab bőrből szabták. („Egyből szabott csizma”).⁶⁵ A harmincas évektől a munkára viselt csizma is keményszárú lett, ún.

⁶¹ Magyar Néprajzi Atlasz. Apátfalva. 149. Bocskor.

⁶² Ld. uo.

⁶³ Banner J. 1989. 118.

⁶⁴ Magyar Néprajzi Atlasz. Apátfalva. 142. Férfi papucs és Nagy V. én. Cipészek, csizmadiák. Kézirat. Banner János az őcsanádi németek hatásának tulajdonította a lábbeli megjelenését. Férfipapucsot azonban Szegeden, Tápén is viseltek ebben az időben.

⁶⁵ Magyar Néprajzi Atlasz. Apátfalva. 148. Csizma.

„zsiros bőrből” vagy „fordított bőrből” készült, szárát oldalt varrták. Nevezték „sárgacsizmának”, „strapacsizmának”, „vikszoscsizmának” is.⁶⁶

A két világháború között egyre inkább elterjedt a bakancs, a fiatalabbak körében pedig az ún. *kaplis cipő*, amit faszögekkel készítettek a cipészek, és kemény, bokszbőr feje volt.⁶⁷ Az ünnepi: bálba, templomba viselt lábbeli fényes bokszcsizma vagy lakkcsizma volt. Szára kemény, bélelt volt, hátul összevarrva, szélét vékony bőrszíjjal varrt „huszárszegés” díszítette. A századfordulón a legények harmonikaszárú (12 ráncal ellátott) csizmát viseltek.⁶⁸ A remekbe készült ünneplő csizma viselője rangját, vagyoni helyzetét is mutatta. Az 1960-as években a módosabb gazdákat tömörítő Búzavirág Tsz-t mint a „fényes csizmások” téeszét emlegették a faluban. A csizma napjainkban is hozzátartozik – főként az idősebb – férfiak ruházatához, bőrcsizma helyett azonban gumicsizmát viselnek. A csizmába télen házilag font gyapjúfonálból kötött *fuszeklit*, egyébkor parget (pamutflanell) kapcát (lábra csavart, hosszúkás, szegetlen vászon- vagy pargetdarab) húztak.

A tanyaiak télen a kocsiba átforrósított téglát tettek lábmelegítőnek, amikor a piacra mentek Makóra vagy a faluba.

Fejrevalók

A felnőtt férfiak a portán kívül ritkán mutatkoztak fejfedő: kalap vagy sapka nélkül. A kalap rendszerint fekete, kerek, egyenes, keményszélű posztókalap volt⁶⁹, melyet széles, fekete selyemszalag díszített. A módosabbak ünnepre nyúlszőr kalapot vettek fel, ez is fekete színű volt. A fekete színtől nem tértek el, úgy tartották, hogy aki barna vagy zöld színű kalapot visel, az „uradzik” (’urat játszik, ill. utánoz’). A színes kalapok csak az 1950-es évek után terjedtek el, amikor a kalapot már nem a makói iparosoknál (Bitó, Oskovits) vagy a vásárban, hanem a készruhát kínáló boltokban vásárolták. Télen a kalap helyett báránybőrből varrt, szélesen visszahajtott *sapkát* hordtak, a módosabbak finom perzsa bőrből valót. A sapkát a szücsök selyemmel bélelték ki.

⁶⁶ Nagy V. én. Cipészek, csizmadiák. Kézirat.

⁶⁷ Nagy V. én. Cipészek, csizmadiák. Kézirat.

⁶⁸ Magyar Néprajzi Atlasz. Apátfalva. 148. Csizma.

⁶⁹ Ilyen kalapot javasolt a bokrétásoknak Fél Edit. Kovács L. – Fél E. 1937. 309.

Hajviselet

A hosszú hajviseletre csupán egy adatunk van: Banner János leírásából. Az általa fényképeztetett, 77 éves férfi „hátrafésült hosszú haja a nyakát éri”. Banner szerint „régebben” fésűt is viseltek a hajban, de ez a húszas években már kiment a divatból.⁷⁰ A századfordulón a rövidre vágott, a fejtetőn hosszabbra hagyott, oldalt elválasztott, tetszés szerint homlokba hulló vagy oldalra fésült hajviselet inkább jellemezte az apátfalvi férfiakat. Az 1920-as évektől ennek az ún. „csikó” frizurának is megszűnt a divatja, s egyre inkább a városi mintát követő hajviselet vált általánossá. A házas férfiaknál elengedhetetlen volt a bajusz viselése. A két világháború között a férfiak haját borbély vágta, és az is borotválta őket. (A húszas években a rossz fog kihúzására is vállalkozott.) A borbélyok szombat reggeltől vasárnap délig dolgoztak, a tanyai gazdákhöz házhoz mentek.⁷¹ A módosabbak „hétderekon” is elmentek a borbélyhoz. A harmincas években az emlékezet szerint hét borbély is dolgozott a faluban.⁷² Otthon csak az 1940-es évek derekától kezdtek borotválkozni az apátfalviak.

Hálóruhák

Hálóruhaként az egyébként is használt, tiszta fehér ruhát, később a nadrág alá viselt, hosszú szárú vászon vagy parget gatyát és inget viseltek. A két világháború között felnőtté vált nemzedék tagjai nem mutatkoztak sosem félmeztelenül, az inget a legmelegebb időben is felvették, csupán az ujját túrték fel munka idején.

Fiúgyermek öltözete

A húszas években a fiúgyermek 3-4 éves korukig egybeszabott, hátul gombos, hosszú ruhafélében, *ubonyban* jártak, akárcsak a lányok. Az *ubony*, vagy *zubbony* alá hosszú derekú vászoninget adtak rájuk. A kicsik haját egy éves koruktól egy-két évig rendszeresen kopaszra vágták, hogy szép, sűrű hajuk legyen. A húszas-harmincas években télen ún. *mackóruhát* viseltek, ez vastag, sűrű kötésű anyagból készült, kezes-lábas, hátul gombos ruha volt, alul térdig nyitott. A mackóruha fölé a 4-5 évesek

⁷⁰ Banner 1989. 119. A férfifésűt, mint jellegzetes, de feledésbe merülő eszközt Tömörkény István is említi a szegedi néprajzi gyűjtemény gyarapításáért folytatott levelezésében, 1906-ban.

⁷¹ A tanyára járó borbélyokat, helyi anekdota szerint a zsugori gazdák rögtön érkezéskor kínálták pálinkával, amit persze borotválás előtt nem illett elfogadni.

⁷² Szigeti Márton összeírása szerint: Szentesi Ferenc (Széchenyi utca), Vigh Mihály (Jókai u.), Diós Mátvás (Hunyadi u.), Vári Ferenc (Széchenyi u.), Tamás Mihály, Vigh József (Nagyköz), Kiss Pál (Kölcsey u.). Juhász Antal gyűjtése, 2000.

használt ruha darabjából házilag varrt nadrágot, a kisiskolások már pantallót, inget, kabátot is kaptak. Az iskoláskort elérve kapták meg az első kalapot, sapkát, csizmát is. Vászongatyát, inget ettől az időtől aratásra varrtak nekik az édesanyák. Általában 2-3 öltözet ruhája volt a nagyobbacska fiúknak.

A harmincas évektől a városias ruhadarabok is megjelentek a kisiskolások öltözetében: így a rövid szárú tiroli nadrág és a sötétkék, matrózgalléros ing. A mezítláb járás tavasztól ősziig általános volt a gyermekek körében, télen csizmát, a harmincas évektől pedig magas szárú, fűzős cipőt viseltek. A 15-16 éves legények már a felnőtteknek járó ruházatban jártak.

Vőlegényruha

Az eljegyzéstől a lakodalom napjáig a viselet kiegészült néhány olyan jelzésértékű darabbal, amelyek világosan tudatták a környezettel a házasságkötés közelségét. A házasulandó legények az eljegyzés után kis, piros „pipiszőrös kendőt” és fejkendő nagyságú, rojtos szélű ún. „nyakravaló selymekendőt” kaptak. Az utóbbit nem használták, emléktárgy volt csupán⁷³, a bojtos, pipiszőrös kendőt pedig a lakodalomkor a nadrágja ellenzőjébe tűzve viselte a vőlegény. A menyasszony fejét ezzel a kendővel kötötték be a menyecsketánc előtt.⁷⁴

A vőlegény az esküvőre, ha tehetette, új ruhát varratott, a szegényebbek örökölt vagy rokontól (pl. jövődó sógortól) kölcsön kapott ünneplő ruhával is beérték. A vőlegényruha nem különbözött az általános ünneplő viselettől, csak a kalapra tűzött művirág bokréta jelezte a házasulandót. Fél Edit így írta le 1937-ben az apátfalvi lakodalom férfi résztvevőit: „A férfiak viselete: kerek kalap, egyenes, keményre vasalt széllal. A vőlegény kalapján *elől* nagy művirág bokréta, a többi néhány legényén *oldalt* 3-4 ágú művirág rózsza. Közönséges fehér ingen fekete posztóból való mellény, ennek háta ugyanolyan anyagból van, mint az eleje. Gomblukba fűzött pakfongombokkal csukódik, a gombolás nincs egészen becsukva. Lehetnek így kabát nélkül is. A kabát fekete posztó és zsinóros, de a zsinórozás nem sok és jobbra csak a gombok alja van zsinórból, valamint a gomblukak. A nadrág ellenzős, zsinóros fekete posztónadrág. Az

⁷³ Ha a jegypénzt visszaküldte a menyasszony, azaz felbontotta az eljegyzést, a legény bosszúból kettévágta a nyakravaló kendőt és kapca helyett lábára tekerte, hogy a rojtja kilátszott a csizmából, úgy ment a bálba. Beke M. 1971. 2.

⁷⁴ Kovács L. – Fél E. 1937. 309.

ellenzőbe pipiszőrös kendő van húzva. A lábon csizma. Lehet ráncos gyolcsgatyát is venni, az idősebbeknek ugyancsak csizmával.”⁷⁵

A vőlegénying jegyajándék volt, fehér gyolcsból vagy sifonból készült, válla, nyaka, eleje fehér hímzéssel díszített. A harmincas évektől szokás volt, hogy az a varró készítette, aki a menyasszony ruháját, mivel a nyakába a menyasszony hajszálat is belevarrták. Az ingnek való anyagot a jegypénzből vásárolták. A kész inget fehérhímzésű jegykendőbe kötve az esküvő napján vitték el a vőlegénynek, a bokkrétával együtt.

A vőlegény bokkrétájáról egy 1971-ben írt kéziratban ez olvasható: „A vőlegénybukréta selyem bimbókból és mirtuszokból összeállított csokor, aranyújtasból készült rezgővel. Ezt a rezgőt árvalányhaj helyett tették a csokorba. És az egész akkora volt, hogy mikor a vőlegény a kalapjára tűzte, egészen befedte azt”.⁷⁶ A pompás kalapbokkrétára egy tanyai asszony szülei példája nyomán így emlékezett: „A vőlegénynek magas tetejű fekete kalapjának behajtott, szegett széle volt, ide és a kalap oldalához erősítették a nagybokkrétát, hosszú árvalányhaj mellé, ami leért a kalapot beborítva a vőlegény válláig, finom bársonyanyagból művészi elkészített kéknefelejcs, fehér gyöngyvirág fürtök, ezek is elborították az egész kalapot, apró piros rózsák, zöld levelekkel, ezek közé sok gyöngyszem volt befűzve, kékszilva nagyságú, formájú üveggolyók, leheletfinom vékonyak, belsejük ezüstporral befuttatva, kívül minden színű, piros, zöld, narancssárga, égbék csíkok, pettyek voltak festve, ezek is közéfűzve rendezetten a bokréta többi díszéhez, ehhez még hosszú szálak, csillogó, fényes szálak voltak rakva, ezek is elborították az egész bokkrétát, köztesen, mint a mostani karácsonyfadísz, ehhez volt hasonló, de sokkal szebben csillogott. Ezt a bokkrétát akkor vették le a vőlegény kalapjáról, amikor a menyasszony koszorúját levették és bekötötték a fejét fehér selyemkendővel”⁷⁷

A ruhaneműk beszerzése

A fehérruhát az asszonyok otthon készítették el. Már az első világháború előtt is több háznál tartottak varrógépet, de többnyire kézzel varrták meg a gatyát, inget, kötényt. Ahol az asszony vagy az idősebb lánygyerek nem értett a varráshoz, a szomszédot, esetleg közeli rokont kérték meg, ilyenkor mintának vittek egyet a használt

⁷⁵ Kovács L. – Fél E. 1937. 309.

⁷⁶ Beke M. 1971. 4.

⁷⁷ Péli P. 1984. 9.

holmik közül. Ugyancsak házilag készültek az alsóruhák is. Módosabb családban a férfinget is házivarrók kezére bízták.

A posztó-, bársony- és szövetruhákat szabók készítették. A 19. század elején 2 szabó, 1879-ben 3 szabó 2 varrógéppel dolgozott a faluban, 1900-ban 10 szabót, 1910-ben 17 szabót vettek nyilvántartásba.⁷⁸ A harmincas évekből 5 mesterre emlékeznek az apátfalviak, a háború után pedig 2-3 szabó dolgozott. Az utolsó mester Juhász József volt a faluban. A szabók megrendelésre és vásárra is készítettek ruhát. Anyagot tartottak a műhelyben, ott lehetett választani. A ruhát, ha tehették, méretre varratták, de a szegényebbek az évente 4 alkalommal tartott vásáron szerezték be.

A bőr ruhaféléket: a subát és a bekecset szintén a vásárban szerezték be, esetleg a szomszédos Magyarcsanádon dolgozó szűcsöknél rendelték meg. A bőroket a juhászok készítették ki, azután a szűccsel varratták meg. A férfiak és a nők által is hordott kuzsut Tótkomlósról érkezett szűcsök árulták a vásárban. A báránybőr sapkát szintén vásárban vagy a szűcsöknél vették, a kalapot a már említett makói mestereknél vagy a vásárban szerezték be.

A télire való fuszeklit az asszonyok kötötték, a hozzá való fonalat is otthon fonták meg.

A lábbelik közül a bocskort házilag készítették, míg a csizmát, bakancsot, papucsot a helyi mesterek állították elő. Emellett persze a vásárban is árulták, a papucsot pedig a piacon is. 1804-ben két csizmadiát, 1876-ban nyolcat, 1900-ban pedig 25 cipészt és csizmadiát írtak össze a faluban. 1910-ben 23 lábbeli készítő (suszter és csizmadia) dolgozott Apátfalván, a harmincas évekből 13 suszter nevére emlékeznek.⁷⁹ A századfordulóról, családi emlékek alapján, tudunk olyan csizmadia és papucsos mesterről (Varga *Kukucs* Antal), aki vásározni Aradra is eljárt a termékeivel. Az apátfalvi csizmadiák közül néhányan a makói vásárra is elvitték termékeiket. Az elhasznált, rossz csizmákat, cipőket a suszterek javították. A szegényebbe a tanyákra is eljárt, és helyben javította a lábbelit.

A férfiviselet helye a dél-alföldi viseletek között

A Dél-Alföldre a századfordulóig jellemző viseleti darabokra és teljes öltözetekre vonatkozó adatokat T. Knotik Márta összegezte 1990-ben.⁸⁰ Az ikonográfiai

⁷⁸ Tóth F. én. 112. és Nagy V. Szabók. Kézirat.

⁷⁹ Nagy V. én. Cipészek, csizmadiák. Kézirat és Szigeti Márton összeírása. Utóbbi Juhász Antal gyűjtése.

⁸⁰ T. Knotik M. 1990. 155-232.

forrásokra, korabeli leírásokra és a fényképészet fejlődésének köszönhető gazdag fotóhagyaték tanulságaira támaszkodva rajzolta meg a 19. század első felétől az első világháborúig terjedő időszak paraszti, mezővárosi divatváltozásait. Forrásai közül számunkra különösen érdekes Joseph Böss bécsi rajzoló makói népviseletben álló házaspárt ábrázoló, 1857-ben készült színes rajza, amelyen a férj fehér, bő gatyában, galléros, sűrű gombos lajbiban, vállban ráncolt, zsinórdíszes, fekete mándliban látható, lábán hegyes orrú, ráncolt szárú fekete csizma.⁸¹ A 19. század második felének dél-alföldi férfi viseletéről Török Károly leírása szolgál értékes adatokkal.⁸² A rendelkezésre álló és feldolgozott források adataira és tanulságaira támaszkodva T. Knotik Márta a férfiviselet változását illetően arra a következtetésre jutott, hogy a 19. század elején általános rövid derekú inget és viszonylag szűk szárú gatyát a század közepén váltotta fel a hosszú derekú ing és a bőven redőzött gatyá, amelynek terjedését a kereskedelem által bőséggel kínált gyári anyagok: a gyolcs és a pamutvászon gyorsították. Az ún. fehérruha viselése a kék, majd fekete posztó öltözet térhódítása után is megmaradt mint nyári viselet és szerényebb változataiban mint munkaruha.⁸³ Az 1880-as évektől bőséggel állnak rendelkezésre adatok a kék, majd fekete posztó ruhadarabok: az ujjasok és csizmanadrágok térhódítására is. A századfordulóig megrajzolt képben a vidék férfiviseletének jellegében nincsenek jelentős eltérések.

A szegedi nagytáj egyes viseleti darabjaira vonatkozó, a szóbeli és írott források anyagának összegyűjtését, rendszerezését végezte el Bálint Sándor, jelentősen megkönnyítve az egy-egy település viseletkultúrájára vonatkozó adatok értelmezését.⁸⁴ A dél-alföldi községek közül Tápé és Szőreg 20. századi viseletéről készült alaposabb feldolgozás.⁸⁵

Tápé ruházatkodása „beleillik az Alföld viseletének általános fejlődésrendjébe”, változása a szeged-alsóvárosi parasztpolgárok, illetve a Szeged környéki tanyákon élők öltözetének változását követi, bár egyes vonásaiban eltér attól. A viselet századfordulón használt darbjainak két világháború közötti fennmaradását segítette – csakúgy, mint Apátfalván – a Gyöngyös Bokréta mozgalom helyi csoportja.⁸⁶ Az ún. fehérruha viselése a fiatal férfiak körében az 1920-as években már nem volt szokásban, az idősek

⁸¹ T. Knotik M. 1990. 170-173. Joseph Böss: Makói népviselet 1857. (MNM Történeti Arcképcsarnok)

⁸² Török K. 1867.

⁸³ T. Knotik M. 1968. 109. A hódmezővásárhelyi Plohn József fényképész az 1900-as évek elejéről több felvételen örökítette meg a gatyás férfiakat, mint az 541. és 1641. számú üveglemezre rögzített felvételeken. (Tornyai János Múzeum, Hódmezővásárhely)

⁸⁴ Bálint S. 1977.

⁸⁵ Varga M. – T. Knotik M. 1971. és Ferenczi I. 1977.

⁸⁶ Varga M. – T. Knotik M. 1971. 527-528.

azonban még a két világháború közötti időszakban halálukig hordták. A hozzávaló vásznat, községünkötől eltérően, már a 19. században is a szegedi piacon szerezték be, a kendervászon mellett szívesen vásárolták az importált rumburger vásznat is.⁸⁷ A hétköznapi viseletben már a századfordulón megjelent a szűk szárú kukoricadrág, amely a gyékény aratásánál bizonyult különösen praktikus ruhadarabnak, míg az apátfalviak csak két évtizeddel később kedvelték meg ezt a lábravalót. A férfiviselet darabjai közül a bornyúszájú inget az 1870-es években viselték, a századfordulón már csak egy-két, nagyon idős gazda ragaszkodott hozzá, de ujját már pertlivel összekötötte, hogy ne zavarja a mozgásban.⁸⁸ Az 1900-as években a kékposztó ruha volt az általános viselet, a nagygazdák ekkor kezdtek áttérni a fekete posztóból készült öltözetre, amely az 1910-es évekre vált uralkodóvá. A posztóruhákat nem helyi iparosnál rendelték meg, hanem a szegedi piacon áruló szegedi magyarszabók sátraiban, készen vásárolták.⁸⁹ Az 1910-es évektől megjelent a viseletben a tulipános vagy rózsás, nyomott mintájú brokátmellények, illetve a világos színű bársonymellények divatja, ami az apátfalvi viseletből hiányzik.⁹⁰ Ekkortájt kezdték viselni a bővebb pricces nadrágot is. A hétköznapi viselt bocskor itt is jellemző volt, a papucsot pedig a piacra, utcára is felvették a férfiak. A keményszárú csizma a századforduló után hódított, először az ünnepi viselet részeként.⁹¹ A viselet változásának üteme az I. világháború után gyorsult fel, az 1920-as években a pantalló gyorsan terjedt az iparosok és a Szegedre bejáró munkások körében. Akárcsak Apátfalván, Tápén is a tanyai lakosság követte leglassúbban a mindig városi mintát utánzó divatot, így mint hagyományaihoz külsőségeiben, így a viseletben is, ragaszkodó falu volt ismert, és maradt meg környezetének véleményében.

A vegyes, szerb-magyar lakosságú Szőregen „a férfiak öltözéke szintén követte a divatáramlatokat. Alig pár évtized alatt jutottak el a bőgatyától a csizmával viselt magyar- és németruhán, a szerb szőrnadrágon, és a mindkét nemzetiség által kedvelt prüccsösnadrágon (bricsesz nadrágon) és a cipőt igénylő pantallóig”. „A két világháború közötti években, különösen 1930 felé már teljesen a polgári ízlést követték mind a hétköznapi, mind az ünnepi ruházatkodásban.” A változás a ruhadarabok beszerzésének módját is érintette: míg a 20. század első évtizedeiben a fehér ruha kivételével szinte minden darabot a szegedi piacon kereskedő szabóknál, szűcsöknél vásároltak, a

⁸⁷ Varga M. – T. Knotik M. 1971. 530.

⁸⁸ Uo.

⁸⁹ Varga M. – T. Knotik M. 1971. 532.

⁹⁰ Varga M. – T. Knotik M. 1971. 533.

⁹¹ Varga M. – T. Knotik M. 1971. 536-537.

harmincas évektől a gazdák egyre szívesebben készítettek méretre ruhát.⁹² Ez a beszerzési mód, akárcsak a tápéi szokások, eltér az apátfalvitól, ahol már a 19. század első felében jelentős a viseleti iparok képviselőinek száma. Szőregen az 1940-es években teljesen elfogadottá vált a polgáris ízlés, amely ebben az időszakban „messze túlszárnyalta a Szegedhez lényegesen közelebb élő alsóvárosi emberek urbanizálódási igényét, nem szólva a hagyományos formákhoz erősen ragaszkodó tápaiakról”. A változások gyors követésének oka a város közelsége, a község lakóinak újítást befogadó készsége és feltörekvési vágya, valamint a viszonylagos jómód volt.⁹³ Színezi a képet a szerb lakosság magyarokétól eltérő viseletkultúrája.

A századfordulón a szőregi férfiak is viselték, ünnepre – hétköznapra a házivászon inget és gatyát, a posztó lajbival, kötővel, és alkalomtól függően csizmával, bocskorral, papuccsal. Az 1920-as években a legidősebbek még viseltek gombolás nélküli, *szatyinggal* összehúzott nyakú és ujjú vászoninget, amelyet az 1870-es évektől váltott fel a gombos ing. A rojtos, bő ujjú (bornyúszájú) inget és a bőgatyát a deszki határban szolgáló uradalmi juhászok még az 1920-as évek első felében is viselték. A szerbek ruhatárában is tovább megmaradt, mint a magyarokéban. A hagyományos szabású ingek több átváltozás után (gyári anyagok használata, gombolás, gallér és kézelő megjelenése) az 1930-as évekig voltak használatban. A völegényingek gomboláspántját a század első évtizedeiben „fényes szállal mintásan átszőtt”, készen vásárolt „elejével” díszítették, ellentétben az apátfalviakkal, ahol a kézzel hímzett ingek mintái kitűnnek változatosságukkal és szépségükkel, s nem egy varrónak biztosított kivarrásuk jó jövedelmet.⁹⁴

Az I. világháború előtt félünnepi viseletnek számított a fehér ing, a **bűgaty**a és a fekete posztólajbi, azaz bálba, kocsmába, utcára viselték, az alkalomhoz illően csizmával, bocskorral, papuccsal. A háború alatt a régi formájú gatyá egyrészt szűkebbé, majd rövidebbé vált, s csak munkába vették fel. Az 1920-as évektől azonban már a mezei munkák alkalmával is előnyben részesítették a rövid (térden felül érő) szárú, fekete klottgatyát. A háború után gyors változásnak indult a lajbik divatja is. A korábban cserélhető, ezüst vagy nemesfém ötvözetű gombsort bevont, rávarrt gombokra cserélték, majd elmaradt nyakáról a gallér, végül a hátán a nemesebb anyagot olcsóbb selyemre vagy klottra váltották, míg az 1930-as években végleg elmaradt a fiatalok viseletéből.

⁹² Ferenczi I. 1977. 328.

⁹³ Uo.

⁹⁴ Ferenczi I. 1977. 341-342.

A fekete posztóból készült magyarruha, azaz ellenzős nadrág, zsinórdíszes lajbi és magyarkabát a háború után már divatjamúlt lett a fiatalok körében. A 20. század első három évtizedében a férfidivat is olyan gyorsan változott, hogy követése jelentős anyagi áldozatokat kívánt, különösen a városi szabóknál méretre varratott ruhák esetében. A priccses nadrág és a városi pantalló viselése már 1914 előtt megjelent a faluban, a húszas években pedig a három, jellegzetes viselet együttes egyidőben volt jelen, kortól, foglalkozástól, ízléstől, vagyoni helyzettől, alkalomtól függően.⁹⁵

A szőregi férfiak öltözködésében gyorsabban játszódtak le azok a változások, amelyek mind Apátfalvára, mind Tápéra jellemzők voltak. A módos, rózsakertészettel foglalkozó szőregiek a fővárosba jártak piacozni, így ruházatukban a pesti módit próbálták utánózni. Így történt, hogy a divat terén előbb jártak nem csak a hasonló nagyságú és helyzetű községeknél, hanem a szegedieknél is.

⁹⁵ Ferenczi I. 1977. 346-347.

Női viselet

Az apátfalvi viselet egyes darabjairól a 19. század utolsó évtizedeiből vannak értékelhető adataink, amelyek azonban nem teszik lehetővé minden korszakban a teljes öltözetek leírását. A századfordulót, illetve az első világháborút megelőző időszak viseletére vonatkozóan így egyrészt a múzeumi tárgyak értékelésére és a fotók által hordozott adatokra, valamint a párhuzamok segítségére kell szorítkoznunk.⁹⁶ A legtöbb szóbeli emlékünk elsősorban az 1920-as évektől az ötvenes évekig tartó időszakot eleveníti fel. A körülbelül harminc évet felölelő terminus alatt számos változás zajlott le, melyek nem csak az egyes viseleti darabok elhagyásában, illetve újak megjelenésében, hanem az öltözködéshez való személyes viszonyulásban is tetten érhetők. Ez alatt a harminc év alatt a 19. században gyökeret vert hagyományok és a legújabb, városi ízlést követő jelenségek keveredtek egymással, míg az utóbbi végleg győzedelmeskedett. Az 1920-as években Makón műtermet nyitó Homonnai Nándor felvételein teljes biztonsággal felismerhetők az apátfalvi nők, a környező falvakétól eltérő, sajátos szerkezetű és díszítésű viseletükről. A műterem a makói közönség mellett kedvelt helye volt a város környéki falvak lakóinak is, akik életük fontos fordulóján örökítették meg magukat és családjukat. (A műteremben készült üveglemezek adatolás nélkül maradtak fenn a makói múzeum gyűjteményében.) A harmincas évektől a városiasodás a fiatalok öltözködésében felgyorsult, egyes darabok teljesen eltűntek a ruhatárukból. A II. világháború utáni években a változékony divatot ők lehetőség szerint minél gyorsabban követték, míg az idősebbek lassabban változtattak öltözködésükön. A fiatalabb asszonyok az 1940-es évekig viselték még a bokros szoknyás ruhákat, a „nagyfart”. Az 1970-80-as években, a legidősebbek halálával tűntek el a faluból a bő szoknyás, blúzós kötényes öltözetek. A régi, díszes, selyemből varrt ruhadarabok a nyolcvanas években kereskedők révén gyorsan elkerültek a faluból, napjainkban elvétve bukkan fel egy-egy darab.

A viselet a 19. század végén

Benyóczki István bíró millenniumi jelentésében így jellemezte az apátfalvi nők külsejét, öltözködését: „A nők cifrázkodást kedvelők; beszédesek, istenfélők és

⁹⁶1. A viselet egyes darabjainak leírását és összehasonlító elemzését a századfordulóig terjedő időszakra vonatkozóan T. Knotik Márta elvégezte 1990-ben.

simulékonyak; a társadalmi viselkedési erkölcsökben találékonyak és tetszeni vágyók. Ruházatuk rövid szoknya, sok alsószoknyával; legtöbbször veres harisnya és sarkos czipura papucs formás és apró lábukon; a leányok simára fésült hajékságukat sokféle színű szallag használatával egy tekercsbe fonják. Használják félcipőket; télen fekete kordován csizmát is. Asszonyok és leányok között igen sok szép és szabályos arcot; megtekintésre méltó alakot lehet látni; csak az a megróni való, hogy a kendőzést szeretik, ez okozza hogy szépségük a mérges kendőző szerek használatával hamar hervad”. Megjegyezi ugyanakkor, hogy az apátfalvi nép „ősi szokásaiból ki nem vetköztethető, különösen a ruházatot illetőleg, sem a férfi, sem a nő, bárha a civilizáció nem alacsony fokán álló Makó város köznépével folytonosan érintkezésben vannak, az ősi viselettől nem tágít”.⁹⁷ A bírósági leírása nem igazán részletes, viszont egy fontos mentális körülményt feljegyez: a falu ragaszkodását a század folyamán formálódott viseletéhez. A meglévő formák megtartására való törekvés, illetve a változások lassú befogadása még két-három évtized múltán is jellemző volt az apátfalviakra. A múzeumokban őrzött viseleti darabok és a fennmaradt családi fényképek másolatai alapján az apátfalvi nők viseletének alapvető darabjai a 19. század végén a következők lehettek:

A Benyóczki által is említett sok alsószoknya alatt minden bizonnyal pendelyt viseltek. A rövid derekú ingek bevarrott ujjja bő volt, nyakát, ujjja végét pertlivel fogták össze. Akárcsak az alsószoknyák alját, az ingek ujját és elejét is fehérhímzéssel díszíthették. A házivásznat az ünnepi darabok esetében a gyári gyolcs helyettesíthette. A felsőruhák között a gyári kelmékből varrt darabok voltak uralkodók: így a selyemből készült, ing fölé viselt pruszlikok és a taftból, selyemből varrt „bokros szoknyák”. A felsőtesten viselt ruhadarabok közül a század végéről több, bélelt selyem (taft) ujjas, *testhezálló* maradt fenn, amelyek közös jellemzője a gazdag zsinór- és szalagdíszítés. A téli ruházat darabjai között a múzeumi gyűjteményekben a vattázott *selyemrékli* szerepel, illetve a vastagabb, díszítettebb *kacabáj*. Ugyancsak a téli ruházat darabja volt a fehér bőrből varrt, gazdagon díszített ködmön, a *kuzsu*, illetve az ugyancsak kuzsuként emlegetett bőrmelles.

A múzeumi anyagban a 19. század végi ruházat régiesebb rétegét képviseli két, házivászonnal bélelt, szoknyaderékba köthető, pakfongombos, fekete atlaszselyem pruszlik, melyek díszítését csupán hátul, a karöltő mentén rávarrt arany szöttes, illetve csipke szegés jelenti. Az egyik dereka alá farpárnát is varrtak, hogy a bokros szoknyát a kor ízlésének megfelelően, jobban kitartsa. A század derekára visszautaló sajátosságai a

⁹⁷ Csanádvármegyei Levéltár 321/1897. A forrást Gilicze János, a makói levéltár vezetője ismertette.

szoknyaderékba köthető házivászon toldás, illetve a háta közepének a derékvonal alá érő, a szoknyára kívül ráfekvő, nyelvyszerű meghosszabbítása. A pruszlíkokkal egyidejű lehet a vékonyan vattázott, egyenes elejével szabott, rövid derekú, kerek, ötvösmunkájú fémcsattal záródó, téli selyemrékli, amely alá minden bizonnyal rojtos selyemkendőt kötöttek.⁹⁸ A réklinél vastagabban vattázottak és jóval díszesebbek az évszázad utolsó tizedében megjelent kacabájok, amelyek viselése a századfordulóig volt divatban Apátfalván. (Az egyik, szegedi múzeumban őrzött, gazdagon díszített, fekete atlasz kacabájt 1902-ben varrták, 140 holdon gazdálkodó birtokos felesége számára.)

A század utolsó évtizedeiből fennmaradt szoknyák anyaga többnyire színjátzó taft. Bőségükhöz akár 9 szél anyagot is felhasználtak, amelyet elsősorban oldalt, illetve a hátulján redőztek, hogy a korabeli szépségideált: a széles, erős csípőt testesítse meg viselője. A bő szoknyákhoz bevarrott, bő ujjú inget vagy karcsú ujjast, testhezállót viseltek. Az ingek varrásához a század végére gyári anyagokat, így fehér sifont is felhasználtak. A bélelt ujjasok, testhezállók gallértalan, kerek nyakú változatai jellemzők ebben az időben. Díszítésük fő eszköze az alapanyagtól eltérő színű, gazdagon alkalmazott szalagozás volt. E ruhadarabok arra a 19. század 60-as éveiben népszerű öltözetre vallanak, amelyekre T. Knotik Márta a „paraszt-biedermeier” kifejezést használta.⁹⁹ A múzeumi anyagban e ruhadarabok ünnepi változatai ismertek, így a század végéről származó menyasszonyi ruhák részei.

A századfordulóhoz közeledve időben, a testhezállók anyagában a színjátzó taft mellett a szövött virágos brokát és a bársony is megjelent, a díszítésben pedig a gyári készítésű csipkék és a színes, géppel varrt tűzés, a nyargalás kezdett divatba jönni.

Ebből az időszakból csak az ünnepi viselet darabjairól van konkrét adatunk.

A századfordulótól az 1920-as évekig

Ebből az időszakból már számos fényképfelvétel is fennmaradt, így az 1908-ban, a múzeum számára készített diafelvételek is.¹⁰⁰ A képek a templomi, ünnepi viseletet örökítették meg. Az egyik képen a fiatal menyecskék bősoknyában, fényes selyem széles kötőben, világos színű (fehér), fodros aljú testhezállóban, elől megkötött, mintás selyemkendőben, papucsban láthatók. A másikon sötét színű, gallér nélküli, alján és az ujján fekete csipke-, a gombolásnál rakott fodorral díszített atlaszselyemből készült testhezállót, világosabb alapon szövött virágos anyagból varrt, csipkés aljú bősoknyát és azt majdnem teljesen takaró, selyem széles kötőt viselnek a menyecskék, az egyikük lábán szalagos papucs, a másikon fekete félcipő van. A szoknyák, a fentebb idézett, 19. század végén készült leírással ellentétben nem rövidek, inkább bokáig érők.

A testhezálló álló nyakú, galléros változatát egy 1916-ban készült felvételen láthatjuk. A fényképész kamerája elé álló fiatal lány világos alapszínű, mintás selyem

⁹⁸ T. Knotik M. én. : a hatvanas években élt idősök még emlékeztek a vattázott ujjas alá viselt selyemkendőkre.

⁹⁹ A szerző párhuzamként használta Joseph Böss bécsi rajzoló 1855-ből származó, makói házaspárt ábrázoló rajzát is. T. Knotik M. 1990. 167-186.

¹⁰⁰ A MFM 10. és 12. leltári számút közölte: T. Knotik M. 1990. 212. A sorozat darabja a mellékletben található 1. sz. kép is.

testhezállót visel, amelynek álló nyakát, kerek gallérját, gomboláspántját, alját és kezelőjét az általános szabály szerint fekete csipkefodorral szegték. Az erős, széles csípőt hangsúlyozó szépségideálnak megfelelni akaró lány testhezállójának dereka alá sifonból varrt, széles, fehérhímzésű fodrot, „singlést” kötött. Széles kötője takarja a szoknyát, amely féllábszárig érő. Haját szorosan hátrasimítva viseli, lábán sötét harisnya és hegyes orrú, fűzős, szögezett talpú félcipő.

A századforduló után, az 1920-as évekig a bősoknyához viselt testhezálló mellett az ingváll és a pruszlik is jellemző volt, főként a fiatal lányok, menyecskék öltözetében. A századforduló tájékán készült pruszlikok rövid derekúak, hátuk karcsúsítás nélkül, egy részből szabott. Alapanyaguk színes taft vagy mintás brokátselyem, díszítésükhöz legfőképpen a színes, rakott szalagfodrokat és zsinórokat használták. (Ld. 19-20. kép.)¹⁰¹ Míg a nagyünnepi viselet anyaga selyem volt, a hétköznapra, jönni-menni való testhezállók és szoknyák színes virágos festőből készültek. Ezeket, akár a selyem alapanyagúakat, szintén ellátták csipkefodorral. A szoknyák anyaga ebben az időszakban a selyem és festő mellett a vékony, esetenként kockásra szőtt *baris* (pamutkelme) lehetett.¹⁰² A *baris* szoknyák fehér, rózsaszín és fekete, illetve sötétkék alapszínűek, amelyeket apró, nyomott, vagy géppel hímzett virágokkal gyárilag díszítettek. Jól mosható anyag lévén, inkább báli, félünnepi öltözet részei voltak, bár a szegényebbek emlékezet szerint templomba is felvették.

A századfordulón táján viselt ünnepi nyakbavaló kendők anyaga a korábbinál lényegesen vastagabb lett: legtöbbször brossé virágokkal díszített, súlyos atlaszselyem, színes rojtozással. A fiatalok a világos alapszínűeket kedvelték, harminc éves koruk táján az asszonyok már inkább sötétebb színűeket használtak.

Ebben az időszakban a korábbi, fényes atlasz kacabájokat a téli viseletben felváltották a csípőn alul érő hosszúságú, prémes galléros, zsebes plüsskabátok, amelyek a hosszú, városias nyakbátok megjelenéséig, az 1940-es évekig maradtak divatban.

A városban: Makón, Nagyszentmiklóson szolgáló cselédek már az első világháború idején kezdték elhagyni a bősoknyás, a környező falvak lakói által később „nagyfar”-nak gúnyolt viseletet. Az ő ruhatárukban már ekkor megjelent a szűkebb, 3-4 szélből varrt vagy szabott szoknya és a városi divat szerint szabott, szoknya derekába köthető blúz. (Ld. 33. kép.) A házasság révén idekerült városi lányok is a blúzos

¹⁰¹ A tárgyalt időszakra jellemző, pruszlikos viseletet örökítette meg Kovács László 1937-ben.

¹⁰² A *baris* szoknyákról részletesen: T. Knotik M. 1998. 242-243.

viseletet hordták, bár erre igen kevés példa akadt, mivel a község házassági kapcsolatai – az anyakönyvek tanúsága szerint – endogám jellegűek voltak ebben az időszakban.

Az 1920-as és 1930-as évek

Az első világháború után a régi szabású, erősen karcsúsított, végig bélelt testhezállókat újabb formájúak váltották fel, amelyeket már csak derékig béleltek. A könnyedebb, díszítettsége miatt igen tetszetős újfajta testhezállók és az egyre gyakrabban megjelenő angol blúzok a húszas évekre szinte teljesen kiszorították a viseletből a korábbi ingeket és pruszlikokat. Banner János így írt 1925-ben: „a pruszli viselése már nagyon megritkult, csak egy-egy öregebb asszonyon látható, lányok csak elvétve viselik”. Az általa megörökített 46 éves asszony fehér, bő ujjú, fodros gallérú ingvállat, fekete alapon tarka virágos, arany szalaggal díszített pruszlikot, tarka, csipkés aljú bőszyoknyát és fekete széles kötöt, lábán fekete harisnyát és pettyes fejű papucst viselt.¹⁰³

Az újabb testhezállók szabása a modern blúzokéhoz közelít, díszítése, jellege azonban még a régi testhezállókat idézi. Az apátfalviak *lerakott blúz* vagy *föleresztős aljú blúz* néven is emlegették, bár a múzeumi leltárkönyvekbe következetesen testhezállóként kerültek bejegyzésre. A korábbi testhezállókhoz hasonlóan követték a derék vonalát, a karcsúsítást azonban nem a szabással, hanem sűrű, levarrt ráncokkal, *forhamentlikkel* vagy *zájmedlikkel* oldották meg. A blúzok anyaga a viselés alkalmától függően változott: hétköznapra mintás festőből varrták: a sárga virágút piacra, „gyünnimenni” vették fel, a piros virágú festő ruhában a templomba is elmehettek vasárnap. A lerakott blúzok gazdagon csipkézettek, akárcsak a korábbi, galléros testhezállók. Díszítésükben általános szabály volt, hogy a világos alapszínű anyagokat fehér, a sötétebbeket fekete, többnyire gyárilag hímzett tüllcsipkével látták el, a nyakán, kerek gallérján, alján és a kézelőjén. A hétköznapra viselt blúzok szabása egyszerűbb volt, fehér mintás festőből, lila vagy kék kartonból készítették. A bálba viselt blúzokat jó „mosóanyagból”: kartonból vagy vékony, szövött virágmintás pamutkelméből (organza) készítették. A téli blúzok anyaga többnyire fekete posztó volt, amelyeket ünnepi alkalomra szintén fekete csipkével díszítettek.

Az ünnepi viselet anyaga legtöbbször nagy foltú rózsákkal, levelekkel díszített, szövött mintás atlaszselyem vagy brokát volt. Ebből készültek a templomba vagy nagyünnepre felvett bőszyoknyák is, amelyek 7-9 szél anyagból is készülhettek, így

¹⁰³ Banner J. 1989. 119-120.

megvarrásukhoz 3-5 méter anyag kellett. Az ünnepi szoknyák alját 4-10 cm széles, piros bársony vagy pamutcsíkkal szegték fel, ezt *pipiszőrnek* nevezték.¹⁰⁴ A szoknyák alját ebben az időszakban a korábbi kefezsínór („kefeszőr”) helyett már szinte kizárólag a háború után megjelent csipkefodrossal díszítették. A bálba viselt szoknyák anyaga a már említett baris és a vékony, fehér, „szövött virágú” *mold* volt. A *mold* szoknyát ünnepélyes volta miatt a templomba is felvehették. A *hétköznapló* szoknyák anyaga továbbra is a festő, karton és a parget maradt. (Ez otthonra piros színű is lehetett.)

A húszas években kezdődött a fodros szoknya divatja is, mellyel megkezdődött a bősoknyás „nagyfarból” való kivetkezés folyamata. A fodros szoknyák megvarrásához már elég volt 4 szél anyag is, az ötödiket a fodorhoz használták fel. A kevesebb anyaggal így mégis a korábbi bőséghez hasonló hatást érhetek el.

A viselethez tartozó kötők formája is ebben az időszakban kezdett megváltozni. A húszas évekig még a bősoknyához használt, széles, ún. *egyszél kötők* voltak jellemzők, az évtized elejétől azonban divatba jött és gyorsan terjedt a *fodros kötők* viselése. A kötény kissé keskenyebb lett, alján a széles, saját anyagából varrt fodrot a varrás mentén selyemszalaggal vagy csipkével szegték. A fodros kötők selyemből készült darabjai az ünnepi viselet részei voltak, de hétköznapra, „jönni-menni” csíkos kartonból is megvarrták őket. (Ld. 37. és 44. kép.) Otthonra, munkába konyhakötőt (egy szél vászomból vagy festőből varrt, fodor nélküli, derékra köthető karton kötőt) viseltek.

A felsorolt ruhadarabokból összeállított templomi öltözetek változatos képét mutatta be Banner János 1925-ben. Leírásából és a közölt fényképfelvételekből a variálás széles lehetőségeit olvashatjuk ki.¹⁰⁵ (Ld. 17-18. kép.). Ebben az időszakban a gazdalányok illetve asszonyok még ragaszkodtak a hagyományosabb formákhoz, a dolgozni eljáró, főként cselédeskedő lányok viszont már az anyaggal takarékosabban bánó, városiasabb ruhadarabokat kezdték divatba hozni. A műtermi felvételeken egyre

¹⁰⁴ A piros sávval való felszegés rontás- illetve bajelhárító szerepére nem találtam adatot, emléke elhalványult.

¹⁰⁵ A: hetven éves öregasszony: fekete kendő; fekete tarka, szoknyába köthető rékli; világosabb tarka rokolya; fekete kötény, félcipő. B: hatvannyolc éves öregasszony: fekete selyem alapú, fekete virágos fejkendő; fekete csipkés, fekete testhezálló; fekete szoknya és széles kötő; fekete papucs. C: huszonöt éves menyecske: világoskék, virágos fejkendő; világos tarka, hímzéssel ellátott testhezálló; ugyanolyan anyagból varrt, csipkés aljú bősoknya; sötétkék fodros kötő; világos, szalagos papucs. D: negyvenhat éves asszony: fekete alapon élénk tarka virágos fejkendő; fehér ingváll; fekete alapon tarka virágos anyagból varrt pruszlik; tarka csipkés szoknya; fekete egyszél kötő; pettyes papucs. E: harmincnégy éves menyecske: fekete, tarka virágos fejkendő; fehér, hímzett testhezálló; fehér, slingelt aljú(?) szoknya; sötétkék egyszél kötő, félcipő. F: harminc éves menyecske: fekete, piros virágos selyem fityula; fehér testhezálló; lila, tarka virágos, fekete csipkével szegett bősoknya; sötétkék egyszél kötő; pillangós papucs és fekete harisnya. G: huszonhárom éves menyecske: sötétkék alapú, virágos selymekendő; világoskék, hímzett galléros testhezálló; sötétkék csipkés szoknya; világoskék fodros kötő sötétkék csipkével; félcipő.

több, szoknyaderékba kötött, *lekötős aljú blúzt* lehet látni, melyek első változatai a korábbi lerakott blúzhoz hasonló szabásúak, majd a városi divathoz igazodók voltak. (25. kép.) Az újabb divat először a fiatalok körében terjedt. A kétféle ízlés és öltözködés keveredését egy csonkított fényképpel is jól lehet érzékeltetni: a képen unokatestvérek láthatók, gazdálkodó családból valók valamennyien. Az egyik lányon új divatú, rakott szoknyás, blúzos öltözet, a másikon a régi, bősoknyás, csipkés testhezállós viselet. Utóbbi elmondás szerint ekkoriban már szégyellte maradinak tartott ruháját, ezért, hogy kevesebb látszódjék belőle, letépte a fénykép szélét. (Ld. 26. kép.) A lekötős aljú blúzokat slingelt alsószoknyával (*stikkölt szoknya*) és fodros szoknyával, vagy galléros, csipkés változatát bősoknyával - fodros kötővel együtt is viselték. (Ld. 27-28. kép.)

A húszas-harmincas években a hétköznapra viselt öltözet a következő darabokból állt: alsóruhaként a sokszoknyás viseletben járók szűk ujjú inget és pendelyt vettek fel. Az ing lila vagy kék kartonból készült, mell alatt elvágott, rövid derekú darab volt. A pendelyt házivászonból varrták, térdén felül ért. A pendelyre 4-5 színes alsószoknyát vettek, ezek anyaga parget vagy kanavász lehetett. A felső szoknya festőkarton volt. A fiatalok a piros, kék színű, az idősebbek a szürke, drapp, fekete kartonszoknyát kedvelték. A felsőtesten viselt ingre blúzt vettek, ez szintén kartonból, festőből készült. A lábukra munkába is húztak harisnyát, amely nyáron vékonyabb, pamut patentharisnya volt, télen vastag gyapjúharisnya, *téli trimfli*. Munkába bocskort, utcára papucsot, fűzős cipőt húztak, télen a tanyaiak csizmát is viseltek. Az asszonyok a fejükön fityulát, fölötté hátul a tarkón megkötött kanavász kendőt viseltek. Télen a viseletet vastag berliner kendő egészítette ki.

A bősoknyás viselet elhagyásával az alsónemük is változtak: a pendelyt a vállon gombolós ing és a nyitott szárú bugyi váltotta fel, amelyek vászonból, pargetből vagy pikéből készültek. A felsőtesten viselt, elől gombos *pungyulka* tartozott még ehhez az öltözethez.

Az ünnepi öltözet darabjai drágább, kényesebb anyagból készültek. A pendelyhez felvett ing anyaga fehér sifon volt, amelyet ún. Margit-dísszel szegtek vagy fehér, illetve piros lyukhímzéssel díszítettek. Az alsószoknyák közül a legalsók lehettek színesek is, de a felső 2-3 *ajjas szoknya* mindig slingelt, fehér sifon volt. Az alsószoknya hímzése kissé kilógott a felső szoknya alól. Az alsószoknyák száma 4-9 is lehetett. A felsőruhák: testhezálló, lerakott blúz és a szoknya fölé még rojtos, selyem nyakbavaló kendő is került. Az asszonyok horgolt *féketőt*, a szoknya vagy testhezálló anyagából varrt selyem vagy sifon fityulát viseltek, fölé elől megkötött, virágos

atlaszselyem, vagy szövött virágú *gázkendő*t, később *sodrott selyem* vagy *terlon* kendőt vettek. A téli viselethez bársony fejkendő is tartozott. A nyári lábbeli ünnepre is papucs vagy félcipő volt. A lábukon viselt harisnya *libasárga*, lila csíkos vagy tiszta fehér *flórharisnya* volt. A templomi viselethez a hímzett *kézbevaló kendő* is hozzátartozott.

A színek jelentőségéről kevés adatot sikerült összegyűjtenünk. Általános szabály, hogy az asszonyok az első gyermek megszületése után inkább sötétebb színű, árnyalatú ruhákat viseltek, míg a fiatalok a fehér, rózsaszín, világoskék és világoszöld színeket kedvelték. A gyász színe minden korosztály számára a fekete. A piros az ünnepi ruhák színe volt: piros virágú festőruhát vettek fel pl. vecsernyére. A nagyszombati föltámadási körmenetbe az idős asszonyok is világos színű ruhába öltöztek, a lányok pedig tiszta fehérben mentek a templomba.¹⁰⁶ Pünkösdkor piros virágú selyemruhában mentek a templomba és pirosban a bálba is. Az adventi és a nagyböjti viselet sötét színű: fekete vagy sötét festő volt, a fiatal lányok azonban ilyenkor lehetőleg világos, „violaszín” szalagot kötöttek a hajukba. Általában a fiatalok fehér, míg az idősebbek fekete színű flórselyem harisnyát viseltek. A sárga mintás ruhák inkább gyünni-menni valók voltak. A fejkendők és nyakbavaló kendők, mintásra szőtt gyári selymek színösszeállítása ugyan tükrözte a helyi elvárásokat, mégsem volt szabadon formálható.

Az öltözet összeállításában az egyén ízlésének is szerepe volt. Az ünnepi szoknya és testhezálló anyaga legtöbbször megegyezett az öltözetben belül, de variálható is volt. Az egyes darabok felöltésekor a színpárok nem mindig a mai ízlés szerint alakultak: pl. fekete, piros rózsás, búzakalászos selyemszoknyához kék alapon fekete virágos blúzt és kék kötőt viseltek. A tarkaságtól az „mentette meg” a viseletet, hogy a kötények majdnem minden esetben egyszínű: legtöbbször kék, az idősek esetében fekete anyagból készültek, illetve, hogy a tarka virágos szoknyához gyakran viseltek fehér blúzt (testhezállót).¹⁰⁷

Hajviselet

A lányok a homlokukból szorosan hátrafésülve, egy vagy két ágba fonva viselték a hajukat. Oldalt, a halántékukon rövidebbre vágták, ez volt a *fülhaj*, amit ünnepre, vasárnap a templomba *cakklikba* rendeztek, amiket *cúkoros vízzel* rögzítettek vagy *leszappanozták*. Ez a hátrasimított hajviselet még az 1930-as években általános

¹⁰⁶ Szigeti Gy. 1986.197.

¹⁰⁷ Banner J. 1989.

volt, a szabott szoknyás, blúzós viselethez is. Ünnepi alkalmakra a hajfonatokat áganként széles, színes (szövött rózsás) selyemszalagba csavarták, amelyet a tarkó fölött nagy bokorba, ún. *tarajba* kötöttek. A húszas évek végétől inkább csak belefönték a ruha színéhez igazodó szalagot a hajba, és a fonat végén bokorra kötötték. Hétköznap a hajfonatot koszorúba kötötték a fejükön, de kendőt csak nagy hidegben kötöttek. A harmincas évek végétől már nem volt fontos, hogy a hajuk szorosan simuljon a fejtetőn (voltak, akik ezért olajozták is), a fülhajat is *ondoláló vassal* göndörítették, divatba jött a haj bodorítása. Ekkortól működtek a fodrászüzletek is a faluban: Szentesi József, Mócsa József voltak az első fodrászok. A hosszú haját csipesszel hullámosították. A hullámosított hajukat a tarkón fogták össze a lányok, 5-6-ot fontak rajta, a végét szabadon hagyták. A fonat fölé hajcsattal előre összehajtogatott, széles szalagdísz tűztek.

Az asszonyok kontyba tűzték a hajukat. Az idősek madzagot fontak bele, azzal kötötték fel a kontyukat. Az egyágú fonatból a tarkó fölé körben felcsavart, madzaggal megkötött *kerek konty* a harmincas években már divatjamúltnak számított, ekkor már jobban kedvelték a két ágba font hajból készített *lapos kontyot*, amelyen szebben állt a fityula és a kendő. A kerek kontyhoz a húszas években még használtak *féketőt*, az évtized végétől, illetve a lapos kontyok megjelenésétől azonban csak a fityula és fölötte viselt kendő takarta a hajukat. A húszas évek előtt született idős asszonyok halálukig ragaszkodtak a fityula viseléséig.

A hajukat egészen az ötvenes évek elejéig nem vágatták az apátfalvi nők, még a fiatalok sem. A negyvenes évek végén kezdődött, de csak néhány év alatt vált általánossá a félhosszúra vágott, oldalra fésült, hullámosított frizura divatja, ennek elkészítéséhez már meleg dauert is használtak a fodrászok.

Állapotot kifejező öltözetek

Az apátfalvi nők öltözködése is lehetőséget adott arra, hogy kifejezésre jusson benne viselőjének kora, társadalmi és vagyoni helyzete, családi állapota és egyéni ízlése is.

A lányok fedetlen fejjel jártak, a nagylányok széles szalagdísszal, *tarajjal* díszítették hajfonatukat, amelyet a harmincas években csattal felerősített szalagcsokorral helyettesítettek. Csak nagy hidegben, és főként munkába kötöttek a fejükre kendőt. A 20. század első évtizedeiben a kék vagy rózsaszín szalaggal nyakba

kötött *nagypénz* is az eladó lányok, illetve a még gyermektelen menyecskék ékszere volt. Általában a ruhák színe is kifejezte az életkort: a fiatal lányok és aszonyok körülbelül harminc éves korukig a világosabb színű ruhadarabokat kedvelték.

A **jegyben járó lány** öltözködése nem különbözött a többitől, legfeljebb az eljegyzéskor kapott réz gyűrűt viselte az ujján. Az esküvőt megelőző kihirdetésekre illet más-más nagyünnepi ruhában elmennie: ezeket az öltözeteket azután a lakodalomban valamennyit fel is vette egymás után.

Valamennyi öltözet közül a **menyasszonyi ruha** volt a legdíszesebb, különösen a fejen viselt koszorúra vonatkozik ez. Az első világháború idején a menyasszonyi ruha és a szertartás folyamán az öltözködés menete a következőképpen jellemezhető: az esküvő napján, reggel a vőlegényes háztól a kikérők vitték a menyasszony házához a díszes koszorút (amelyet a vőlegény keresztanyja vett a menyasszony számára), valamint, ha a vőlegény módosabb volt, egy öltözet ruhát is. A menyasszony a kikérők érkezése után vette csak fel nagyünnepi öltözetét, amely 5-6 keményített, slingelt alsószoknyából, fehér, rózsaszínű vagy „borszín” selyemszoknyából és csipkés aljú selyemblúzból állt. A selyemruha fölé nagyrózsás nyakbavaló kendőt kötött. Haját kibontva viselte, erre tette fel a magas, művirágokból álló koszorút. A koszorú piros rózsákkal, zöld levelekkel, ezüstözött üvegyöngyökkel, arany és ezüst *rezgőkkel* díszített ékesség volt. A fátyol csak a gyűrűk felhúzása után, a templom sekrestyéjében került a menyasszony fejére, a koszorú fölé borítva, háton megkötve. A menyasszony a lakodalmi vacsora után vetette le az esküvői ruháját, ekkor vették le fejéről a koszorút is, az utána következő táncba pedig – a lehetőségeitől függően – többször átöltözött. Fátylát a vállán átkötve viselte mindvégig, míg az éjféli menyasszonytánchoz újra felöltötte a menyasszonyi ruháját.¹⁰⁸ A menyasszonytánc után menyecskeruháját vette fel, haját két ágba fonva, kontyba rakták és fityulát kötöttek fejére. Ebben az öltözékben mulatott hajnalig, majd a hajnali misére is ebben ment el a keresztanyjával, ahová a fátylát is felvette.¹⁰⁹ A századfordulót követő lakodalmi szertartások alkották az 1937-ben alakult apátfalvi Gyöngyös Bokréta csoport műsorát is. A színpadra vihető hagyományok felkutatására vállalkozó Fél Edit és Kovács László jelentésében részletesen kitért a viseletek leírására is, a század elejére jellemző formákat, szabályokat felelevenítve: „Öltözködés: Nők: harminc év előtti viselet. Haj simán hátrafésülve, a homlok körül leszappanozva, cakklikba rakva. Hátral a tarkónál háromágú fonatba

¹⁰⁸ Beke M. 1971. 5-6.

¹⁰⁹ Beke M. 1971. 9.

fonva. Az egyes fonandó ágak széles piros és kék szalagokba vannak teljesen belecsavarva és úgy fonva, hogy a hajból a fonatban semmi sem látszik, csak a szalag. A fonat kezdeténél van a taréj: nagy csokor szalagból kötve. A felső ruha lehet: bőujjú ing pruszlikkal vagy a deréknál hosszú fodorral toldott bluzféle. A nyakon mindkét esetben kék vagy rózsaszínű szalag van elől csokorba kötve, ezen egy darab pénz lóg. Az alsószoknyák keményített fehérek. Ha friss a keményítés, 7-8 is elég, ha nem, akkor 12 is kell. A felső szoknya nagyvirágú selyem, alul csipke szegéssel. A kötény fodornélküli ráncolt bő, lehetőleg fekete kötény. A harisnya lehet egyszínű rózsaszín, vagy sárga, de jobb, ha ugyanilyen alappal keresztben csíkozott. A lábon leghelyesebb, ha papucsot viselnek. Mivel ehhez a ruhához már jobbára magassarkú lakkcipőt hordtak, de előfordult, hogy papucsot is vettek. A kézben slingelt nagy fehér kendő. Ez a lányok viselete. Ugyanígy vannak az asszonyok is öltözve, csupán hajuk sima, nincs kicakklizva és a kontyon hátul megkötött pipiszörös kendő. Ezt, mint a harminc évvel ezelőtti ruhához is használtat inkább ajánljuk, mint a mai rózsás feketőt, lévén ez importált. De feltehető ez is, mert ugyanabban az időben már ezt is kezdték hordani.

A menyasszony viselete miben sem különbözik a többi nőkéétől. Csupán hajára művirágból, piros és kék rózsákkal koszorú van tűzve, ezt a templomban esküvő után fátyollal borítják be, a fátylat a keresztanya viszi és ez az a fátyol, amit a gyertyástáncnál levesznek a menyasszony fejről”.¹¹⁰

A jelmezbe öltözött bokrétásokról készült fényképen a menyasszony bő ingvállban, világos alapon nagyrózsás nyakbavaló kendőben, fején magas, színes virágos koszorúval látható. (Ld. 61. kép.)¹¹¹

Furák Istvánné, Varga Erzsébet 1919-ben viselt esküvői ruhája „bogárszínű”, apró, világosabb pettyes szoknya és testhezálló, fekete selyemkötő, fekete harisnya és cipő. Fején színes koszorút viselt, felette fehér fátylat. A ruhát a néniétől örökölte.

1925-ben helybeli gazdalegény és szegényebb családból származó lány esküvőjén a következő öltözeteket viselte a menyasszony: két ruhája volt, az egyik fehér, a másik nagyünnepi brokátselyem. A tiszta fehér ruha áttetsző, gyári hímzésű, virágos, zájmedlis, organza testhezállóból (lerakott blúz) és áttetsző, bordűrbe rendezett gépi hímzésű virágokkal díszített szoknyából állt, a másik kávébarna brokátselyemből készült, amelyet rózsaszín és fekete szövött virágok díszítettek.

¹¹⁰ Kovács L. – Fél E. 1937. 309.

¹¹¹ A felvétel 1937-ben Makón, a Csanádvármegyei Gazdasági Egyesület kiállítására készült.

A rózsás selyemből varrt menyasszonyi ruhát rojtos nyakbavaló kendő egészítette ki. A húszas években fehér alapon rózsaszín vagy ezüstvirágos kendőt viseltek.

A templomi esküvőre felvett tiszta fehér ruha divatjának első jelei a századforduló után mutatkoztak. Jó példa erre Langó Antal gabonakereskedő és Baranyi Rozália esküvői képe, 1900-ból, amelyen a menyasszony, aki szegényebb makói polgárcsaládból származott, tiszta fehér, sonkaujjú, polgárias szabású menyasszonyi ruhát visel. (Ld. 62. kép.) A templomi esküvőn viselt tiszta fehér ruha az 1920-as években vált általánossá, s feltehetően a színes koszorú helyét is ekkortól foglalta el az ártatlanságot jelképező fehér mirtusz. A fehér menyasszonyi ruhák az 1930-as évek végén rövidebbek lettek, míg a fátyol hosszúsága akár uszály-szerűre is megnövekedett. A menyasszonytánc után felvett *újasszony-* vagy *menyecskeruha* színe az 1940-es években piros vagy piros-fehér pettyes. Elmaradhatatlan kelléke a fehér, hímzett kötény, és fejre kötött pettyes kendő.

A menyasszonyi ruhákat a varrók készítették, csak az elmúlt 20-25 óta népszerűek a városi kölcsönzöből bérelt öltözetek.

Az asszonyok viseletének elengedhetetlen darabja volt a századfordulón a horgolt vagy klott (atlaszselyem?) főkötő, illetve a viselési alkalmától függően selyemből, kartonból varrt fityula. Az asszonyok ünnepre, utcára a fityula fölé kendőt is kötöttek, melynek színe az életkor előrehaladtával egyre sötétebb lett.

A **gyász** jele századunkban a fekete, vagy lehetőleg sötét színű ruha viselése.

A **halotti ruha** az elhunyt ünneplő ruhája volt. Az 1925-ben elhalt Kukucs Antalné Szabó Nyíri Márta ünneplő ruhájában lett felravatalozva. Fejkendőben, sötét testhözállóban, szoknyában. Kezébe imakönyvet és rózsafüzért, „olvasót” adtak.

A ruházat tisztántartása

Az egyes háztartásokban általában hetente egyszer, fából készült mosóteknőben, nyáron a tanyán az udvari vályúban mostak. A mosáshoz háziszappant használtak, amelyet otthon főztek, vagy készen vásárolták. A faluban több szappanfőző asszony is volt, akik házhoz mentek a főzésnél segíteni, vagy a piacra vitték portékájukat. A vastagabb, erősen szennyezett ruhadarabokat a szappanfőzéskor kimaradt „eresztett lúggal” tisztították.

A mosás napja általában a hétfő volt. Már hajnalban hozzákezdtek a vízfordáshoz, forraláshoz, hogy még reggel kiteríthessék a tiszta ruhát, mivel azt este már össze is gyűjtötték. Aki későn terítette ki a mosott ruhát, azt megszólták a faluban,

de a tanyán is. Az első üst felforralt vízbe leáztatták a ruhát, külön a fehérét és a színeset. Addig ázott, míg a mosóvíz felforrt. A mosáshoz mosódeszkát, keféket is használtak, de általában csak kézzel dörzsölték a ruhát. „3 léből” mostak, azaz kétszer szappanoztak és egyszer tiszta vízzel öblítették ki a ruhát. A fehér ruhák öblítő vizébe szokás volt fehér rongyba kötött kékítőt (golyó) áztatni. A mosás mozdulatait 7-8 éves koruktól kezdték a kislányok megtanulni, eleinte az anyjukkal együtt mostak, egymás keze alá adták a ruhát. Nyáron az udvaron, télen az ereszalján vagy a padláson terítették ki a mosott ruhát, amit sötétedés előtt összeszedtek. A megszáradt ruhát: gatyát, pendelyt, ágyneműt, törülközőt a húszas évek végéig mángorolták, ekkortól terjedtek el a szenes vasalók. Az 1950-es évek végén már használtak a faluban villanyvasalót is. A finom vászonruhát: alsószoknyákat, kombinékat keményítették, erre a célra lisztes búzakeményítőt, a negyvenes évektől pedig „Borax”-ot is használtak

A harmincas évekig a Marosra is eljártak, ahol háziszappannal, mosószéken, sulyok segítségével mosták a ruhákat.

A kényesebb, drága kelméből (selyem, posztó) készült ruhadarabokat sohasem mosták.

Tisztálkodás, szépítkezés

A napi tisztálkodást: amely az arc, a nyak a kéz és láb mosását jelentette, este, fateknőben, a harmincas évektől lavórban végezték. Nyáron az itatóvályú felmelegedett vizében mosakodtak, a család tagjai egymás után. A mosakodáshoz, ha teheték, összegyűjtött esővizet és háziszappant használtak. A háziszappanhoz egyesek kevés illatszert is kevertek. A teljes tisztálkodásra hetente egyszer, leginkább szombaton került sor, ilyenkor fateknőben, egymás után mosakodott meg a család. Másnap, azaz vasárnap tiszta ruhát váltottak.

Ugyancsak tiszta ruhát vettek fel akkor is, ha a szomszédba mentek, vagy a faluba, ügyes-bajos dolgaikat intézni.

Hajukat leginkább esővízben szerették mosni, mivel az ásott kutak vize túlságosan kemény volt.

Szépítőszer használatáról az 1940-es évektől van adat. Ekkortól púdert, pirosítót használtak az apátfalvi nők, de rúzszt nem. A helybeli fodrász felesége ún. *mosdót*, fehér színű, lemosható arcápolót is készített a nők számára, de nem használta mindenki. Egyesek arra is emlékeztek, hogy volt olyan asszony, aki tejföllel kente az arcát, hogy a bőre szép legyen, de ezt inkább furcsaságként említették.

A ruhadarabok beszerzése és értéke

Az egyes ruhadarabok elkészítéséhez a húszas évektől többnyire gyárilag készült textíliákat használtak. Kivételt képez ez alól a női viseletben az ekkor még használatban lévő pendely, amelyet takácsok által szőtt vászonból, otthon, kézzel varrtak meg a lányok és az asszonyok.¹¹² A kendert házilag, rokkán fonták meg,¹¹³ úgy vitték a mesterekhez. A házilag font kenderfonálnak a II. világháború végén megnövekedett az értéke: a korábban készen vett patentharisnyák helyett ebből kötöttek harisnyát a lányok, hogy a gazdaköri bálban ne mezítláb kelljen táncolniuk. Ugyancsak ebben az időszakban, átmenetileg a kendervásznat ismét használták ruházati alapanyagként. A tanyákon még az 1950-es évekig működtek takácsok, akik ekkor már csak zsákot, ponyvát szöttek a hozott fonálból.

Házilag font gyapjúból, kézzel kötötték a színes téli trimfliket, harisnyákat. Esténként, téli időszakban összejöttek a szomszédok, beszélgetés közben kötögettek. A színes gyapjúharisnyákat készen is megvásárolhatták a helybeli boltokban.

Az alsó- és felsőruhákhoz szükséges anyagokat: sifont, kartont, kanavászt, festőt, különféle selymeket, bársonyt méterre vásárolták a helybeli és a makói kereskedőknél vásárolták. A faluban a harmincas években három nagyobb szatócsüzlet volt, ahol kelméket és rövidárut: csipkét, selyemrojtot, zsinórt árultak: a Fendler és a Pulitzer család tulajdonában.¹¹⁴ A harmincas évek végén és a II. világháború idején a faluban is működött Hangya-bolt, ahol szintén árultak méterárut, szövött ágytakarót.

A megvásárolt kelméket házilag varrták meg, vagy varrókhoz vitték. Házilag varrták az alsószoknyákat, ingeket, kombinékat, de a hétköznapra való blúzokat, szoknyákat, kötöket is. Kézzel és varrógéppel is varrtak: a varrógépek már a századforduló után biztosan megtalálhatók voltak az apátfalvi háztartásokban. Sok lány az ismétlődő iskola után beállt tanulónak valamelyik varróhoz, de közülük csak kevesen lettek később iparosok: a szomszédoknak, ismerősöknek varrtak csupán. A gazdalányok is megtanultak varrni, ők csak a család használatára készítettek ruhát. Az idős asszonyok közül sokan életük végéig maguk varrták öltözetüket: ők voltak azok, akik jobban is ragaszkodtak a megszokott formákhoz.¹¹⁵ A testhezállók, lerakott blúzok

¹¹² 1804-ben hét takács élt a faluban. A helybeli mesterek a reformkorban céhet alkottak. Tóth F. én. 112.

¹¹³ A kenderfeldolgozás századfordulón ismert fogásait 1963-ban Égető Melinda és Petánovics Katalin rögzítették a Magyar Néprajzi Atlasz számára.

¹¹⁴ Pulitzer Márton és Pulitzer Móric már 1870-ben rőfös boltot tartott Apátfalván. Tóth F. én. 112.

¹¹⁵ Börcsök Attila magángyűjtő tulajdonában az ezredforduló előtt elhunyt idős asszony teljes ruhatára van: minden egyes darabját a viselője maga készítette.

szabása-varrása nagyobb rutint kívánt, de ezeket a darabokat is megvarrták házilag. A házivarrók tevékenységéről külön fejezetben ejtünk szót.

A fityulát házilag is megvarrták, de voltak asszonyok, akik specialistái voltak az elkészítésének.

A sifonból varrt ruhanemű slingelését, hímzését szintén *varrók* (hímzők) vállalták. Általában szegényebb családból származtak, pénzért dolgoztak. A vásznat nyomófával mintázták, azután varrták ki. (Volt, aki Makóra vitte az ágyneműt hímeztetni.) A lányok 10-11 éves korukban tanultak meg hímezni és a *staférhoz* tartozó ágyneműt, alsóruhát, jegykendőt, vőlegényinget maguk varrták ki. A húszas évek közepétől már egyre kevesebben hímeztek: inkább boltban vett madeirát vásároltak a ruhákra, a vászonneműt pedig a varrókhoz vagy ügyes kezű rokonhoz vitték.

Ugyancsak boltban, vásárban vették a fejkendőket és a nyakbavaló kendőket is, utóbbiakra a színes és fekete selyemrojtokat külön árulták, s otthon kellett a szélére varni.

A ruhaneműk fontos beszerzési helye volt a vásár és a piac is. A falu 1870-ben kapott vásártartási jogot, s évente négy vásárt tartottak: Szent György napján, Szent Anna napján, Kisasszony napján és Szent Katalin napján.¹¹⁶ A trianoni határok lezárása előtt az apátfalviak szívesen vásároltak a Maroson túl is: Ócsanád, Arad, Temesvár, Nagyszentmiklós vásárain és piacain, ahol a ruhaneműből „mérhetetlen bőségű kínálat volt és nagyon jó, elnyúlhatatlan minőségűek voltak”.¹¹⁷ A vásárban kendőféléket, bőr ruhát, lábbelit vettek. A helyi vásárokon sátrat vert magyarcsanádi és a makói vásárba is járó tótkomlói szücsöktől kuzsut, egyujjas kesztyűt vásároltak. A lábbelik közül cipőt, papucsot szintén vehettek itt, helyi vagy makói csizmadiáktól, cipészekről és „vándorbocskorosoktól”. Az első világháború után tótkomlói bocskoros is árult az apátfalvi vásárban, jó minőségű árujára még a nyolcvanas évek derekán is emlékeztek. Ékszert a makói ötvösöktől (pl. Baranyi) vásároltak.

A húszas években, a bőszkonyás viselet idején a ruhák mennyisége a vagyontól függött. A módosabb gazdálányoknak 4-5 rend selyem nagyünnepi ruhájuk (bőszkonya, testhezálló) volt, ezen felül bálba, piacra viselhető, és váltható *hétköznapló* öltözetek. Nyakbavaló kendőből is több lehetett. Télire való plüsskabátjuk csak a módosaknak volt, a szegényebbek berliner kendővel helyettesítették. Fejkendőből a lakodalomba szinte elhordhatatlan mennyiségűt vittek ajándék gyanánt a rokonok, fityulája általában

¹¹⁶ Tóth F. én. 116.

¹¹⁷ Péli P. 1984. 18.

annyi volt egy asszonynak, ahány selyemszoknyája. A bokros szoknyás viselethez hús alsószoknyát is kaphattak a *stafér*ba.

A szegényebbek (kevés földűek, cselédek) egy vagy két selyemöltözetet bírtak megvásárolni. Ők azok, akik a templomba, nagyünnepre is felvették az olcsóbb, de szép mold, esetleg baris szoknyákat is. (A selyem öltözet megszerzésére a húszas évekig a szegényebbek is törekedtek, később, a negyvenes évektől a báli ruhák számának, vagy a nagykabátnak volt presztízse a faluban.)

A *stafér*hoz a harmincas években hálószoza bútor: 2 szekrény, 2 ágy, kaszli, kanapé, 4 karszék, 2 függönytartó tartozott, ezen felül 2 dunna, 2 párna, 2 kispárna és ezekre való huzat. Általában 3 garnitúrát kaptak a lányok: egy hófehér, hímzett vászon (a módosabbaknak damaszt) huzatot és két, napi használatra valót (színes, kockás „manszu” anyagból). A színes, legtöbbször rózsaszínű ágyneműt kék hímzéssel díszítették. Az ágyi ruhán kívül 4 törülköző és a család vagyoni helyzetétől függően ünneplő és viselő ruhák, fehérnemű tartozott a *stafér*hoz.¹¹⁸

Új ruhát az 1960-as évekig csak ünnepre: leginkább pünkösdre, később húsvétra, búcsúba varrattak. Az ünnepi ruhákat a családon, rokonságon belül örökölhették vagy ajándékozhatták, de az is gyakori volt a szegényebb, napszámos családokban, hogy jelesebb alkalmakra (pl. esküvő) kölcsönadták. A világosabb ruhákat gyászra, vagy az életkor haladtával sötétre, feketére festették. Ugyancsak szokásban volt a kopott, viseltes vagy megunt ruhák javítása, átalakítása is. A felnőttek megunt ruháiból varrtak pl. ubonyt a kislányok számára.

A harmincas években egy selyem szoknya körülbelül 50-60 pengőbe került, ez 2,5 – 3 q búza árának felelt meg (1 q búza ára kb. 20 pengő volt). A selyem nyakbavaló kendők 100 – 200 pengőt értek. A harisnyák ára 1,5 pengőtől 3,5 pengőig terjedt, a selyemharisnyákat 8-10 pengőért árulták. Egy dunnahuzatot Makón 3 q búzáért (áráért) varrtak ki. 600 pengőbe került egy kisebb ház, 94 pengő volt az aratóbér. Alig használt varrógépet 104 pengőért lehetett vásárolni a makói lerakatnál, de árultak 400 pengőért is, részletre. Egy szobabútor ára 400-500 pengőig terjedt.

Az 1930-as évek végén még sokan ragaszkodtak a bős szoknyás viselethez. 1937-ben a Gyöngyös Bokréta csoportot szervező Fél Edit és Kovács László így részben élő viseletet írhatott le.¹¹⁹ A általuk ajánlott pruszlikos, ingvallas viselet darabjai még ott

¹¹⁸ A *stafér* ruházatra vonatkozó részéről nem sokat közöltek beszélgetőtársaim. (Ennek oka a gyűjtő hibája mellett az is lehetett, hogy a harmincas években átalakuló viseletrendszer nem tartalmazott erre vonatkozóan egyértelmű szabályokat.) Általánosságban csak annyit fogalmaztak meg, hogy „amennyi kellett” vagy „amennyit tudtak” vásárolni, illetve varratni.

¹¹⁹ Fél E. – Kovács L. 1937.

lapultak a szekrényekben, így a csoport tagjai az eredeti, régi darabokat viselték a makói, szegedi, budapesti fellépések alkalmával. (A helyi tánccsoport később, az ötvenes években is.)

A lánygyermek öltözete

A csecsemőket születésük után pólyába kötötték. A pólya a harmincas évekig négyszögletes, tollal töltött, párna-szerű takaró volt (kisdunna), amelyre többnyire fehér, ünnepre slingelt huzatot varrtak és átlósan hajtogatták össze. A kislányok pólyáját rózsaszín selyemszalaggal kötötték át. A pólyás gyermekre kisinget adtak, fejére az áll alatt megköthető *feketőt* kötöttek. A kicsik haját egy éves koruktól két éves korukig rendszeresen levágták, hogy erős, sűrű hajjuk legyen felnőtt korukban. Két-három éves kortól azután már nem vágták le többé a lányok haját, ha elég hosszúra megnőtt, egy- vagy két ágba befonták. Ünnepre a kislányok is szalagot kötöttek a fonatba, amelyet a fonat végén kötöttek bokorra. A pólyából kinőtt gyermekek az ing fölé egybeszabott ruhácskát, ún. ubonyt kaptak, amely jó mosóanyagból: pargetből, kartonból, többnyire az anya régi ruhájából készült. Lábukra pamutharisnyát, nyárra papucsot, télire fűzős cipőt kaptak. Az iskoláskor felé közeledve, 4-5 éves koruktól a kislányok ubonya formájában a nők öltözetét utánozta, fodros gallért, alja fodrot kapott, de iskolás korukig egybevarrott maradt. Az ubony elé vállas, fodros kötényt is kötöttek. Télen berliner kendőt terítettek magukra a hideg ellen, kabátot csak legfeljebb iskolás koruktól kaptak. A 7-8 éves korukat betöltött kislányok már szoknya-blúzt viseltek, öltözetük ettől kezdve a felnőttekéhez hasonló volt. A viselet legünnepibb formáját és darabjait azonban csak nagylány korukban öltötték magukra.

Az 1940-es és 1950-es évek

Az 1930-as évek végén felgyorsult változás a negyvenes évekre minden fiatalot elérte, csak az asszonyok közül ragaszkodtak többen a régi „nagyfarhoz”. A bő, ráncolt derekú szabott szoknyát még felvették a fiatalok, de egyre inkább az újabb formák hódítottak: a rakott szoknya, a loknis és a plisszírozott szoknya, később a hólos szoknya. A szoknya-blúzos viselet még a negyvenes években is a legkedveltebb volt, bár a derékon egybevarrt *ubonyok* is egyre inkább előléptek a korábbi munkába, hétköznapra viselt öltözékből ünneplő ruhává. Az ubonyok alját egészen a hatvanas évekig ráncosra varratták leggyakrabban: ehhez a formához sokáig ragaszkodtak az apátfalviak.

Az ubonyok, illetve az újabb formájú szoknya-blúz elé hétköznap *melles kötőt* kötöttek. A kötő használata ekkor már az ünnepi alkalmakra nem volt jellemző, csak utcára, piacra, szomszédba és otthonra vették fel, templomba, bálba, vasárnapi korzózásra, futballmeccsre kötény nélkül mentek a fiatalok.

Az 1940-es évektől a fiatalok számára a városias öltözködés lett a követendő minta. Míg korábban a drága selyem öltözet mutatta a tehetőséget, ebben az időben a drágán beszerezhető, hosszú nagykabát volt a legvágyottabb ruhadarab. A korábbi selymeknél olcsóbb, nyomott mintás félselymek és vékony, lágy esésű pamut kelmék jelentek a harmincas évek végén a boltokban, amelyekből a korábbinál jóval kevesebb ráfordítással lehetett ruhát varratni. A negyvenes években ezért ugrásszerűen

megszaporodott a ruhatárak darabszáma: különösen a lányok által viselt vasárnapi és báli öltözeteké.

A harmincas évek végétől használt kelmék a következők voltak: a selymek, félselymek közül ünneplő ruhát szatén, *bemberg*, santung, *delin*, *krepedsin* anyagból varratták. A bálba viselt ruhák anyaga taft, „bemberg” (legolcsóbb selyem), santung, flokon, „parizett” (vékony szálú, sűrű szövésű, mintás, lenge anyag), „marokin” (zsorzsett-szerű, gyúrt anyag), *imprimé*, *zefír*, organza lehetett. A hétköznapra viselt öltözetek anyaga karton, flokon, zefír, sifon, munkára mintás festőkarton volt. A télen viselt ruhák bársonyból, finom gyapjúszövetből készültek.

A harmincas évek derekától tánciskola is működött a faluban, ősztől tavaszig minden héten volt oktatás. Az iskola befejezésekor tartott vizsgabálokra a negyvenes években már a polgári bálók estélyi ruháihoz hasonló különlegességek is készültek, bár hosszú ruhát ezekre sem viseltek. (Csak egyetlen, zártkörű kiscgazda bálról maradtak ilyen emlékek.) A báli időszakban a lányok igyekeztek minden alkalomra új ruhában menni: így akár negyven ruhát is megvarrattak egy-két év alatt.

A szabott szoknyák és divatos, galléros, fodros, *puffos ujjú* (bő, ráncolt ujjú) blúzok számtalan lehetőséget adtak az egyéni variálásra. Általános szabály csak az egyes darabok szíkontrasztjára vonatkozott: sötét szoknyához fehér blúzt illett felvenni, illetve a sötét színű egyberuhákra fehér gallért varrattak. A világos alapon apró virágmintás anyagokból készült blúzokat egyszínű (sötétkék) rakott vagy ráncos szoknyával viselték. A szoknyák és az egyberuhák a korábbi ízléstől eltérően csíkos vagy kockás anyagból is készülhettek, de a legkedveltebb a pettyes, az apró- és nagyvirágos anyag volt.

Az ötvenes évek derekán megjelentek a kiskosztümök is, de ezek, akárcsak a végig gombos egyberuhák nem váltak általános viseletté. Az ötvenes évek végéig új ruhát csak ünnepre: búcsúra, húsvétra, pünkösdre varrattak vagy vásároltak az apátfalviak, a hatvanas évektől már „évközben” is. Ugyancsak ekkortájt kezdtek nagyobb teret hódítani a városi üzletekben megvehető, konfekcióipar által kínált készruhák is.

Az apátfalvi női viselet helye a dél-alföldi viseletek között

A Dél-Alföld századforduló előtti női viseletének darabjait és változását T. Knotik Márta az elérhető források alapján elemezte 1990-ben. A századfordulót követő

változásokról két falu: Tápé és Szőreg esetében rendelkezünk részletes leírással, illetve a szegedi nagytájra jellemző általános tendenciákat foglalta össze Bálint Sándor.¹²⁰ Apátfalva jelentőségét és nagyságát tekintve az előző két településsel való egybevetés indokolt.

A századforduló utáni, körülbelül az első világháborúig terjedő időszakban mindhárom település többé-kevésbé ragaszkodott a 19. század végére formálódott ruhadarabjaihoz. A tápéiak öltözetében a rövid félinget a századforduló után az alsónemüként is használt hosszú ing váltotta fel, amely a korábbi, házivászon pendelyt is kiszorította a viseletből. Szőregen is hasonló folyamat játszódott le, a félhosszú ing használatától egészen a vállon gombolós ing húszas évekbeli elterjedéséig. Apátfalván ez előzőekkel közel egyidőben kezdték viselni a hosszú inget, viszont a félinget még közel két évtizedig hordták. Az apátfalviakéhoz hasonló, bő, hímzett ujjú, fodros gallérú ingvállat azonban egyik településen sem hordtak a századforduló után. A polgáris kombiné, hálókabát, hosszú szárú, nyitott bugyi az első világháború után honosodott meg mindhárom településen.

Az apátfalviak a harmincas években hagyták el nagyobb számban a 4-6 alsószoknyával viselt, 6-7 szélből varrt bőszoknyákat. A parasztnak tartott öltözethez való ragaszkodásuk miatt a tápéi asszonyok már húszas években megszólták őket. Tápén a régi bokros szoknyákat és a hozzá viselt, bélelt testhőállókat, illetve föleresztős aljú *szatyorkákat* már az első világháború után gyorsan elhagyták, s a szabott, de még mindig ráncos derekú szoknyákhoz is lekötős aljú blúzokat kezdtek viselni, amelyek már a századfordulón megjelentek a viseletükben. A tápéi testhezállók kevésbé díszítettek, mint az apátfalviak, melyek készítői főként a csipkefodrokkal bántak bőkezűen. A derékig levarrt hajtásokkal szűkített, szoknyára boruló aljú apátfalvi lerakott blúzok is díszesebbek a tápéiak hasonló szabású szatyorkáinál, különösen a nyak, a gallér, a szoknyára boruló seszli és a kézelő csipkézését illetően. Az apátfalviak öltözetében az egyszél kötőt a húszas évektől váltja fel a széles, fodros kötő. A tápéiak már a 19. század végén három részből szabott, szélén rakott fodorral szegett, *keskenykötőt*, majd a századforduló után *nagyfodrú*, *körű fodros kötőt* kezdtek viselni, mellyel a szegedi nők viseletét utánozták. A tápéi női viselet legszembeütőbb darabjai a két háború között a ráncolt szoknyába kötött, változatos szabású blúzok, melyek anyaga legtöbbször színes virágú delin, élénk és pasztell tónusú lila-zöld-kék-rózsaszín, csíkos és mintás karton, zefir. Az apátfalviak viselete ebben az időben inkább a szövött

¹²⁰ T. Knotik M. – U. Varga M. 1971.; Ferenczi I. 1977.; Bálint S. 1977.

virágos selyem anyagokra, valamint az apró, nyomott mintás pamutkelmékre (baris) épül. Az egybevarrott ubony a harmincas évektől hódított mindkét településen.

A három település közül a szőregiek váltottak leghamarabb a hajviseletben. Az asszonyok a húszas években elhagyták a fityula viselését, a két háború között pedig vendégajat is használtak, amely a másik két településen ismeretlen volt. Mindhárom településen sokáig jellemző maradt a magas sarkú papucs viselése, e lábbeli utcai viselésétől a szőregiek váltak meg leghamarabb.

A három település női viseletének darabjai formájukban, anyagukban megegyező vonásokat mutatnak. Az eltéréseket a ruhadarabok váltásának eltérő üteme, a díszítés jól elkülöníthető sajátosságai, illetve a színek jellemző használata adja. A Szegedhez közeli két faluban a város piacain beszerezhető darabok, illetve a városi varrók által készített ruhák a gyorsabb városiasodást eredményezték az öltözködésben, míg Apátfalva kissé lemaradt a folyamat követésében. Ennek több oka is lehetett: így pl. a földbirtok-szerkezet, azaz, hogy viszonylag kevés volt a városba dolgozni járók aránya, azután a helyi iparosok (varrók, cipészek, szabók) és specialisták nagy számban elégitették ki a ruházkodással kapcsolatos igényeket, és minden valószínűség szerint egyfajta, a hagyományokhoz ragaszkodó mentalitás is szerepet játszott a „lemaradásban”. A folyamat azonban feltartóztathatatlan volt: sem a Gyöngyös Bokréta, sem a hatvanas években alakult néptáncsoport tevékenysége nem hozta el a századelő viseletének reneszánszát.

A viselet darabjai

Pendely

Helyi nevén *pöndöly* vagy *pöndöl*. 3 vagy 4 szél, takácsok által szőtt vászonból varrták, házilag, legtöbbször kézzel. Hossza a térdet takarta („térgyen alul” ért), derekán *párkány*, azaz visszahajtott korc volt, ebbe fűzték a madzagot. A madzagot elől kötötték meg, itt kicsi nyílást hagytak a korcon. (MNA. Apátfalva, 136. Pendely)

A pendely díszítetlen volt, s a húszas, harmincas évekig a legalsó ruhadarab. A bőszoknyás viselethez ragaszkodó idősebb asszonyok a két háború között a boltban vásárolható sárgavászonból is varrtak pendelyt. A pendely a hálórúha része is volt, az inggel együtt. (A rendetlen, piszkos asszonyról azt mondták a faluban, hogy fejés után a pendelyén át szűri a tejet.)

Alsószoknya

A századforduló táján 4-6 *szoknyát* (alsószoknyát) viseltek az apátfalviak. Ünnepre több alsószoknyát, akár 9-10-et is felvettek a „nagyfarban” járó lányok és asszonyok. A bőszoknyás viselethez ragaszkodó idős asszonyok még az 1960-as években is több alsószoknyát öltöttek magukra. Az ünnepi alsószoknyák sifonból, a hétköznapra valók színes pargetből, kanavászból, esetleg festőből készültek. Egy-egy ünnepre való, fehér alsószoknya 6-7 szélből készült, a századforduló után takarékosabb, *félajjú* vagy fodros szoknyát varrtak, amelynek felső része 3-4 szélből, az alján található széles fodor 6-9 szél anyagból készült. A fodor alját fehér fonállal kivarrták vagy boltban vásárolható *singelést* (madeirát) varrtak rá.¹²¹ A fehér alsószoknyákat ropogósra kikeményítették. A hétköznapra használt alsószoknyák színes anyagból készültek, lehetett csíkos is. 3-4 alsószoknyát is felvettek a pendely fölé, még a legnagyobb melegben is. Az alsószoknyák derekát bekorcolták, madzaggal vagy láncos kapoccsal erősítették össze. Az elején hasíték volt. A szépen kisingelt, fehér ünnepi alsószoknyák kicsit hosszabbak voltak az alul viselt színeseknél vagy díszítetleneknél.

Ing

A századfordulón a felsőtesten közvetlenül viselt ruhadarab volt, a pendelyhez viselték, neve ingváll volt. Formája szerint bevarrott ujjú, pálhás, bő ujját pertlivel

¹²¹ Magyar Néprajzi Atlasz. Apátfalva. Viselet. 137. és Kovács Jánosné, dr. 1981. 9. sz. rajz.

kötötték meg a könyök fölött. Hossza derékon alul ért. Nyaka korbá fogott, szintén pertlivel záródott, gallérja nem volt. Az elején a belebújáshoz, illetve a szoptatáshoz elegendő hasíték volt, 3 gombbal gombolták össze. Fehér sifonból vagy virágos anyagból készült, az ünneplő darabokat slingeléssel vagy fehér, bolti csipkével díszítették. A hosszú ing oldalába cviklinek nevezett toldást varrtak, hogy az alja bőséget növeljék. Az ing anyaga „porgál” vagy parget is lehetett. A hosszú derekú inget az 1920-as évekig viselték. Emlékezet szerint a századfordulótól már ismerték a szűkujjú, tarka anyagból készült hétköznapi ingeket is. Ezeket az ujján és a nyakán kis fodor díszítette.¹²² Banner János 1925-ben 46 éves asszonyt fényképeztetett ünnepi viseletben, „fehér ingvállal, nyakán fehér hímzéses gallérral”. Leírása szerint „az ingváll rövid ujjai csak könyökön felül érnek, és a lelógó, hímzett fodor felett szorosan a karhoz simulnak. Fent a válltól lefelé erős kiszélesedő résszel csüngnek alá”.¹²³ Emlékezet szerint ünnepre viselték a *zámerlis ingvállat*, amelynek az elején és az ujjá szélén apró levarrt hajtások (*zámerli* vagy *zájmedli*) voltak, vállát hosszú vállfolt erősítette. A vállfoltot fehér lyukhímzés, az ujjá szélét a már említett, slingelt fodor díszíthette.¹²⁴ Az ünneplő, hímzett ingvállakat a harmincas évekig viselték az apátfalviak, a szűk ujjú, hétköznapi ingeket az idősek még a hatvanas években is. Az ünnepi ingvállakat sokáig megőrizték: az 1960-as években, a helyi néptáncsoport tagjai még az eredeti darabokat ölthették magukra a fellépések alkalmával.

Bevarrott ujjú ingváll a Móra Ferenc Múzeumban:

53.265.1. Dereka, pálhája, vállfoltja pamutvászonból, ujjai vékonyabb vászonból varrottak. Mellét négy keskeny hajtás díszíti. A nyakpánt közepe tájára előre húzott, fehérhímzésű fodrot varrtak, amely kissé a vállra borul. Ujjai nagyon bővek, a vállrésznél ráncolásukat tűzőöltéssel varrták le. Az ujjak szélét 7 cm széles, cakkos szélű, fehér hímzésű fodor díszíti. Eleje négy porcelángombbal záródik. (Közölte: T. Knotik Márta, 1968. 112-113.)

A bő ujjú, fodros ingvállak viseleti kiegészítője a pruszlik volt. A szűk ujjú, hétköznapi ingek fölé virágos kartonból varrt, színes (kék, sárga) mellényfélék, *pungyulkát* vettek fel.

¹²² Magyar Néprajzi Atlasz, Apátfalva. Viselet. 135.

¹²³ Banner 1989. 120.

¹²⁴ Magyar Néprajzi Atlasz, Apátfalva. Viselet. 135.

Sifon ingváll ujjának fehér lyukhímzéses mintája, Langó Istvánné rajza. Az ing az alakuló falumúzeum gyűjteményében található, Juracsek Jánosné, Veréb Krisztina (1888-1956) varrta ki.

A harmincas években a szűk ujjú, testhezálló vagy blúz alá viselt ing szabása eltért az előzőtől. Kerek nyakú, a mell fölött elvágott, ráncolt aljú ruhadarab volt,

melynek könyökig érő, szűk ujját pálha betoldásával varrták a felső részhez. A mellrész kétszeres anyagból készült. Az ünnepi viselet alá szánt inget fehér lenvászonból vagy „vastag sifonyból” készítettek, az ujjá szélét, nyakát, mellvarrását boltban vett Margitdísszel szegték, ami rózsaszín, orgonaszín, kék, szövött virágmintás, „kötőmadzag” szélességű rövidáru volt. A hétköznapra viselt inget kartonból varrták, lila, kék színűből. Az alsóruhaként használt ing viselésénél nem kellett olyan szigorúan betartani az „ünnepre fehérre” szabályát. *„Ahogy gyütt, mikó’ sietett az ember. Csak hát tiszta legyen.”* – úgy tartották. Az ingeket otthon, kézzel is megvarrták, ahol a háznál nem volt varrógép. Az ilyen szabású inget pendellyel együtt viselték.

A húszas-harmincas években, a blúzok elterjedésével az alsóingek szabása, formája is megváltozott. A vállon gombolós ing ujjatlan, hosszú derekú, széles vállpántos ruhadarab volt, amelyet gyári csipkével, gépi hímzéssel díszíthettek. Nyaka kerek volt, kicsi kivágással, egy-egy szél anyagból készült, egyenes szabásvonalakkal. A vállon gombolós ingek anyaga többnyire fehér, gyári vászon volt.

Bugyi

A bugyi megjelenése a viseletben a fodros szoknyák, blúzok és az egybeszabott ruhák terjedésével hozható kapcsolatba, az 1920-as évektől terjedt el. Első formájában hosszú szárú, nyitott, derékban korbacra fogott, gombbal kapcsolódó ruhadarab volt, amelyet fehér vászonból vagy télire színes (rózsaszín) pikéből varrtak. A régi, sokszoknyás, pendelyes viselethez ragaszkodó idősebb asszonyok sohasem viselték. A bugyikat házilag varrták vagy a falubeli varrókkal készítették el. A harmincas években 2-3 darab a stafírung része volt.

Hálórékli

A húszas-harmincas években az alvásra használt, hosszú derekú ing fölé vették fel, főként az idősebbek. Kerek galléros, hosszú ujjú, elől végig gombos, csípőn alul érő ruhadarab volt. Az ujját a vállánál kicsit beráncolták, a vállán 3-4 kis hajtást tűztek le, amit a mell fölött már szabadon hagytak, ez adta a mellbőségét. Gallérját, gomboláspántját és visszahajtott kezelőjét színes hímzéssel díszítették. A hálórékli vastag sifonból vagy pikéből készült, a többi fehéreneműhöz hasonlóan házilag vagy valamelyik varró műhelyében.

Fehér sifonból varrt hálókabát, *hálórékli*. Az 1920-as években készült, gallérját, elejét színes pamutfonállal kivarrt, polgáris ízlésvilágot tükröző, színes virágos hímzés díszíti. Magántulajdon. (Katkóné Bagi Éva rajza)

Vállon gombolós ing. Fehér sifonból készült, elejét és vállpántját sűrű, géppel varrt tűzés díszíti. (Katkóné Bagi Éva rajza)

Fehér sifonból varrt kombiné, az 1930-as évekből. Elejét és alját fehér, áttört, gépi hímzés díszíti. Magántulajdon. (Katkóné Bagi Éva rajza)

Kombiné

Az ingekhez hasonlóan szintén a szoknya-blúzos viselethez használt alsóruha volt a kombiné is, amelyet azután az egybeszabott ruhák alá is felvehettek. A kombinék divatja a harmincas évektől volt terjedőben. Általában fehér vászonból varrták, a télire valókat színes pikéből, flanellből. A kombinék egyenes, rávarrt vállpánttal készültek, a csípő vonalánál elvágva, kissé ráncolt alsó résszel. A kombiné elejét fehér, a színes anyagból varrt darabokét színes (kék, rózsaszín) hímzéssel díszítették, az alját többnyire vízszintes hajtásokkal tették merevebbé. Az ünnepi alkalomra szánt kombinék eleje, alja, vállpántja fehér áttört hímzéssel is készülhetett, az egyszerűbb díszítés az aljára elejére rávarrt Margit-dísz vagy pikó volt. A gazdag hímzésnek különösen akkor volt jelentősége, amikor a mélyebb, „V” kivágású blúzok láttatni engedték a kombiné szegélyét. A hétköznap viselt nyári kombinék anyaga virágos flokon is lehetett. A házilag vagy varrók által készített, egyedileg varrt, kihíméztetett vászonkombiné divatja az 1960-as évekig tartott. A kombiné egyúttal hálóruhaként is szolgált.

Felsőruhák

Szoknya I., bokros szoknya

A felsőszoknyák szabás nélkül, az anyag teljes szélességének felhasználásával készültek. Anyagától és a használat alkalmától függően legkevesebb 3, de általában 4-9 szél textil volt szükséges megvarrásukhoz. Dereuk apró ráncokba, „tűre szedett”, a ráncokat keskeny korbca varrták. A szoknyák elején hasíték volt, amelyet a kötő eltakart, így ezt a részt gyakran olcsóbb kelméből toldották a drága selyemből készült ünnepi darabokra. A derékon többnyire láncos francia kapocccsal, esetleg pertlivel kötötték meg. Az anyagot úgy rendezték el a varrásnál, hogy a szoknya eleje 1 (ritkán 2) szélből, oldala 1-1 szélből, míg háta 1-5 szélből készült, így bősége nem a hasat, hanem a csípőt hangsúlyozta. Bőségük a múzeumi darabok adatai alapján 250 cm-től 490 cm-ig terjedt, így hosszuktól függően 2-4,5 m textil kellett megvarrásukhoz. A szoknyák hossza kb. féllábszárig ért, az ünnepi viselet darabjai valamivel hosszabbak voltak.

A szoknyák alját belülről 1-2 tenyéryi vászonnal szegték fel, az ünnepi darabokon a szegő piros színű bársony volt, ún. „pipiszőr”.¹²⁵ A szegést az anyag színén gyakran eltérő színű nyargalással erősítették meg. Gyakori, hogy ezenfelül a szoknya aljára még kefeszőrt is varrtak. A századforduló után készült, könnyebb selyemből varrt szoknyák alját csipke vagy fehérhímzéses fodorral díszítették.

Az ünnepi szoknyák anyaga taft, atlaszselyem, ripszselyem, lüszter volt, míg a bálba viseltek inkább barisból, moldból készültek. A hétköznapi szoknya lehetett festő, karton, parget. A bősoknya viselése az 1930-as évekig volt jellemző a faluban, a hagyományosnak tekintett öltözethez ragaszkodó idős asszonyok életük végéig ilyenben jártak.

Szoknyák a József Attila Múzeumban:

52.2.1. Anyaga lila atlaszselyem, zöldes-arany színű, nagyfoltú, brossírozott rózsacsokrokkal. 9 szélből varrt. (Eleje 2 szél, háta 7 szél; anyagszélesség: 52 cm.) H: 76 cm. Alján 3 sor, fél cm szélességű, körbefutó hajtás

¹²⁵ A pipiszőrös kifejezést később nem csak a bársonnyal, hanem általában piros színű textillel visszaszegett holmikra is használták.

alatta 4 soros nyargalás. 3 cm széles, fekete tülcsipke fodorral szegett. Elején lila-fehér mintás karton betoldás.

52.11.1. Anyaga piros-zöld, színjátzó taft. 7 szélből varrt. (Eleje 1 szél, oldala 1-1 szél, háta 4 szél; anyagszélesség: 54 cm.) H: 73 cm. Aljára díszítésként 2 sor fekete selyemszalagot tűztek. Belső szélén 5 cm széles piros pamutvászonnal szegték.

64.2.5. Anyaga fekete atlaszselyem, apró, brossírozott rózsacsokrokkal. 7 szélből varrt. (Eleje 1 szél, oldala 1-1 szél, háta 4 szél; anyagszélesség: 48 cm.) H: 74 cm. Két körbefutó hajtás díszíti. Alját belső oldalán 4,5 cm széles, fekete-fehér csíkozású pamutvászonnal szegték.

67.48.3. Anyaga fekete, apró mintás lüszter. 9 szélből varrt. (Eleje 2 szél, oldala 1-1 szél, háta 5 szél; anyagszélesség: 47 cm.) H: 86 cm. Alján fekete pamutvászonnal szegő. Elején fekete pamutvászonnal betoldás.

67.50.2. Anyaga narancsszínű és fehér virágos, csíkba rendezett mintázatú festő. 5 szélből varrt. (Eleje 1 szél, oldala 1-1 szél, háta 2 szél; anyagszélesség: 66 cm.) H: 81 cm. Alján 2 sor, fehér nyargalás díszíti, belső oldalán fehér mintás kartonnak szegték.

73.212.1. Anyaga fekete, apró mintás klott. 5 szélből varrt. (Eleje 1 szél, oldala 1-1 szél, háta 2 szél; anyagszélesség: 74 cm.) H: 71 cm. Alját körbefutó hajtás díszíti, szélén fekete kefeszőr. Belső oldalán lila-fehér mintás kartonnal szegett. Elején a szegő anyagából készült betoldás.

73.270.1. Anyaga fekete atlaszselyem. 7 szélből varrt. (Eleje 2 szél, oldala 1-1 szél, háta 3 szél; anyagszélesség: 52 cm.) H: 71 cm. Alján 2 sor hajtás és hátul fekete csipke fodor díszíti. Belső oldalán fekete pamutvászonnal szegő.

73.314.1. Anyaga fekete, virágmintás lüszter. 5 szélből varrt. (Eleje 1 szél, oldala-háta 4 szél; anyagszélesség: 60 cm.) H: 75 cm. Alja belső oldalán fekete, apró pettyes, pamutvászonnal szegő.

73.315.1. Anyaga fekete, rózsás-leveles, brossírozott selyem. 7 szélből varrt. (Eleje 2 szél, oldala 1-1 szél, háta 3 szél; anyagszélesség: 50 cm.) Alja belső oldalán piros pamutvászonnal szegő, színén 3 soros, kék nyargalással letűzve. Elején fekete klott betoldás.

73.325.1. Anyaga fekete, apró, fehér mintás karton. 4 szélből varrt. (Eleje 1 szél, oldala-háta 3 szél; anyagszélesség: 74 cm.) H: 67 cm. Alján körbefutó hajtás díszíti, saját anyagával visszazsegett.

73.343.1. Anyaga fekete alapon vörös-kék, színjátzó rózsás, brossírozott selyem. 5 szélből varrt. (Eleje 2 szél, háta 3 szél; anyagszélesség: 51 cm.) Alján 4 sor hajtás díszíti, visszáján fekete klott anyaggal szegett.

73.366.1. Anyaga fekete selyem. 4 szélből varrt. (Arány 1:3; anyagszélesség: 83 cm.) H: 70 cm. Alján 2 sor hajtás díszíti.

73.453.1. Anyaga fekete alapon lila és zöld rózsás, brossírozott selyem. 11 szélből varrt. (Eleje 2 szél, oldala 1-1 szél, háta 7 szél; anyagszélesség: 50 cm.) H: 84 cm. Alján 2 sor, sárga cérnával letűzött hajtás, alatta 2 sor nyargalás díszíti. Visszáján fényes, középkék színű pamutkelmével szegett, szélén fekete csipke fodor. Elején lila, rózsás karton betoldás.

84.200.1.2. Anyaga lila, festett rózsás selyem. 4 szélből varrt. (Arány 1:3; anyagszélesség: 99 cm.) H: 89 cm. Alján 2 soros nyargalás díszíti, visszáján piros kockás szegő, szélén fekete tülcsipke fodor. Elején fekete klott betoldás.

85.44.1. Anyaga fekete, piros rózsás, brossírozott selyem. 9 szélből varrt. (Eleje 3 szél, háta 6 szél; anyagszélesség: 50 cm.) H: 79 cm. Alján 3 hajtás, szélén fekete kefeszőr, visszáján piros pamutvászonnal szegett. Elején bordó, krepp betoldás.

87.14.4. Anyaga fekete, apró mintás lüszter. 4 szélből varrt. Alján 3 sor, rávarrt fekete ripsz szalag díszíti.

87.14.5. Anyaga fekete atlaszselyem. 5 szélből varrt. (Arány 2:3; anyagszélesség 73 cm.) H: 75 cm. Alja saját anyagából visszazsegett.

94.13.3. Anyaga fekete ripszselyem. 2,5 szélből varrt. (Eleje 0,5 szél, oldala-háta 2 szél; anyagszélesség: 88 cm.) H: 73 cm. Alján 3 sor hajtás, visszáján fekete pamut szegő. Elején kék-fehér mintás karton betoldás.

94.13.4. Anyaga fekete lüszter. 4 szélből varrt. (Arány 1:3; anyagszélesség: 85 cm.) Alján barna pamutvászonnal szegő, elején ugyanilyen betoldás.

94.16.3. Anyaga fehér alapon piros, festett virágos baris. 7 szélből varrt. (Arány 1:1-1:4; anyagszélesség 69 cm.) Alja visszáján fehér sifonnal szegett. Kézrel varrt.

Szoknya II. (szabott szoknya)

Az 1920-as évektől, a bekötös aljú blúzok terjedésével egy időben megjelent ruhadarab. Továbbra is bő aljú, ráncolt derekú, de a dereka bőségéből az anyag szabásával már elvettek, másrészt kevesebb anyagot használtak elkészítéséhez. Alá nem alsószoknyát, hanem bugyit és vállon gombolós inget, vagy kombinét vettek fel. A ráncolt derekú, bő aljú szoknya évtizedekig divatban maradt, kisebb-nagyobb változtatásokkal. Sokan még a hatvanas években is ragaszkodtak ahhoz, hogy az egyberuhájuk alja ráncos legyen. A harmincas évektől előbb a rakott, a loknis aljú (azaz körben szabott), majd a negyvenes évek végétől a plisszírozott szoknyák is divatba jöttek. Szűkre szabott szoknyát inkább csak a városban dolgozók viseltek az ötvenes években.

Kötény

A bősoknya elé kötött, elmaradhatatlan ruhadarab, amely mind az ünnepi, mind a hétköznapi viseletnek része volt. A századfordulón viselt *kötő* egy szélből készült, derékban ráncolt, korbacsa fogott ruhadarab volt, amely hátul csak a szoknya közepét engedte látszani. Hossza a szoknya hosszával szinte egyező volt, csak az alsószoknya hímzése, illetve a szoknya aljára varrt csipkefodor látszott ki alóla. Elkészítéséhez kb. másfél méter anyagra volt szükség. A századforduló előtt viselt ünneplő kötők anyaga színjátászo taft, később inkább egyszínű atlaszselyemből varrták. Az idősek a fekete, a fiatalabbak a kék (világos és középkek) színű kötőt kedvelték. A húszas évekre az egyszél kötőt a *fodros kötő* váltotta fel, amely valamivel keskenyebb és rövidebb volt az elődjénél. Derékban ráncolták, aljára pedig 20-25 cm széles, saját anyagából varrt fodrot varrtak, amelyet olykor csipkével hangsúlyoztak a varrás vonala mentén.¹²⁶ Az ünnepi kötők anyaga selyem, a hétköznapi, félünnepi kötők mintás, csíkos kartonból készültek. (Ld. 36-37. kép.) A munkába viselt kötők anyaga kékfestő, karton lehetett.

Az 1930-as évektől, a szoknya-blúzós viselet és az egyberuha térhódításával párhuzamosan vált egyre népszerűbbé a *mejjes kötő*. Először félünnepi, utcai viselet volt (piacra, kútra menni) otthonra, munkába konyhakötőt viseltek. (Ld. 24-25.; 57.; 60.; 66. és 85. kép.)

A lakodalomban viselt, tulajdonképpen funkcióját veszített, hímzett kis köténykének több változata is elterjedt az 1960-as évektől.

Kötények a József Attila Múzeumban:

67.48.1. Anyaga fekete klott. 3 részből szabott, dereka réncolt, alján 18 cm hosszú fodorral. H: 80 cm. Jobb oldalon az elején dupla tűzéssel rávarrt zseb.

73.221.1. Anyaga fekete selyem. 3 részből szabott, derekán hajtásokkal, alján 20,5 cm széles fodor. H: 70 cm.

73.234.1. Anyaga lila-zöld színjátászo taft. 2 szélből szabott, alján 27 cm széles, rakott fodor. H: 78 cm.

73.254.1. Anyaga fekete atlaszselyem. 2 szélből varrt, anyagszélesség: 113 cm. H: 77 cm.

73.268.1. Anyaga fekete-lila színjátászo taft. 3 szélből varrt, anyagszélesség: 61 cm. Dereka ráncolt, korbacsa fogott.

73.407.1. Melles kötő, anyaga fekete, mintás pamutszövet. Eleje egy szélből szabott, két oldala hátul a vállpánttal gombolódik. Alján 15 cm széles fodor, elején kis, rátűzött zseb. Alja H: 78 cm; SZ: 190 cm.

¹²⁶ Banner J. 1989.121-123.

73.451.1. Anyaga vékony, fekete selyemszövet. 3 részből szabott, dereka ráncolt. Alján 25 cm széles fodor, fölötte 2 sor vízszintes hajtás. H: 72 cm.

Melleskötő szabásrajza, József Attila Múzeum, ltsz. 70.407.1. (Katkóné Bagi Éva rajza.)

73.452.1. Anyaga fekete selyemszövet. 3 részből szabott, dereka ráncolt. Elején 2 szűkítő varrás. Alján 20 cm széles fodor, fölötté 3 letűzött hajtás. H: 72 cm.

85.44.1. Anyaga fekete atlaszselyem. 3 részből szabott, dereka ráncolt. Alján 25 cm széles fodor. (240 cm hosszú) H: 74 cm.

94.13.2. Anyaga fekete pamutvászon. 3 részből varrt, derékban enyhén ráncolt. Elején négyszögletű zseb, szélén körben saját anyagából varrt, 3,5 cm széles szegés. H: 72 cm.

Pruszlík

A századfordulón a bő, bokros szoknyával és bő ingvállal viselt ruhadarab, amely elsősorban a fiatalok nyári öltözete volt.

A legrégebbi darabok fekete atlaszselyemből készültek, hosszuk a derékvonalig ért, házivászonnal bélelték, hátuk karcsúra szabott. A szoknya derekába kötött részt házivászonnal toldották meg, csupán a háta középső, keskeny részét hagyták hosszabbra a derékvonalnál, hogy hátul a szoknya ráncaira feküdjön. Előfordult, hogy a derékvonal vászon toldása alá kétujjnyi széles farpárnát is varrtak. Díszítésük visszafogott: hátul a karöltő vonalánál széles arany csipkerátét, esetleg a karöltő vonalát fogazottra varrták. Elejét pakfongombokkal gombolták. A szoknyaderékon kívül hordott pruszlíkok mintázott selyemből készültek, hátuk még több részből szabott, aljukat és elejüket eltérő színnel szegték.

A legszínesebbek a rövid derekú, egyenes hátú, könnyű, mintás selyemből készült pruszlíkok, amelyet feltehetően a fiatal lányok viseltek.¹²⁷ (Ld. 19-20.;75-76. és 87. kép.) Jellemzőjük a gazdag szalagozás, zsinór- és farkasfog díszítés. Elejük nem gombbal, hanem kapoccsal záródik.

Pruszlíkok a Móra Ferenc Múzeumban:

52.1120.1. Anyaga fekete atlasz. Kerek kivágású, háta szabott. Alját a lila ép szél, karöltőjét hátul a hónaljtól a vállpántig érő, széles arany csipke díszíti. 3 ezüsttövözetű pitykegombbal záródik. Bélelése fehér kendervászon, alján ugyanebből készült, szoknyaderékba köthető toldás.

52.1127.1. Anyaga fekete alapon, rózsacsokrokkal mintázott (brossé) selyem. Kerek nyakú, hosszú derekú, dereka csíkos vászonnal toldott. Az elejét 3-3, oldalát 2-2, hátát 5 részből szabták. A háta vonala V alakban karcsúsodik, a varrások mentén sárga, piros és zöld pamutból varrt lánc- és száröltéses hímzés szegi. Karöltője széles sávban a saját anyagával szegett. Elején arany zsinórozás és 12-12 db, sűrűn egymás mellé varrt, áttört mintázatú, ezüst pitykegomb díszíti. Bélelése kék-barna, csíkos vászon.

52.1139.1. Anyaga lila, apró virágcsokros (brossé) selyem. Kivágása széles, kissé szögletes, háta egyenes, dereka rövid. Alját zöld selyem szegés és arany sújtás díszíti. Elején piros szegő, a karöltőjén hátul arany

¹²⁷ T. Knotik M. én. Kézirat.

sújtások közévarrt, zöld zsinórral lefogott, ciklámenszínű rakott fodor és zöld szegő található. Bélése fehér vászon.

52.1170.1. Anyaga arany szállal szőtt virágos, kék taft. Kivágása V alakú, dereka rövid. Háta szabott. Karöltőjét a hátán a vállpántig futó, széles arany sújtás díszíti. Fehér kendervászonnal bélelt.

52.1168.1. Anyaga fekete atlaszselyem, lila, zöld leveles, szövött rózsákkal (brossé). Kivágása kerek, háta egyenes, rövid derekú. Alján keskeny, lila szegés, karöltőjén hátul sárga szalagra varrt arany sújtás és zöld szegés díszíti. Kék csikos vászonnal bélelt.

52.1180.1. Anyaga piros, sárga leveles mintás szövésű selyem. Kerek kivágású, háta egyenes, rövid derekú. Alján, elején kék szegés, fölötte arany sújtás. Elején és hátul a karöltőjén ezen felül kék farkasfoggal levarrt, széles, piros, rakott selyem fodor díszíti.

55.65.1. Anyaga fekete selyem. Eleje mélyen kivágott, 4 ezüst pitykegombbal záródik. Háta karcsúsított, szabott. Karöltőjét a hónaljtól a vállpántig aranyszállal átszött, széles sárga selyemszalag és fekete farkasfog díszíti. Kendervászonnal bélelt, hátul a dereka alá lila mintás kartonnal borított, tömör farpárnát varrtak.

55.66.1. Anyaga fekete atlasz. Elején, alján, karöltőjén lila selyem szegés, mellette arany sújtás. Az elején és a karöltőjén ezen felül világoszöld, rakott selyem fodor található. Bélése fehér vászon.

55.71.1. Anyaga fekete alapon festett, tarka virágmintás szatén. Eleje két részből szabott. Karöltője szélesen kivágott, dereka rövid. Francia kapoccsal záródik. Alját és karöltőjét ciklámenszínű szalag, mellette arany sújtás díszíti, elejét lerakott, világoszöld szalag és lila szegéspánt. Hátul a karöltője mellett zöld zsinórral lefogott, lila rakott fodor fut a hónaljtól a vállpántig. Fehér vászonnal bélelt.

67.10.13. Anyaga kék selyem. Alján világoszöld selyem szegés, fölötte arany sújtás. Francia kapoccsal záródik. Elején ciklámenszínű selyempánt, mellette zöld farkasfog és arany sújtás. Karöltőjét hónaljtól a vállpántig arany sújtás. Kék zsinórral lefogott, piros rakott fodor és világoszöld selyem szegés díszíti. Kék kockás pamuttal bélelt.

Testhezálló I.

A felsőtesten viselt női ujjasokról a 19. század derekáról maradtak fenn az első, vidékünkéről származó leírások.¹²⁸ A századforduló tájáról és a 20. század első évtizedeiből számos testhezálló található a szegedi és makói múzeumban, valamint nem múzeumi keretek között működő helytörténeti gyűjteményben és magángyűjtők birtokában.¹²⁹ T. Knotik Márta szerint a testhezállónak nevezett női ujjasok legdíszesebb divatja Apátfalván, a 19. század utolsó évtizedeiben alakult ki vidékünkön.¹³⁰ A testhezálló jellegzetesen a széles, bokros szoknya kiegészítője volt, a „nagyfar”-nak nevezett, „paraszt-biedermeier” öltözet együttes felsőtesten viselt darabja.¹³¹

A legrégebbi *testhönállók* végig bélelt, több részből szabott, legtöbbször drága selyemszövetből varrt darabok. Lányok és asszonyok egyaránt viselhették, a menyasszonyi ruha része is volt. Derékig erősen karcsúsított, alja szélesen a szoknyára borult. A századfordulón és a 20. század elején jellemző szabása szerint az eleje 1-1, a háta szimmetrikusan 3, esetleg 5 részből volt összevarrva. Szabásához még a gyakorlott, a kelmével egyébként szabadkézzel bánó varrók is papírmintát használtak.¹³² A testhezállót bonyolult szabásmintája ellenére házilag is megvarrták maguknak az asszonyok. Régebbi formájában a testhezálló már csak a múzeumi gyűjteményekben lelhető fel, az első világháború tájékán már újabb minta szerint készültek a női ujjasok. A Móra Ferenc

¹²⁸ A vonatkozó adatokat idézi és elemzi T. Knotik Márta. 1990. 167-187. Az általa idézett korábbi leltárak réklíjei („5 fain posztó rékli” 1828-ból vagy „1 karton rékli” 1817-ből) is női ujjasokat jelentenek.

¹²⁹ Különösen szép viseleti darabokat őriz Makón Börcsök Attila néprajzi gyűjtő.

¹³⁰ T. Knotik M. én. Kézirat.

¹³¹ T. Knotik M. 1990. 181.

¹³² A 60-as években az akkor 83 éves varró három részt különböztetett meg a szabásnál: az elejét, hátát és a kisoldalnak nevezett háta részét. T. Knotik M. én. Kézirat.

Múzeumban őrzött darabok leírását T. Knotik Márta végezte el.¹³³ A gyűjteményben található 8 testhezálló közül 5 színjátészó, „sanzsán” taftból készült: kék-vörös, lilába játszó, fekete-piros, rozsdavörösbe játszó, illetve zöld-piros, vöröses zöldbe játszó, az apátfalviak kifejezésével *sodrött selyem* anyagból.

A legkorábbi, biztosan datálható ünnepi ujjas a makói múzeum gyűjteményében található, Langó Mártonné Szigeti Katalin viselte 1889-ben, menyasszonyi ruhájának része volt. Narancs-füzdő, barnás zöldbe játszó taftból készült. Gallértalan, nyaka kerek, elejét 1-1, karcsúsító varrással ellátott darabból szabták, hat fekete gombbal záródik. Háta 3 részből szabott, derekát kis, kék selyempánt hangsúlyozza. Alján saját anyagából rakott fodor található, fölötte géppel díszesen tűzött kék selyemszalag és vékony fekete zsinórral lefogott, lila színű, rakott selyem fodor díszíti. Ujját fodrok, szalagok cifrázzák, a következő sorrendben: a kézelő fölött párhuzamosan letűzött, kék selyemszalag, fölötte ferdén rávarrt lila, rakott selyemszalag fodor, efölött saját anyagából varrt, szőtt szalaggal lefogott fodor, fölötte fekete zsinórral letűzött lila fodor. A fodrok a könyök vonaláig érnek. Ujjával együtt végig bélelt, piros-kék-fehér kockás karton anyaggal.¹³⁴

A 19. század második felének divatja szerint készült testhezállók végig béleltek. A bélés anyagára nem sok gondot fordítottak, általában mintás: sokszor csíkos, kockás pamutvászonnal bélelték őket. Díszítésük elengedhetetlen kellékei a színes selyemszalagok, arany vagy színes paszományok, színes farkasfog és a nyakat, gomboláspántot, valamint a gallér, ujj és derék alját dúsan szegélyező csipke. A csipke szegély felett gyakori a varrógéppel, az alapanyagtól eltérő színű cérnával varrt díszítő tűzés. A múzeumban őrzött testhezállók mindegyikének a díszítése egyedi, a színek és a szalagokból készült, letűzött fodrok formájának változatossága, variálása a varrók kreativitását dicséri.¹³⁵ A nagyünnepre viselt darabok alapanyaga mindig selyem, brokát. Félünnepi alkalmakra: évközben templomba, vecsernyére, a városban piacra viselt testhezállók anyaga lehetett *festő* (kékfestő) is. A festő anyagok közül a sárga virágút piacos, „gyünni-menni” való ruhának használták, míg a piros virágút templomba, ünnepibb alkalomra is felvehették. A fehér virágú kékfestő anyagot a hétköznapi viselethez használták fel. A kékfestő félünnepi használatát igazolja a szóbeli emlékeken kívül a makói múzeumban őrzött, csipkével díszített, nagy gonddal megvarrt testhezálló és a hozzávaló bőszojnya.¹³⁶ A téli öltözet részét képező testhezállók anyaga bársony vagy posztó volt, melyekre szintén jellemző a gazdag ráncolású csipkedísz.¹³⁷ A fennmaradt darabok sajátossága ezenfelül, hogy ujjuk és a szoknyára boruló aljuk széles piros pamutvászon csíkkal, „pipiszórral” szegett a visszáján. A pipiszórral való díszítés emlékezet szerint az ünnepi alkalmakra készült ruhák sajátossága volt.

A végig bélelt, karcsúsított szabású testhezállók divatja az I. világháború után lassan leáldozott.

Testhezállók a József Attila Múzeumban

67.45.1. Anyaga sötétkék, finom posztó, apró, piros, hímzett pettyekkel. Álló nyakú, gallér nélküli. Gomboláspántja mellett kétoldalt fekete, hurkolt csipkefodor. Alját fekete csipkefodor és zöld cérnával varrt nyargalás díszíti. Ujja vállban ráncolt. Háta 3 részből szabott. Bélelése bolyhos, fehér flanelből készült, ujjá és alja széles piros vászoncsíkkal van belül felszegve.

¹³³ T. Knotik M. én. Kézirat és uő. 1998. 237.

¹³⁴ JAM NGy. Ltsz. 84.227.1.

¹³⁵ T. Knotik M. én. Kézirat.

¹³⁶ JAM NGy. Ltsz. 67.50.1-2.

¹³⁷ JAM. NGy. Ltsz. 87.14.6. és 67.45.1.

67.47.1. Anyaga fekete, brossírozott virágos selyem. (Fekete alapon apró piros rózsás, zöld leveles, sárga kalászos mintával.) Nyaka, gallérja, gomboláspántja kétoldalt fekete, fehérrel szállal tarkított, 5 cm széles, hurkolt csipkével szegett. Ujja vállban ráncolt, kézelőjén és a testhezálló alján 7 cm széles, fekete, hímzett tüllcsipke fodor. 6 db mályvaszín gombbal záródik. Alja, kézelője lilásrózsaszín nyargalással díszített. Háta 3 részből szabott. Bélése piros-fekete-fehér csíkos pamutvászon.

67.50.1. Anyaga narancs-fehér mintával tarkázott kékfestő. Kerek gallérján és alján fekete-szürke, 3,5 cm széles, hurkolt csipkefodor. Ujja vállban ráncolt. 4 gombbal záródik. Alja fehér gépi tűzéssel díszített. Háta 3 részből szabott. Bélése kék-fehér kockás pamutvászon, alján piros-fehér csíkos vászon.

73.233.1. Anyaga orgonalila, arany virágos selyem. Álló nyakú, hegyes gallérral. Gallérján fekete, 9 cm széles túllcsipke fodor, fölötté arany színű paszomány. 6 gombbal záródik, gomboláspántja csipkefodorral díszített. Ujja vállban ráncolt, kezelőjén rátűzött, fekete csipkeszegés. Alján fekete, 8 cm széles, hurkolt csipkefodor. Háta 5 részből szabott. Bélése fehér pamutvászon, alja és ujja szegése piros vászon.

73.360.1. Anyaga sötétkék, arany virágos selyem. Álló nyakú, kerekített gallérral. Gallérján ciklámen színű selyemzállal átszőtt, 4 cm széles, fekete csipkefodor. Gomboláspántja mellett kétoldalt saját anyagából rakott, 3 cm széles fodor, a pántot a gallér csipkéjével borították. 6 ciklámen színű gombbal záródik. Ujja vállban ráncolt, kezelőjét zöldes és barackszínű paszomány díszíti. Alján fehéres selyemzállal tarkított, 7 cm széles csipkefodor. Háta 3 részből szabott, a szabásvonalak mentén ciklámen színű nyargalással díszített. Bélése kék-fehér csíkos pamutvászon, alja piros vászonnal szegett.

73.358.1. Anyaga fekete atlaszselyem. Álló nyakú, gallérját elől a gomboláspántba fogták. Gallérján, alján 10 cm széles, fekete, hímzett túllcsipke fodor. Gomboláspántját fekete csipke borítja. 6 fekete gombbal záródik. Gallérján, ujján, alján a csipke fölött 4 soros, kék és zöld színű cérnával varrt nyargalás. Háta 4 részből szabott. Bélése kék-fehér kockás pamutvászon, piros vászonnal szegett.

73.540.1. Anyaga fekete selyem. Álló nyakú, kerekített gallérral. Nyakán, gallérján és a gomboláspántja mellett kétoldalt 4 cm széles, fekete csipkefodor. Ujja vállban ráncolt, kezelőjén kék színű díszítővarrás. 7 csontszínű gombbal záródik. Alján 7 cm széles, fekete csipkefodor, fölötté sárga színű nyargalás. Háta 4 részből szabott. Bélése kék-fehér csíkos pamutvászon, alja, ujja, gallárja piros vászonnal szegett.

84.227.1. Anyaga narancs-füzdöld, színjátzó taft. Nyaka kerek, gallértalan. 6 fekete gombbal záródik. Háta 3 részből szabott. Alján saját anyagából készült, rakott fodor, fölötté nyargalással letűzött, 1 cm széles, kék színű selyemzalag, elől pedig fekete zsinórral letűzött, 3,5 cm széles, lila selyemzalagból rakott fodor díszíti. Ujja vállban ráncolt, kezelőjén körben kék, díszítéssel rávarrt selyemzalag, fölötté ferdén rávarrt lila, saját anyagából készült, majd ismét lila fodrok, változatos formában ráerősítve. 1889-ben készült, menyasszonyi ruha része volt.

87.14.6. Anyaga fekete bársony. Álló nyakú, kerek gallérja a gomboláspántba varrott, fekete túllcsipke fodorral szegett. Gomboláspántját püspöklila selyemmel borították, két oldalán fekete csipkefodor díszíti. Ujja vállban ráncolt, kezelőjét fekete csipkével szegélyezték. Alján fekete túllcsipke fodor, fölötté zöld színű nyargalással. Háta 3 részből szabott. Bélése vastag, bolyhos, fehér anyagból készült, alja piros vászonnal szegett.

94.16.1. Anyaga fekete alapon piros-sárga-zöld-lila, apró, brossírozott csokrokkal mintázott selyem. Álló nyakú, kerek gallérja elől a gomboláspántba varrott. Gallérja tintakék taft- és fölötté 9 cm széles, fekete túllcsipke fodorral díszített. Gomboláspántját szintén kék taft, rajta fekete csipke borítja. 6 rózsaszín gombbal záródik. Ujja vállban ráncolt, kezelőjét rátűzött fekete csipke, alját 7 cm széles, fekete csipkefodor díszíti. Háta 3 részből szabott. Bélése apró pepita mintás, vékony szövet, alja piros vászonnal szegett.

Testhezállók a Móra Ferenc Múzeumban:

52.1067.1.2. Anyaga vörös-zöld, színjátzó taft. Gallértalan. Alját és ujját fekete hurkolt csipke fodor díszíti, kezelőjén kék-arany paszomány. Bélése rózsaszín parget, borvörös selyemmel szegve. (Szoknyája 9 szélből varrt, a tizedik az eleje, amely majdnem teljes hosszában piros, mintás kartonnal toldott. A szoknya alja a színén keskeny, piros vászonnal van felszegve.)

52.1073.1. Anyaga barna alapon nagy, piros rózsás (brossé) selyem. Kerek nyakát ciklámen színű pántba fogták. Alja, kezelője fekete hurkolt csipkével szegett, alját ciklámen színű selyempánt és zöld farkasfog díszíti. Ujján nyargalással levartt, lila selyem sáv, fölötté zöld és ciklámen színű rakott fodrokkal szegett, lila „selyemtükör”. Bélése kockás pamutvászon.

52.1080.1. Anyaga fekete bársony, apró, színes, géppel hímzett virágcsokrokkal. Gallértalan. Alját és kezelőjét fekete, hurkolt csipkefodor díszíti. Kezelőjén sötétlila selyempánt, rajta zöld-arany-rózsaszín paszomány, fölötté világoszöld zsinórdísz. Bélése kék kockás vászon.

52.1098.1. Anyaga fekete-vörös, színjátzó taft. Gallértalan. Alján saját anyagából varrt fodor, kezelőjén fekete csipkefodor. Alján zöld színű, keskeny, fölötté ciklámen színű, széles, lerakott selyemzalag díszíti. Ujján két sor, kék és zöld alapszínű paszomány, fölötté valószínűleg az alján is látható selyemzalagok díszíthették, utóbbiakat később lefejtették.

52.1086.1. Anyaga kék-vörös, lilába játszó taft. Gallértalan. Alját és kezelőjét fekete csipkefodor, fölötté sorban: piros farkasfog, világoszöld selyemzalag, sárga farkasfog, piros-barna-fehér-zöld paszomány,

ciklámenszínű, rakott fodor, fekete, háromszögletű szatén „tükör” hímzett virággal, ciklámenszínű rakott fodor, színes paszomány. Bélése fehér vászon.

52.1100.1. Anyaga középkek, virágos brokátselyem. Gallértalan. Alján és kezelőjén fehér, slingelt vászon fodor, fölötté sorban: ciklámenszínű szalag, fehér farkasfog, ciklámenszínű szalag, zöld szalag, sárga farkasfog, háromszögletű, bordó taft „tükör”, sárga farkasfog, zöld és ciklámenszínű szalag. Bélése fehér pamutvászon.

52.1107.1. Anyaga zöld-kék, kékvirágos brokátselyem. Álló galléros, nyakán fekete csipkefodor, gomboláspántját saját anyagából varrt, rakott fodor szegi. Alján és kezelőjén fekete csipkefodor, fölötté sorban: zöld farkasfog, ciklámenszínű selyempánt, zöld rakott fodor. Kezelőjén ezen felül rózsaszín és halványzöld paszomány is látható. Bélése rózsaszín, csikos vászon.

59.11.4. Anyaga fekete atlaszselyem. Keskeny álló nyakkal, kerek, gomboláspántba varrt gallérral. Gallérján és alján fekete tüllcsipke fodor. Kék-fehér csikos béléssel.

67.10.12.1. Anyaga fekete, színes brossírozott virágcokrokkal mintázott selyem. Gallértalan. Alját és kezelőjét fekete csipkefodor, zöld farkasfog és ciklámenszínű selyempánt díszíti. Bélése kék kockás vászon.

67.10.1. Anyaga barna-vörös, színjátzó taft. Gallértalan. Alját fehér, slingelt fodor, fölötté sárga farkasfog, ciklámenszínű selyempánt, zöld farkasfog díszíti, kezelőjét lila selyempánt és zöld, rakott fodor. Bélése kék-fehér kockás vászon.

Testhezálló II. vagy *lerakott blúz*

A 20. század első évtizedétől a női ujjas újabb formát kapott, melynek szabásrajza is jelentősen különbözött a korábitól. A ruhadarab neve egyes adatok szerint ugyancsak *testhönálló*, míg mások *lerakott blúzként* különböztették meg az előzőtől.¹³⁸ Az újfajta testhezálló a mell fölött elvágott, derékvonalig sűrűn lerakott, *forhamentlis*. A derék alatti rész a rakások szabadon hagyásával, gazdag fodrokban terült a bőszoknyára. Szintén hosszú ujjú, álló nyakú, széles galléros ruhadarab, amelyet azonban elődjével ellentétben, csak derékig béleltek ki. Díszítésében a nyakán, gallérján, gomboláspántján, ujján és alján elhelyezett, széles csipkefodrok és az alapanyagtól eltérő színű cérnával varrt, gépi díszítővarrások (nyargalás) váltak kizárólagossá, míg a régiesebb testhezállók cifrázásához korábban szalagokat és paszományt is szívesen használtak. Az 1920-as években már ez az új forma vált uralkodóvá, mindaddig, amíg a szoknya derekába kötött blúz egy-két évtizeden belül teljesen kiszorította. A lerakott blúz fontos dísze volt az ún. *singlés*, azaz fehér, ritkán színes (piros) lyukhímzéssel és laposöltésekkel kivarrt, a blúz fodra alá varrt fehér vászon fodor, amely a csípőn kitartotta a blúz alját és hímzése pótolta a blúz aljának csipkézését. Banner János 1925-ben készült fotósorozatán a lányok és az asszonyok néhány kivétellel valamennyien lerakott blúzt viselnek.¹³⁹ Banner több testhezálló leírásánál említette a fehér hímzést, mint díszítő eljárást. „Harminc éves menyecske... felső testét fehér testhezálló fedi, melynek ujjai, gallérja és csípő alatt elterülő szegélye fehér hímzéssel van kivarrva”, „a testhezálló és a szoknya fodrai fehér hímzéssel vannak díszítve” – írja. A múzeumi gyűjteményekben fennmaradt testhezállókon a fehérhímzésnek két esetben találjuk nyomát.¹⁴⁰

A testhezállók anyaga a viselési alkalomtól függően változatos. Az ünnepi alkalomra viselt darabok selyemből, a bálba felvett és „gyünni-menni” való testhezállók karton, vagy finom, gyári hímzésű, áttetsző pamut kelméből készültek. A téli blúzek anyaga lehetett posztó vagy parget is.

¹³⁸ A múzeumi leltárkönyvek nem tesznek különbséget a kétféle ujjas között. T. Knotik Márta kéziratában használja a lerakott blúz kifejezést. Idős adatközlőnk az 1980-as évek végén „föleresztős aljú” blúzként különböztette meg a később divatba jött „lekötős aljú” (azaz a szoknya derekába kötött) blúztól.

¹³⁹ Banner J. 1989. 118-121. és NM Fotótára, ltsz. 60047-60075.

¹⁴⁰ Banner megállapításánál jelentéktelenebb arányban.

Lerakott blúzok a József Attila Múzeum gyűjteményében:

67.48.2. Anyaga apró, szövött mintás, fekete atlaszselyem. Eleje-háta mell fölött elvágott, vállrésze bélelt. Elején 7-7, hátán 14 forhamentli. Álló nyakú, hegyes gallérral. Gallérját és kezelőjét hurkolt, 6,5 cm széles, fekete csipke díszíti. Alja toldott, 10 cm széles, narancsszínű virágos festőkartonnal. Bélése csikos vászon.

73.220.1. Anyaga türkiz-zöld, vékony taft, fekete karikába fogott lila és narancs színű, nyomott mintával. Álló nyakú, szögletes gallérja a gomboláspántba fogott. Eleje és háta mell fölött elvágott, elején 5-5, hátán 10 forhamentli. Nyakán és gallérján 9 cm széles, fekete túllcsipke fodor, gallérján a csipke fölött apró leveles, világos zöld himzéses csik. Gomboláspántját fekete túllcsipke borítja. Sűrű patentzárás, színén 6 db, arany színű, türkiz közepű, apró díszgomb. Ujja vállban ráncolt, kezelőjét rávarrt fekete csipkepánt és 5-5 díszgomb cifrázza. Bélése türkizkék piké, alja piros vászonnal szegett.

73.340.1. Anyaga fekete, nagymintás brokátselyem. Álló nyakú, kerek gallérja a gomboláspántba fogott. Eleje és háta mell fölött elvágott, vállrésze „V” alakban szabott. Elején 6-6, hátán 16 forhamentli. Gallérja csaknem váll szélességű, 10 cm széles, himzett, fekete túllcsipke fodra a ráncolt ujj fölé borul. Alján 10 cm széles túllcsipke fodor. Derékig bélelt, bélése apró mintás, fekete karton, kezelője piros vászonnal szegett.

73.341.1. Anyaga fekete, gyári himzésű ripszelyem. Álló nyakú, kerek gallérja a gomboláspántba fogott. Nyakán és gallérján 9 cm széles, fekete túllcsipke fodor. Rejtett gombolású, gomboláspántját fekete túllcsipke borítja. Eleje és háta mell fölött elvágott, vállrésze farkasfog-szerűen szabott. Ujja vállban ráncolt, kezelőjét csipkeszegő díszíti. Alján fekete túllcsipke fodor. Bélése kék-fehér mintás karton, alja és ujja piros vászonnal szegett.

73.342.1. Anyaga fekete, apró, himzett virágos taft. Álló nyakú, kerek gallérja a gomboláspántba fogott. Nyakán és gallérján 9 illetve 10 cm széles fekete túllcsipke fodor, kék színű nyargalással letűzve. Gomboláspántját kék selyemmel alábélelt fekete túllcsipke borítja. Apró, zöld színű, csiszolt üveggombokkal záródik. Ujja vállban ráncolt, kezelőjén fekete csipke rátét és négy aranyozott, zöld színű, apró díszgomb, szegése keskeny, fekete csipkefodor. Bélése kék-fehér csikos karton. Ujja és alja piros vászonnal szegett.

73.359.1. Anyaga fekete selyem. Álló nyakú, kerek gallérja a gomboláspántba varrt. Eleje és háta mell fölött elvágott, vállrésze farkasfog-szerűen szabott, varrása kék színű nyargalással díszített. Elején 9-9, hátán 18 forhamentli, kék selyemcérnával letűzve. Gallérja 4 soros nyargalással és 10 cm széles, fekete túllcsipke fodorral díszített. Gomboláspántján kétoldalt saját anyagából készült, rakott fodor, amelyet rávarrt, hurkolt, fekete csipke szegélyez. A gomboláspánt csipkével borított, 7 db kékes zöld díszgombbal záródik. Ujja vállban ráncolt, kezelőjén fekete csipkerátét. Alján 11 cm széles, fekete túllcsipke fodor. Bélése kék és rózsaszín karton, gallérja, kezelője és alja piros vászonnal szegett.

84.200.1. Anyaga lila színű, elmosódott, nyomott virágos selyem. Álló nyakú, kerek gallérja a gomboláspántba fogott. Eleje, háta mell fölött elvágott, farkasfogásra szabott, derekán sűrű forhamentli. Nyaka és gallérja 9,5 illetve 10,5 cm széles, fekete túllcsipke fodorral díszített. Gomboláspántját fekete csipke borítja. Alján 12 cm széles, fekete csipkefodor. Gallérján, kezelőjén és alján 3-4 soros, sárga színű cérnával varrt nyargalás. Bélése piros kockás pamutvászon, ujja és alja piros vászonnal szegett. Esküvői ruha része volt.

87.11.1. Anyaga fekete posztó. Álló nyakú, kerek gallérja a gomboláspántba fogott. Eleje és háta a mell fölött elvágott. Elején 5-5, hátán 12 forhamentli. Gomboláspántját fekete túllcsipke borítja, rejtett gombolású. Gallérján és alján 5 cm széles, fekete túllcsipke fodor. Ujja vállban ráncolt, kezelőjén fekete csipkerátét. Bélése fekete posztó.

85.44.2. Anyaga fekete, szövött virágos selyem. Álló nyakú, kerek galléros, gomboláspántja fekete túllcsipkével borított. 6 fekete gombbal záródik. Eleje és háta mell fölött elvágott, elején 5-5, hátán 10 forhamentli. Gallérján fekete túllcsipke fodor, alján fekete, 8 cm széles, hurkolt cérnacsipke. Bélése fekete kockás karton.

94. 16.2. Anyaga rózsaszín, fehér pettyes karton. Álló nyakú, kerek gallérja a gomboláspántba fogott. Nyakát és gallérját 10 illetve 8,5 cm széles, fehér túllcsipke fodor díszíti. Elején 7-7, hátán 16 forhamentli. Gomboláspántja mellett kétoldalt fehér cérnacsipke fodor, 6 rózsaszín gombbal záródik. Ujja vállban ráncolt, kezelőjén fehér csipkerátét. Alján fehér túllcsipke fodor. Bélése rózsaszín, rózsás karton.

2001.10.1. Kétrétegű, anyaga zöld pamut, fekete túllcsipkével borítva. Álló nyakú, kerek gallérja a gomboláspántba fogott. Nyakán 7 cm széles, fekete csipkefodor. Gallérján zöld-bordó-arany virágos túllcsipke takarás, szélén 12 cm széles, fekete csipkefodor. Gomboláspántját tintakék csipke fedi. Hátán háromféle csipkeborítás, melyek közül az egyik megegyezik a gallér csipkéjével. Ujja vállban ráncolt, kezelőjén fekete csipkerátét. Alján 9 cm széles, fekete túllcsipke fodor.

Blúz

Az 1920-as évektől egyre nagyobb teret hódított a viseletben a szoknya derekába fogott, változó szabásrajz alapján készült, béleletlen ujjas ruhadarab. Már nem a szabás nélkül összevarrt bőszoknyához, hanem a derékban kissé szabott szoknyához viselték, alját a szoknya derekába kötötték. Megkülönböztetésül az álló nyakú, fodros aljú, rakott derekútól, a viselés módjára utalva „lekötős aljú” blúzként is emlegették az apátfalviak. Az első lekötős aljú blúzok a lerakott blúz mintájára készültek, gazdag csipkézéssel, majd a harmincas évektől a blúz formája egyre inkább a városi divatot követte, mind a gallér, mind a derék szabásában. Anyaga selyem, flokon, sifon, karton, később zefír lehetett.

Blúz a Móra Ferenc Múzeumban:

67.10.2.1. Anyaga apró, fehér mintás kékfestő. Kerek nyakú, eleje-háta egyenes szabású. Ujja vállban ráncolt, csuklóig érő. Nyakán keskeny, saját anyagából varrt fodor, a szegésbe fogva. Apró fémgombokkal záródik, a gombolás mellett egy-egy zájmedli díszíti. (Szoknyája 4 szélből varrt, ráncolt derekú.)

Vállkendő, nyakbavaló kendő

A bő ingváll és pruszlik, illetve a testhezállók fölé viselt, legtöbbször 160x160 cm nagyságú, selyemrojtokkal szegett, díszes selyemkendő, amelyet félbehajtva, a nyakon ráncba szedve, végeit elől keresztezve hátul a derékon kötöttek meg. A nagyünnepi viselet része volt, anyagát, színét sok tényező határozta meg. A századfordulón múzeumba került darabok anyaga vékonyabb, a kacabáj alá redőzhető.¹⁴¹ A húszas évekig használt, századforduló után divatba jött darabok anyaga vastagabb, virágos atlaszselyem, vastag, nehéz, színes selyemrojtokkal díszítettek. Vastagságuk alkalmassá tette ezeket a kendőket a téli időszakban való viselésre.

A nyakbavaló kendők valószínűleg a francia selyemipar termékei, amelyet a helyi boltokban vagy nagyobb városokban tudtak beszerezni az apátfalviak. A hozzávaló rojtokat külön vásárolták, otthon varrták rá, vagy a varróhoz vitték. A kendők alapszíne változatos (sárga, sötétkék, kávébarna) mintázatuk legtöbbször élénk, szövött virágos.¹⁴²

A selyem nagykendőket kizárólag ünnepi alkalomra viselték, a templomi öltözet, menyasszonyi ruha része lehetett.

Hétköznap vastag, gyapjúszóttos *berliner* kendővel védekeztek a hideg ellen. A kendők színe barna, sárga volt, a fekete az idősebbek ünnepi öltözetéhez tartozott. A tanyaiaik a kocsira még az ötvenes években használták.

Ubony

Derekánál elvágott, de egybevarrott ruha, amelyet hétköznapra, munkába a sokszoknyás asszonyok is viseltek a harmincas években.

Kacabáj

A télire viselt, bélelt ujjasok az első világháborúig voltak divatban Apátfalván. A legkorábbi, fekete atlaszselyemből varrt „téli selyemrékli” az 1907-es néprajzi gyűjtés alkalmával került a szegedi múzeumba. A derékvonalnál alig hosszabb derekú, széles galléros kabátféle eleje karcsúsítás nélküli, valószínűleg színes, selyem nyakbavaló kendőt

¹⁴¹ T. Knotik M. én. Kézirat

¹⁴² A kendők alapanyagát és készítési technológiáját feldolgozta, valamint a múzeumi darabok elemzését elvégezte T. Knotik M. 1998.

viseltek alatta, amelynek rojtjai kilógtak alóla.¹⁴³ A századfordulón készült kacabájok eleje karcsúsított, vattázása vastagabb a selyemréklinél. Díszítésük is gazdagabb: a rávarrt szalagokon, zsinórdíszén kívül színes gyöngysorokkal is kivarrták. A kacabájok viselését a csípőt takaró bársony, plüss kabát szorította háttérbe.

¹⁴³ T. Knotik M. én. Kézirat.

Kacabáj szabásrajza. Móra Ferenc Múzeum, ltsz. 85.31.1. (Katkóné Bagi Éva rajza)

Bélelt téli ujjasok a Móra Ferenc Múzeumban:

52.1105.1. „Téli selyemrékli”. Anyaga fekete atlaszselyem. Széles gallérja elől enyhén szögletes. Elején egy-egy karcsúsító varrás, háta 3 részből szabott. Gallérját, kézelőjét, elejét és az alját zöld szalag és félkörökbe rendezett fekete zsinór díszíti. Francia kapocsokkal záródik, nyakánál két, ezüstötvetű, láncos kapocccsal ellátott, kerek csattal zárul. Bélése piros-fehér csíkos vászon, alatta vékony vatelin.

52.1109.1. Fekete atlaszból varrt, kerek galléros kabát. Eleje karcsúsítás nélküli, háta négy részből szabott, erősen karcsúsított. Elejét, alját, gallérját és kézelőjét kék-piros-sárga színű sávval szegett, az alapanyag ép széléből szabott fodor szegi. A fodor felett és az ujj felső részén piros-barna-fehér-zöld színű és kék zsinór, majd fekete, piros és sárga gyöngyökből varrt zeg-zugos sáv díszíti. Hátralát a derekán két gomb közepű, lila, piros és zöld szalagból varrt kokárda látható. Oldalára két széles, fekete szalagot varrtak, amellyel megköthették a derekán. Bélése vastag, fehér, bolyhos gyapjúflanell, amelyet piros pamutvászonral szegettek el.

85.31.1. Fekete atlaszból varrt, kerek galléros kabát. Eleje karcsúsítás nélküli, háta 4 részből szabott, erősen karcsúsított. Gallérját, elejét, alját és kézelőjét kézzel felvarrt, saját anyagából varrt fodor szegi. A fodor felett, és az ujj felső részén kék, gyöngyökkel és flitterekkel kivarrt szalag és fekete-piros-sárga gyöngyökkel, cikk-cakk alakban kivarrt díszítés látható. Hátralát a derekán két, színes szalagokból varrt, kerek, gomb közepű kokárda díszíti. Vatelinos bélését vastag, piros, fehér mintás gyapjuszövet takarja a belső oldalán. 1902-ben készült.

2002.11.1. Anyaga fekete atlasz. Kerek galléros. Gallérját, elejét, alját és kézelőjét saját anyagából varrt fodor díszíti. A fodor felett fekete alapon apró világos mintás, farkasfog-szerű szalag és fekete-barna zsinór mentén felvarrt apró gyöngyök díszítik. Francia kapocccsal záródik. Bélése erős, piros-fehér csíkos pamutvászon, alatta vatelin. A bélést piros pamutvászonral szegélyezték. Hátralát a derekán két szalagrózsza.

Készült az 1870-es években.

Kabát

A téli viselet fontos kiegészítője a század első évtizedeitől. Fekete, olykor mintásra nyírt plüssből készült, enyhén bővülő szabású, hátralát karcsúsított vonalú, bélelt ruhadarab, melynek gallérját a módosabbak prémmel szegették. A harmincas évek elejéig, az idősek halálukig viselték. A fiatalok a harmincas évek végén, negyvenes évek elején már hosszú kabátot varrattak vagy vásároltak.

Kabátok a Móra Ferenc Múzeumban:

86.16.8. Anyaga fekete, mintázott plüss. Kerek galléros, hossza csípőn alul érő. Eleje bővülő szabású, Háta 5 részből szabott, karcsúsított. Gallérja barna nyúlprém. Rejtett gombolását kétoldalt 4-4 nagyméretű díszgomb kíséri. Elején 2, pántos zseb található. Bélése steppelt, fekete klott, vatelines.

2002.14.1. Anyaga fekete plüss. Kerek galléros, csípőn alul érő. Gallérját, gomboláspántját és ujj szélét fekete bárányprémmel szegették. Rejtett gombolású, patentzáras. Hátralát a derekán széles fekete paszomány díszíti. Elején 4-4 díszgomb és két, pántos zseb. Bélése steppelt, fekete klott, vatelines.

Kuzsu

A *kuzsu* a 20. század végén élő, idősebb adatközlők emlékezetében ujjatlan, csípőig érő ruhadarab volt, amelyet férfiak és nők is viselhettek.¹⁴⁴ A század első felében főként a tótkomlói szücsök által készített, díszes darabokat vásárolták az apátfalviak, amelyet a helyi vásárookra érkező mesterektől szereztek be. A szegedi múzeumban kuzsu megnevezéssel az 1900-as évek elején gyűjtött, hosszú ujjú, fehérre kikészített bőrből varrt, díszes ködmönt őrzünk. Gazdag hímzése és rátétdíszítése egyértelműen elárulja, hogy tótkomlói mester munkája.¹⁴⁵ A bőrből készült ujjasra 1963-ban csak egyetlen idős asszony emlékezett, így valószínű, hogy viselése már a századfordulón sem volt általános, hiszen a vattázott téli selyemréklik, kacabájok, majd később a plüsskabátok nagyobb számban őrződtek meg a múzeumi anyagban és az emlékezetben is erősebben éltek.¹⁴⁶

Kuzsu a Móra Ferenc Múzeumban:

55.70.1. Fehérre kikészített báránybőrből varrt. Kerek nyakú, gallértalan, hossza csípőn alul érő. Elejét, nyakát és hosszú ujjának végét prémmel szegték. (A prémezésnek már csak nyoma látható). Háta karcsúsított, derékban vágott, alja fodrozódik. Bőrrel bevont gombokkal záródik. Eleje, ujjá és háta piros és zöld bőrrátétekkel, piros-fehér-fekete-zöld szíronyozással és virágos, bőrrátéttel ötvözött szücsímzéssel díszített. Az elejét derékvonaltól két oldalt sűrű ezüstgombsor, és a szíronyozást részben takaró, sűrűn keresztveződő, fekete selyemszalagok díszítik.

Lábbelik

Csizma

A századfordulón az asszonyok ünnepen hátul varrott, keményszárú, piros vagy fekete csizmát viseltek, a lányok, fiatal menyecskék ünnepi viseletében a sárga színű csizma is előfordult. Hétköznapra puha szárú, oldalt varrott, szintén piros vagy fekete bőrből készült, szegezett talpú csizmát vettek fel.¹⁴⁷ Az első világháború után a csizma viselése a nők öltözetében erősen háttérbe szorult, inkább a tanyán élők munkaruházatának darabja lett. A 20. század derekán a helybeli cipészek már nem is készítettek női csizmát.¹⁴⁸

Bocskor

Hétköznapra viselt lábbeli, amelyet az első világháborút követő években aratáskor, munkába még viseltek az asszonyok is. Kerek orrú, fűzött bocskor volt, amelyet a századfordulón a magyarsanádi és makói tímárok készítettek.¹⁴⁹

Cipő

A századfordulón az ünnepi viseletben már teret hódított a fekete bőrből készült, fűzős félcipő, amelyet a helybeli cipészek is elkészítettek, vagy a makói mestereknél vásárolták. Az első világháború után a fűzős félcipőt a keresztpántos, gombos cipő, az ún. *panglis* vagy *spanglis* cipő divatja váltotta fel a fiatalok körében: előbb az egy-, majd alig

¹⁴⁴ Ez megegyezik a Néprajzi Atlasz gyűjtőfüzetének feljegyzésével.

¹⁴⁵ Dr. Szabó Imréné népi iparművész, a tótkomlói szücsímzés feldolgozója szíves közlése.

¹⁴⁶ Magyar Néprajzi Atlasz. Apátfalva. 139. Női ködmön és kisbunda.

¹⁴⁷ Magyar Néprajzi Atlasz. Apátfalva. 148. Csizma.

¹⁴⁸ Nagy V. é. Cipészek, csizmadiák.

¹⁴⁹ Magyar Néprajzi Atlasz. Apátfalva. 149. Bocskor.

később a két pánttal ellátott. Az idősebb asszonyok télen, ünnepre magas szárú, fűzős cipőt viseltek a két háború között, amely feketére festett borjúbőrből készült. Előfordult, hogy a vásárokon áruló „vándorbocskorosoktól” vásároltak cipőt, közülük különösen jó minőségű lábbelit árultak a tótkomlóiak.¹⁵⁰ A fekete, fűzős és pántos cipőket az 1940-es évek végéig hordták az apátfalviak, a fiatalok ekkortájt kezdtek áttérni a magas sarkú körömcipők viselésére.

Papucs

A századfordulón és a két világháború között is általánosan viselt, nyári lábbeli. Ünnepi változatai bársonyfejú, rakott szalagos papucsok voltak. A papucsok feje piros, kék, zöld vagy fehér színű volt, amelyre színes virágokat hímeztek, a díszesebbek fejére gyöngyöket is varrtak.¹⁵¹ A fiatalok által viselt, világosabb színű papucsok szalagdíszre gyakran rózsaszínű volt. A harmincas, negyvenes években hímezett vászonfejú papucsot is készítettek a helybeli cipészek.¹⁵² A módosabbak fényes lakkpapucsot viseltek. Az 1920-as, 30-as évek elején készült műtermi fotókon a nők többnyire széles szalagos, magas sarkú papucsban láthatók.

A hétköznapra, illetve idősebbek által viselt papucsok sarka lapos volt, ezáltal hegyes orruk kissé felpördült. Általában sötétebb színű bársonyból (pettyes fekete bársony) vagy bőrből készültek.

A papucsokat megrendelés nélkül készítették a helybeli cipészek, a piacon is árulták és vásárolni is eljártak vele. A helyi mesterek mellett a makói papucsosok termékeit is vásárolták az apátfalviak.

Az idősek a papucs modern változatait ma is szívesen viselik otthon, vagy utcára hétköznap. A fiatalok utcai viseletében a harmincas évek végén jelent meg a piros bőrből varrt, fa talpú szandál, amely azután a negyvenes évektől az elfogadott utcai lábbelivé vált.

Fejviselet

Főkötő, fékető

Ritka, horgolt anyagból volt. Az asszonyok mindig a hajukon viselték, csak fésülködéskor vették le. A fityula alatt hordták.¹⁵³ (Ld. 74. sz. kép.) Egyes adatok szerint a főkötő a 19. század végén fekete „glott”-ból (szatén) készült.¹⁵⁴

Fityula

Az asszonyok fejviseletének része volt, a bősoknyás, blúzos viselethez tartozott. Anyaga többnyire selyem volt, sokszor a bősoknya elejéből varrták, helyét kartonnal, vászonnal pótolták. A fityula peremét elől keménypapírral bélelték, hogy jobb tartása legyen, két végét pedig hosszan elkeskenyedő pánt képezte, amelyre még pertlit vagy madzagot is erősítettek. A fityula végét a konty köré csavarva kötötték meg. Emlékezet szerint a 19. század végén terjedt el a fityula viselése, amely a félbehajtott, hátul megkötött

¹⁵⁰ Káré A. 1987.7.

¹⁵¹ Káré A. 1987.6.

¹⁵² Nagy V. é. n. Cipészek, csizmadiák.

¹⁵³ A Móra Ferenc Múzeumban az 1900-as évekből származó, fekete gyapjúfonálból horgolt főkötőt őrzünk. Ltsz. 65.15.4.

¹⁵⁴ Magyar Néprajzi Atlasz. Apátfalva. 133. Női fejviselet.

„ternókendőt” váltotta fel.¹⁵⁵ A fityulát varrók készítették, de az ügyes asszonyok maguk is megvarrták. A fityulát otthon, munkában, utcán mindig a fejükön viselték az asszonyok, de nagy nyári melegben levethették, anélkül, hogy ezért megszólták volna őket. (Ld. 71-73. kép.)

Kendő

Az asszonyok általános fejviselete. Anyaga a két világháború között az évszaktól függően változott: télire plüss, parget, vastagabb selyem: *atlac*, nyárra selyem, karton, delin. A selyem kendőket templomba, ünnepre viselték, a kartont, pargetet hétköznapra. Az 1930-as években a *sodrott*, vagy *bordás* selyem és a terlon kendők jöttek divatba. A vékony alapanyagú, virágos, ún. *gázkendőket* a fiatalok is kedvelték, nem csak a világos színűeket, hanem ünnepre a feketét is.¹⁵⁶ A kendők színe a fiatalok öltözetében általában világos, míg az idősebbekében sötétebb volt. Az egészen idős asszonyok fekete kendőt viseltek. A világos színű selyemkendőket az életkor előre haladtával szükségből házilag is sötétre festették.

Banner János a következő templomi kendőviseleteket rögzítette 1925-ben: hetven éves öregasszony fekete kendőben; hatvannyolc éves asszony fekete selyem alapú, fekete virágos kendőben; fiatal menyecske világoskék, virágmintás kendőben; negyvenhat éves asszony fekete, élénk tarka virágos fejkendőben; harmincnégyéves menyecske fekete, tarka virágos selyem kendőben; huszonhárom éves menyecske sötétkék alapú, virágos selyemkendőben; húszéves lány(?) világoskék kendőben.¹⁵⁷ A kendők nagy szerepet játszottak a lakodalmi szertartásban is: szokás volt a vőlegény anyjának kendőt küldeni ajándékba, amit azután illet is neki a lakodalomban felkötnie. A mulatságra érkező vendégek egy része pedig kendőt hozott ajándékba a leendő menyecskének. A kendőajándékozás szokása még az 1990-es években is élő volt. Temetéskor a komaasszonyok és közeli rokonok (az 1990-es években akik koszorút vittek) szintén kendőt kaptak ajándékba az elhunyt családjától.

A viselet kiegészítői

Hajszalag

A kislányok hajfonatát 8-10 éves koruktól színes vagy szövött mintás szalagba fogták, úgy, hogy a három ágba választott tincseket külön-külön körbecsavarták a 6-8 cm széles szalaggal, annyira, hogy a ki sem látszott alóla, majd a tarkó fölött széles csokorba kötötték – ez volt a *taraj*. (Ld. 19-20. kép.) Mások csak egyszerűen belefogták a szalagot a hajfonatba. A szalagok kék, piros színűek vagy szövött mintásak voltak, általában a szoknya színéhez választották. A századfordulóról két szalag maradt fenn a szegedi múzeumban.

A harmincas évektől új formát kapott a hajszalag csokor. A széles selyem (taft) szalagot harmonikaszerűen, szélesen, 3 rétegben egymásra hajtogatták, majd közepén összefogták és a tarkó fölött, szalagcsat segítségével hajfonatukba tűzték, ezzel a korábbi tarajhoz hasonló hatású hajdíszet kaptak, elkészítéséhez azonban 60-65 cm hosszú szalag is elegendő volt. (Ld. 27. sz. kép.)

¹⁵⁵ Magyar Néprajzi Atlasz. Apátfalva. 133. Női fejviselet.

¹⁵⁶ Káré A. 1987. 6.

¹⁵⁷ Banner J. 1989. 118-122.

Hajszalagok a Móra Ferenc Múzeumban:

52.1257.1-2. Hajszalag. Fehér selyemszalag, beleszőtt piros rózsákkal. H: 150 cm; SZ: 6 cm. Gyűjtés ideje: 1907.

53.288.1. Hajbavaló szalagcsokor. Mintás selyemszalagból. H: 15 cm; SZ: 12 cm. Gyűjtés ideje: 1907.

Harisnya

A 19. század végén a nők lábán „töbnyire veres harisnya” volt látható, legalábbis a község bírója szerint. A kézzel kötött, térden fölül érő szárú, gyapjú harisnyák viselése azután még két-három évtizedig tartotta magát. Az ünnepi alkalomra készült darabok a századfordulón pirosak, rózsaszínűek vagy piros-fehér csíkosak voltak. A 20. század elejéről lila, illetve lila-sárga csíkos harisnyáról is van adatunk. Fél Edit 1937-ben a századforduló viseletének felelevenítéséhez rózsaszín, illetve sárga-rózsaszín csíkos harisnyát ajánlott a Gyöngyös Bokréta tagjai számára.¹⁵⁸ Emlék szerint a századfordulón rávarrott bőr talpa is lehetett a harisnyának.¹⁵⁹ A harisnyának való gyapjút házilag, kézzel kártolták, a fonalat megfonták és maguknak megkötötték. A kötött gyapjúharisnyákat („téli trimfli”) az 1930-as évekig hordták, az idősek közül sokan még tovább is ragaszkodtak a viseléséhez. Az 1920-as, 30-as években a boltban, készen is árultak csíkos gyapjúharisnyát. (Ld. 36. kép.)

A gyapjú harisnyák mellett a 20. század első évtizedeiben gyári pamutharisnyák, *patentharisnyák* is megjelentek, amelyet félcipőbe és papucshoz is egyaránt felvettek. Az ünneplő flórselyem harisnyák fehér vagy fekete színűek voltak, és a harmincas évek derekára szinte egyeduralkodóvá váltak a viseletben.

Egyes adatok szerint a II. világháború utolsó éveiben, amikor a kereskedelmi ellátás akadozott, vékony kenderfonálból kötöttek maguknak harisnyát az apátfalvi lányok, azt vették fel a bálba.

A harisnyát, *trimflit* pertlivel (*trupántli*) vagy gumiszalaggal erősítették meg a térd fölött.

Ékszerek

A századfordulón, az első világháborúig a lányok és a fiatal menyecskék a nyakukban rózsaszín vagy világoskék, elől csokorba kötött szalagra fűzött fém pénzt, ún. *nagypénzt* viseltek. „A nyakon ... kék vagy rózsaszínű szalag van, elől csokorba kötve, ezen egy darab pénz lóg” – írta Fél Edit, a század első évtizedének viseletére utalva.¹⁶⁰ A pénz addig viselték a menyecskék, amíg gyermekük született, azután eladták a falubeli lányoknak. (Ld. 19. kép.)

A nyakban viselt, színes üveggyöngysor, *galáris*, *galárisz* viselése a századfordulón általános volt. 3-4 sor gyöngyöt viseltek, a nyakba kötött pénzérme fölött.¹⁶¹

¹⁵⁸ Fél E. – Kovács L. 1937. 309.

¹⁵⁹ Magyar Néprajzi Atlasz. Apátfalva. 140. Harisnya.

¹⁶⁰ Fél E. – Kovács L. 1937. 309.

¹⁶¹ Magyar Néprajzi Atlasz. Apátfalva. 134. Ékszerek.

Az első világháború után a nyakban viselt, láncon függő medál viselése jött divatba, erről a húszas-harmincas években készült műtermi felvételek sokasága is tanúskodik. A nyaklánc és a medál azonban csak a jómódú gazdalányok és asszonyok öltözetét díszítette.

A fülbevaló, *függő* viselésére is a századfordulótól vannak adatok, ekkortájt azonban még kevesen használták.¹⁶² A húszas évektől a kislányoknak adott keresztelői ajándék, a korozsma része lett. A fülbevaló *lencseszemű*, azaz domború, kerek formájú (ezt *pénzes* vagy *csüngős* fülbevalónak nevezték) és *kosaras*, vagyis fémfoglatba illesztett gyönggyel, ékkővel díszített lehetett. A kosaras fülbevalók egy- két- három vagy öt kövesek voltak, a kő színe leggyakrabban piros, zöld, a gyöngy pedig fehér volt.

A gyűrű viselése jómódra utalt. A jegygyűrű gyakran rézötvetű volt, mellé pecsétgyűrűt csak a módosabbak húztak fel. A legszegényebbek jegygyűrűje olykor csak kölcsöngyűrű volt, amelyet a templomi szertartás és a lakodalom után visszaadtak tulajdonosának.

A fülbevalót és egyéb ékszereket az első világháború után makói ékszerészekről (pl. Baranyi) vásárolták.

Kendő, kézbevaló kendő

A bokros szoknyás, pruszlikos vagy testhezállós viselet ünnepi kiegészítője volt a kézben tartott, fehér gyolcsból, sifonból varrt, fehér hímzésű kendő. Nagysága 45x45 cm körüli volt.¹⁶³ Templomba, nagy ünnepre elmaradhatatlan kelléke volt a viseletnek.

¹⁶² Magyar Néprajzi Atlasz. Apátfalva. 134. Ékszerek.

¹⁶³ Dr. Kovács Józsefné 1981. 7.

Házivarrók Apátfalván

Szigeti Istvánné, Baka (Gáró) Margit, sz. 1925.

Női szabó és leányruha készítő mesterként tett vizsgát Szegeden, 1960-ban. 1962-ben kapott működési engedélyt, s egészen 1974-ig működött a műhelye.

Napszámos családban született, négyen voltak lánytestvérek. Így, bár igazán érdeklődött a varró mesterség iránt – „arra születtem”, mondta – valószínűleg a család anyagi helyzete is megkövetelte, hogy iparosként maga keresse meg a kenyerét. Már gyermekkorában vonzódott a varrás iránt: „dajkámnak van egy öreg gépe, azon fogok varrni” – mondogatta. 13 éves korában Makóra, egy magas rangú vasúti tisztviselő mozgássérült lánya mellé állították el szolgálni, ott ismerkedett meg Furák Katica nevű apátfalvi leánnyal, aki tudott varrni. Sokat tanult tőle is, majd elszegődött tanulónak az akkor a faluban jónevűnek számító Veréb Katicához (1934-ben váltotta ki az ipart). 2-3 hónapig tanult csak, azután 14 éves korától már kontárkodott. Először nagyanyja „Günter” típusú gépén varrt, majd a szülei a makói Singer leraktnál részletre vettek neki egy alig használt varrógépet (királyhegyesi család vitte vissza, mivel tudták törleszteni a részleteket). Először csak a családnak varrt, férfiinget, kötényt, gatyát, később a konzervgyári munkatársaknak is, ahová dolgozni járt. Később falubeli lányok is eljárogattak hozzá, azoknak már báli ruhát is varrt. A szomszédban lakó Mátyás Györgyné varró, aki az édesanyjának a ruháit készítette segített neki kezdetben. Az 1940-es években a legtöbb ruha báli alkalomra készült. Ezek a ruhák akkori divat szerint derékban vágott, rakott aljú, városias darabok voltak, melyeket vékony, legtöbbször pöttyös, kockás, esetleg csíkos imprimé, bemberg vagy santung anyagból készített. Emlékezetesek maradtak számára a tánciskola végén rendezett, ún. nagypróbára varrt, rózsaszín, hófehér, művirágokkal díszített taftruhák. Az ünneplő, félünneplő ruhákat krepdesinből, parizettből, marokinból varrta, a hétköznaplókat inkább flokonból, kartonból. (Az imprimé anyag a háború után, az 1940-es évek végétől jött divatba.) A kész ruhákat az 1950-es évekig szenes vasalóval vasalta ki, 1952-ben vásároltak villanyvasalót.

Kezdetben az ún. „műhely” a lakószoba sarkában volt. Itt állt a varrógép, amelyet munka után hímzett terítővel takart le. A szabást és a vasalást a konyhaasztalon végezte, majd, mikor hentesmester férje „visszaadta” az ipart, annak a nagy hentesasztala szolgált a szabásra. A próbához szükséges tükör a bútorzathoz tartozó nagy állótükör volt. 1959-ben építették fel saját házukat, itt külön szobába került a műhely. A mestervizsga letétele után tanulókat is fogadott, egyszerre kettőt is. A tanulók neveléséért 1970-ben kitüntetést is kapott, de tanítványai közül egy sem lett hivatásos varró.

Az 1960-as évektől menyasszonyi és menyecske ruhákat is varrt. Az esküvő előkészületeihez tartozott, hogy ő varrta a vőlegény ingét is, amelyhez az anyagot a menyasszony családja vette (az eljegyzés alkalmával kapott jegypénzen). Az inget egy küldött minta után varrta meg méretre. Fontos volt, hogy az esküvőn viselt ruha ugyanannál a varrónál készüljön, hiszen a vőlegénying nyakába a menyasszony hajszáját, míg a menyasszonyi ruha aljába a vőlegényét varrták bele. A menyasszony hosszú fátylát és a koszorút a vőlegény keresztanyja vette meg, míg az újasszonykendőt a jövő anyós vásárolta. A varró részt vett a menyasszony öltöztetésében is, a fátyol feltűzésében a faluban működő fodrászok (Szentesi Ferenc és Mócsa József) segítettek neki.

A ruhaféléken kívül a hozományhoz, „staférhoz” tartozó, két garnitúra ágyneműt is ő varrta, kockás „manszu” anyagból, vagy a módosabbaknak damasztból, sifonból, amit azután kihímeztettek.

Forintos Istvánné, Bagi Julianna, sz. 1928.

Több, mint ötven évig volt varró. Először Balogh Jánosnénál tanult, akit „nagy varró”-ként tartottak számon a faluban. Csak gazdáknak varrt, egyszerre hét tanulót is tartott. Olyan sok volt a megrendelés, különösen húsvét, pünkösöd és búcsú előtt, hogy vasárnap, sőt ünnepnapon is dolgoztak 14 éves korában Simon Rozáliához szegődött, akinek a Kossuth utcában volt a műhelye, s csak 10 évig dolgozott a faluban.

Mikor felszabadult, először kendőket, gatyákat varrt, később loknis kötőt, míg lassan megismerték a munkáját a faluban. Azután báli, hétköznapló és ünneplő ruhákat is varrt. Pontosan számon tartja, hogy pályafutása alatt 30 menyasszonyi ruhát és 36 áldozó ruhát is készített.

Az 1940-es évek báljaira bő szoknyás, derékban szabott ruhákat varrt. A kisgazda bálra készülőknek taftból, selyemből, a szegénybálba igyekvőknek olcsóbb anyagból. A báli ruhák jelentették az 1950-es évekig a legtöbb megrendelést. Volt olyan lány, aki a báli időszakban minden hónapban új ruhát varratott. A bő szoknyák megvarrásához 3-4 méter anyag is kellett, a bősége maradékát pedig a kb. 30 cm széles fodrohoz használta fel. Bál előtt a műhely előtti nyitott gang deszkájára terítve várták sorban a bő, masnis ruhák a megrendelőket. Egy-egy módosabb lánynak akár negyven ruhája is lehetett. Az 1950-es évekig új ruhát csak nagy ünnepekre varrt, az 1960-as évektől azonban már évközben is akadtak ilyen megrendelések. A ruhákon kívül kombinét, hálóblúzokat, alsóneműt is varrt, beleértve a férfi alsókat, azaz gatyákat is. Két tanulót is tartott, akik Magyarcsanádról jártak át hozzá, de azok már nem váltották ki az ipart.

A legemlékezetesebb számára is az esküvői öltözetek varrása volt. Kb. 1980-as évek közepéig varraták a menyasszonyi ruhát helyben, a hetvenes évek végétől már inkább a kölcsönzöből bérlik. Az újasszonyruhát azonban még ma is varratják. Formája 40 éve keveset változik: húzott, bő aljú (régebben akár 12 részből szabott volt a szoknyája), derékban szabott, ujja buggyos. Az 1950-es, 60-as években a piros pettyes anyagból varrt menyecskeruha volt divatos, majd az egyszínű piros. A menyecskeruha elmaradhatatlan tartozéka volt a fodros, csipkés, batiszt kötő, melynek szív alakú felső részét díszítéssel tűzték a ruhára. Félkör alakú alsó részén egy fodros szélű zseb szolgált a hímzett díszkendőnek, derekát hátul széles masnival kötötték meg. Az újember ingét is ő varrta: korábban fehérét, majd a menyecskeruha anyagából egyszínű pirosat. A menyasszony öltöztetésében mindig részt vett, néhány idősebb nőrokon segítségével. Előfordult az is, hogy a műhelyben öltöztette fel a menyasszonyt, akkor oda küldte a rokonság a lakodalomban szétszított ajándékokat is: az örömanának és a keresztanyának szalagokat, kendőket (a gazdák akár 20 kendőt is), a keresztapáknak zsebkendőket. Az ajándékokat rejtő dobozban cukorka, csokoládé is volt, széles masnival kötötték át, csipkés kendővel takarták le.

Ma is vállal ruhajavítást, átalakítást, de inkább csak a közeli ismerősöknek.

Hangai Jánosné, Juracsek Margit, sz. 1925.

Édesapja mozdonyvezető volt, szülei egy ideig Aradon és Lugoson laktak, 1920-ban tértek vissza a faluba. 12 éves korában szegődött el varrni, 1940-ben szabadult. Balogh Jánosné műhelyében tanult, ahol főként női ruhát, inget, ágyneműt varrtak. Balogné tudott angol kosztümöt is varrni, sőt divatlapot is tartott. A legdivatosabb anyagok a krepdesin, marokin, hétköznapra karton, zefír, sifon voltak. Sok ún. magyar ruhát is varrt, amelyet a lányok csak az iskolai előadásokhoz, vagy a gazdakörben, ünnepi alkalmakkor viseltek. Az 1960-as

évektől végig gombos ruhát is varrt. Az anyagot a faluban, Makón a piacon, boltban, a hatvanas évek közepétől Jugoszláviában, Romániában is vettek.

Az 1990-es közepén varrt utoljára menyasszonyi ruhát, menyecske ruhát 1998-ban. A legemlékezetesebb alkotása az a két, különleges esküvői ruha, amely hosszú uszályval készült, alján bebújós spangli volt, azzal fogta fel a menyasszony. A hozzávaló fátyol olyan hosszú volt, mint az uszály. Az öltöztetést a hatvanas években a helyi fényképész, Dömötör ... feleségével végezte, aki fodrász volt.

Kerekes Mihályné, Kerekes Aranka, sz. 1917.

Veréb Katica nevű női szabónál tanult 3 hónapig, ott akkoriban rajz nélkül szabtak. Eleinte, két-három éven keresztül csak a szomszédoknak vállalt varrást, azután kapott engedélyt a község házában és szélesedett a kuncsaftok köre. A háború után szervezett tanfolyamon vett részt, majd vizsgát tett és mesterlevelet szerzett. Az 1930-as évek végén már nem varrtak régi formájú viseletet, kevesen hordták a nagyfart. Sokkal inkább divatosak lettek a loknis, rakott és ráncolt derekú, puffos ujjú ruhák, amelyeket bálba, tánciskolába vagy a korszóra vettek fel a lányok. Ezeken kívül varrtak rakott, ráncolt derekú szoknyákat, fehér blúzzal, vállas kötényt, kabátot, fehérneműt (kombiné, bugyi, hálórékli) de férfikötényt, inget gatyát is. Az 1960-as években azután divatba jött a kiskosztüm, hosszú és rövid ujjú, így azokat is elkészítette.

Bagi Jánosné, Sóki Julianna, sz. 1933.

Édesapjának három köblös földje volt, s heten voltak testvérek a családban. Mikor iskolába járt, minden nap a Templom utca sarkán lévő varró háza előtt vitt az útja. A nélkülözés, meg a szakma iránti érdeklődés egyszerre vezette abban, hogy jelentkezett tanulónak. Mucsi Károlyné fel is vette, három évig tanult nála. Szülei két mázsa morzsolt kukoricát fizettek azért, amiért megtanította szabni. Mucsiné a lánytestvérével lakott egy házban, aki vénlány volt. A ház egyik hosszú helyiségében volt a műhely, a testvére ott is főzött. Egy hosszú, széles asztal mellett varrtak, de azon is étkeztek. Az ablaknál állt a varrógép. Három tanulólány is dolgozott itt, kézzel tisztázták a varrást, felszegték a ruha alját, ujját. Szabni csak az utolsó két hétben tanította meg a mestere. Szabáskor a nagy asztalra egy bádoglepot helyeztek, arra fektették az anyagot. Mintáról szabtak, de divatlapot csak 60-as évektől használtak (Ez a divat). Mucsinénál férfi inget, gatyát, kötényt, ruhát, még pólyahuzatot is varrtak, amit azután kihímeztek (ketten voltak a faluban, akik hímeztek: Dinnyés Andrásné és Beke Istvánné). Mikor szabadult, vizsgát tett és kontárként dolgozott az ötvenes évek elején. (Először a fiútestvéreinek varrt inget, nadrágot.) Ekkor feljelentették, háromezer forint büntetést róttak ki rá a fináncok, amit évekig törlesztett. Az ötvenes években a helyi ktsz-ben is dolgozott, majd kiváltotta az iparengedélyt, önállósította magát. (A ktsz számára a ma művelődési házként működő, egykori zsidó kereskedő háza adott helyet. Cipészek, szíjgyártók, varrók dolgoztak itt, egy helyen.). Akkoriban a hat részből szabott, rakott és a plisszírozott szoknya volt divatos (ezt a tanulók előbb felszegték, majd elvitték Makóra plisszírozni, s csak azután varrták össze az oldalát). Később a fiatalok már csak az egybeszabott, karcsúsított ruhákat kérték, a hetvenes években pedig az ingruhát. Később már Németországból is hoztak vastag áruházi katalógusokat divatlap gyanánt, de neki már nem volt szüksége, mert a nyolcvanas évek elején felhagyott a varrással, legfeljebb a család, esetleg egy-két jó ismerős számára hasznosítja tudását. Legutóbb az unokájának varrt új ruhát a régóta szekrényben őrzött, 20-25 év után ismét divatba jött anyagokból. Ma már nagyon drága a ruha, kár lenne a jó anyagot felhasználatlanul hagyni- vélte.

Képek jegyzéke

1. **kép.** Asszonyok ünneplőben: bokáig érő bokros szoknyában, csipkés selyem testhezállóban, széles kötőben, egyikőjük lábán papucs, a másikén félcipő. A jobb oldali asszony a templomi ünnepi ruhához illően fehér kendőbe fogott imakönyvet tart a kezében. Az asszonyok között álló két fiú bőgatyában, magasan gombolódó lajbiban és két sor gombos kabátban, kalapban, puha, hátul varrott csizmában ment a templomba. A felvétel az 1900-as évek elején készült. MFM T13892.
2. **kép.** Tisztaszoba részlete, a felvetős ágyon hímzett végű párnákkal, 1908-ban.
3. **kép.** Fiatal fiúgyermek ravatala a száraz kapubejáró alatt. Az asszonyok csipkés testhezállót, bokros szoknyát, széles kötőt viselnek, a kép előterében álló lábán papucs látható. Az előtte álló kisfiú gatyában, kabátban és mezítláb, levett kalappal gyászol. A felvétel 1926-ban készült. Szigeti György tulajdona.
4. **kép.** Apátfalvi udvar, 1920. A fénykép Szigeti György tulajdona.
5. **kép.** Idős férfi bőgatyában, ingben és galléros posztólajbiban. Kovács László felvétele, 1937. NM. 74681.
6. **kép.** Apátfalvi legények: Juracsek Mihály, Varga Mihály és Szabó József. Ketten fekete kalapot, egy báránybőr sapkát visel. Posztóruhájuk elé hosszú, valószínűleg kékfestő kötényt kötöttek. Lábukon puha bőrből varrt csizma. A felvétel 1920 körül készült Homonnai Nándor műtermében. MFM. 44870.
7. **kép.** Testvérpár: Szentesi József és Szentesi Balázs. Mindketten „magyarruhát” viselnek: posztóból varrt ellenzős nadrágot, zsinóros, galléros lajbit és zsinóros kabátot. Lábukon keményszárú bokszcsizma. A felvétel az 1920-as években készült. MFM. Ltsz.n.
8. **kép.** Langó Ernő kovácsmester, 1927-ben. MFM. 30564.
9. **kép.** Téli hétköznapi viselet. Kovács László felvétele, 1937. NM. 74682.
10. **kép.** Hétköznapi viselet: priccsesnadrág, bőrmelles, fordított bőr csizma. Morvay Judit felvétele, 1963. NM. 173340.
11. **kép.** Öreg halász hímzett kuzsuban. Kovács László felvétele, 1937. NM. 74683.
12. **kép.** Ubonyos kisfiú, kalapban. A felvétel 1880 körül készült. MFM. Ltsz.n.
13. **kép.** Hétköznapi viselet, 1930-as évek. MFM. Ltsz.n.
14. **kép.** Szentesi Péter és Kardos István vőfélyek, 1943-44 körül. MFM. Ltsz.n.
15. **kép.** Varga Cziri Gergely cséplőgép tulajdonos és bandája. 1930-as évek. MFM. Ltsz.n.
16. **kép.** Vízhordó férfi, munkaruhában. Juhász Antal felvétele, 1974. MFM. 19580.

- 17. kép.** Nők templomi öltözetben. Mindketten lerakott blúzt viselnek, alján fehérhímzéssel. Az eredeti felvételt Banner János kérésére készítette Broda Sándor, 1925-ben. NM. 60047.
- 18. kép.** Asszonyok templomi viseletben. Az eredeti felvételt Banner János kérésére készítette Broda Sándor, 1925-ben. NM. 60067.
- 19-20. kép.** Leányviselet. „Taréjos” frizura, a nyakban színes szalagból kötött csokor, csipkeujjú ingváll, szalagos selyempruszlik, baris szoknya, selyemkötő, a lábon papucs. Kovács László felvétele, 1937. NM. 74669-74670.
- 21. kép.** Dori Veronika csipkés, brokát testhezállóban, széles kötőben, fűzős félcipőben. Készült 1916-ban. MFM. Ltsz.n.
- 22. kép.** Barátnők, ünnepi viseletben. Hajuk szorosan hátrafésült, hátul valószínűleg egy fonatba kötött. Testhezállójuk fölött a nyakat és a vállat takaró, nagyvirágos, egyszínű rojtos, atlaszselyem „nyakbavaló kendő”, dereka alól kilátszik a fehérhímzésű „singlés”. Szoknyájuk előtt régi szabású, egyszínű taft (?) széles kötőt viselnek, lábukon fűzős félcipő. Készült 1920 körül. Homonnai műterem. JAM 5413.
- 23. kép.** Fiatal lány, bőszoknyás viseletben, kezében virágcsokorral. Testhezállója újabb szabású, „forhamentlis”, fehér anyagból készült. Nyakán, hegyes gallérján és a szoknyára terülő alsó részén széles csipkeszegély díszíti. Szoknyája féllábszárig érő, az alsószoknya slingelése néhány centiméterre kilátszik alóla. Újabb szabású fodros kötője fényes szaténból készült. Lábán sötét patentharisnya és fűzős félcipő. Nyakában láncon függő medál látható. Készült 1920 körül. Homonnai műterem. JAM 6968.
- 24. kép.** „A Balogh-lányok”. Vásári kép, készült 1937 körül. MFM 38092.
- 25. kép.** Barátnők, hétköznapi viseletben. Hárman „bekötős aljú” blúzt viselnek, világos színű anyagból, változatos formában. A blúzok kerek gallérját és nyakát mindegyiken széles fehér csipke díszíti, a kezelőjét csak egyiknek. Egyikőjük virágos anyagból varrt, hagyományos szabású testhezállót visel. Ketten csíkos anyagból készült fodros kötőt viselnek. Hajuk hátrafésült, befont, egyikőjük régi fajta „cakklis” frizurát hord. A képen

bal oldalon ülő leány új divatú blúzban, fodros melleskötőben látható. Készült 1920 körül. Homonnai műterem. JAM 5247.

26. kép. Ún. „csonkított fénykép”. Juracsek Erzsébet, Juracsek Anna (unokatestvérek) és Langó Péter, magyarcsanádi fényképész udvarán, az 1920-as évek közepén. Az egyik leány új divatú, bekötős aljú blúzt és szabott szoknyát visel, a másik a divatjamúlt csipkés testhezállót és bokros szoknyát. Elmondása szerint szégyellte „elmaradottnak” tartott viseletét, ezért letépte a fénykép szélét, hogy az ő ruhája ne látszódjék. MFM. 44868.

27. kép. Fiatal lány új szabású blúzban, szabott szoknyában. Széles fodros, fényes selyem (?) köténye alól kilátszik a „stikkölt” alsószoknya. Haja hátul egy ágba font, széles szalaggal, nyakában láncon függő medál. Lábán panglis cipőt visel. Homonnai Nándor felvétele, 1920-as évek. MFM. 44890.

28. kép. Fiatal lány, bőszoknyás viseletben. Blúza „bekötős aljú”, azaz a szoknya derekába fogott, nagykockás anyagból készült, nyakán és kerek gallérján széles fekete csipkeszegéllyel. Szoknyája előtt fényes fodros kötő, slingelt, fehér alsószoknyája féltenyérynire kilátszik alóla. Lábán panglis félcipő. Nyakában láncon függő medál látható. Készült 1920 körül. Homonnai műterem. JAM 6969.

29. kép. Fiatal menyecske félünnepi viseletben. Sűrű pettyes anyagból varrt, csipkés testhezállója fölött színes rojtos, atlaszselyem nyakbavaló kendőt visel, szoknyáját egyszínű, fodros kötő takarja. Lábán patentharisnya és masnival megkötött panglis félcipő. Fején virágos atlaszselyem kendő látható, az alkalomhoz illően elől megkötött kendőjének sarkai oldalra igazítva. Készült 1920 körül. Homonnai műterem. JAM 5121.

30. kép. Idősebb asszony piaci viseletben. Sötét, apró mintás testhezállója ráncos ujjú, alját és ujja végét fekete csipke szegélyezi. Mintás anyagból varrt bőszoknyája előtt fekete széles kötő, lábán patentharisnya és pettyes fejű, fekete bársonypapucs. Egyszínű kendőjét elől kötötte meg. Készült 1920 körül. Homonnai műterem. JAM 7495.

31. kép. „Kishúgom leányegyleti ruhában”. Készült 1928-ban. A leányon a csak ünnepi alkalmakra: szüreti bálra, gazdaköri rendezvényekre felvett, ún. magyar ruha van, amelyet papuccsal visel. MFM. 44874.

32. kép. Középkorú asszony hétköznapi öltözetben, vállán abrönyicával. Szögletes gallérú, bekötős aljú blúzáttal mintás kartonszoknyába kötötte, előtte egyszínű kötő. Fejkendőjét az utcai viselésnek megfelelően elől kötötte meg. Lábán hegyes orrú, szalagos papucsot visel. Gunda Béla felvétele, 1934. NM 70622.

33. kép. Szeles Rozália és Langó (Csikota) Rozália. Mindketten polgáriás öltözetben: szabott szoknyában, szecessziós hatású blúzban, fekete cipőben. Készült Nagyszentmiklóson, 1914-ben. MFM. Ltsz.n.

34. kép. Fiatal nő 1950 körül, derékban elvágott egyberuhában. MFM. Ltsz.n.

35. kép. Fiatal lányok, 1949-ben. Viseletük vegyes: egyik plisszírozott szoknyát és kívül hordott blúzt, másik derékban elvágott, loknis aljú egyberuhát. MFM. Ltsz.n.

36. kép. Fazekas Anna, Fazekas András és Fazekas Erzsébet (sz. 1902.). Anna fekete csipkés, selyem testhezállóban, bokros szoknyában, széles kötőben állt a kamera elé, Erzsébet világos színű, apró mintás, fehér csipkés testhezállóban, mintás karton (?) fodros kötőben, lábán csíkos harisnya. Mindketten hegyes orrú papucsot viselnek, kezükben hímzett kendő. Készült 1920 körül, Homonnai Nándor műtermében. MFM. Ltsz.n.

37. kép. Házaspár: Szigeti András és felesége. Az asszony színes rojtos nyakbavaló kendőt, csíkos fodros kötőt, hegyes orrú papucsot visel. Készült 1911-ben. MFM 31324.

38. kép. Fiatal házaspár ünnepi viseletben. A férfi zsinóros, ellenzős posztónadrágban, galléros, zsinóros fekete posztó lajbiban, amelynek jellegzetesen csak az alsó és felső gombjai vannak begombolva. A lajbi alatt kézelős inget, lábán fényes, huszárkötéses bokszcsizmát visel, fején keskeny karimás kalap, amely alá oldalra fésülte a csikófrizura homlokra hulló tincseit. A menyecske „nagyfarban” állt a kamera elé, régiesebb szabású

testhezállóját fekete csipkeszegély díszíti. Fején elől megkötött selyemkendő, lábán szalagos papucs látható. Készült 1920 körül. Homonnai műterem. JAM. 18952.

39. kép. Jegyespár (?). A legény csizmanadrágot, széles kihajtott kabátot, kétsoros gombolású, gallértalan mellényt öltött, magasan gombolódó, galléros inggel. Csikófrizurája a homlokába simul, lábán fényes „lakkcsizma”. A leány csipkés aljú, bő szoknyát visel, előtte csipkés fodroskötőt, blúza a kötő fölé terül. Színes rojtos nyakbavaló kendő és láncon függő medál egészíti ki az öltözetét. Készült 1920 körül. Homonnai műterem. JAM. 12831.

40. kép. Házaspár gyermekkel, ünnepi viseletben. A férj zsinóros posztóruhában, fényes bokszcsizmában, az asszony „nagyfarban” látható. Az asszony virágos atlaszselyem testhezállójának csipkéje alatt széles „singlés” látszik. Az egyszínű fodroskötő takarja a szoknya elejét, amely alól kilátszik a slingelt aljú alsószoknya hímzett széle. A legényke fekete, ellenzős (?) nadrágban, hátul varrott bokszcsizmában, galléros, négy zsebes kabátban áll. Készült 1920 körül. Homonnai műterem. JAM. 5977.

41. kép. Jegyespár. A legényen Fekete posztóruha: ellenzős nadrág, zsinóros kabát és kis, kerek galléros lajbi látható. Lábán fekete lakkcsizma, fején bokrétás, szalagos kalap. A leány újabb divatú, fehér alapon apró virágmintás, „bekötős aljú” blúzban, mintás anyagból varrt szoknyában, egyszínű fodroskötőben áll, lábán fűzős félcipő és világos patentharisnya. Készült az 1920-as években. Homonnai műterem. JAM. 7632.

42. kép. Jegyespár. A legény zsinóros posztóviseletben, fényes lakkcsizmában, magas kalapban áll, lajbijának csak az alsó és felső gombja van begombolva. A leány újabb divatú, virágos, bekötős aljú blúzt, kockás anyagból készült szoknyát, fölötté csikos (?) fodroskötőt visel, lábán patentharisnyát és felpördülő orrú, egylábás papucsot. Készült az 1920-as években. Homonnai műterem. JAM. 7144.

43. kép. Langó Péter (sz. 1896.) és élettársa, Kanász Anna. A férfi csizmanadrágban, kétsoros kabátban, fényes lakkcsizmában, az asszony bokros szoknyában, csipkés

testhezállóban, nyakbavaló kendőben. Lábán szalagos papucs. A kép 1926-ban készült, Lugosra küldték Langó Péter szüleinek, „bemutatni a menyecskét”.

44. kép. Veréb István és családja. Készült 1915-ben. MFM 30557.

45. kép. Varga Ferenc és családja. Készült 1912-ben.. MFM 31325.

46. kép. Családi kép, ünnepi viseletben. Készült az 1920-as években. Homonnai műterem. JAM. 5561.

47. kép. Két házaspár és leányuk, ünnepi viseletben. Az egyik férfi lábán ráncos szárú csizma, a nők kezében hímzett, fehér zsebkendő. A leány gazdagon csipkézett, világos testhezállót visel. Készült az 1920-as években. Homonnai műterem. JAM 5849.

48. kép. Családi kép az 1920-as évekből. Az idős férfi perzsagalléros posztókabátot visel. MFM. 44883.

49. kép. Családi kép az 1920-as évekből: Farkas József és családja. MFM. 44889.

50. kép. Csikota András (30 holdas gazda) és felesége házuk udvarán. Az asszony fityulát, szögletes galléros testhezállót, bokros szoknyát visel, férje zsinóros lajbit, kabátot, ellenzós nadrágot, fényes lakkcsizmát. Kezében hosszú szárú pipa. Valószínűleg magyarcsanádi fényképész készítette, 1925-ben. MFM. 44882.

51. kép. Középkorú házaspár, fiukkal. A férj ellenzós nadrágban, szörmegalléros kabátban, puhaszárú csizmában, kezében pipával látható, az asszony félünnepi viseletben. A fiatal legény ünnepi ruhában: újabb divatú mellényben, kabátban, kissé felpördülő karimájú, széles selyemszalaggal díszített kalapban áll. Készült az 1920-as években. Homonnai műterem. JAM. 10586.

52. kép. Sóki G. Pál és családja. Készült 1900 körül. A fiúcska bőgatyában, zsinóros lajbiban, kalapban, csizmában. MFM. 30540.

53. kép. A Langó család. MFM. 30555.

54. kép. Langó Márton feleségével, Anna és Luca lányával. A kislányok világos egyberuhában, rövidre vágott hajjal, papucsban. Készült 1927-ben. MFM. 30552. (Közölte T. Knotik M. 1990. 216.)

55. kép. Imre János és felesége, Varga Rozália, 1920-as évek. MFM. 44895.

- 56. kép.** A Kardos család, 1940 körül. Az asszony egyberuhában, a fiúk egyike matrózkabátban, csizmanadrágban, csizmában. MFM. 44885.
- 57. kép.** Családi kép az 1940-es évekből. MFM. Ltsz.n.
- 58. kép.** Apátfalviak 1937-ben. A férfiakon posztó- illetve báránybőr sapka, cukk, ellenzős nadrág. Az egyik előtt felgyűrt kötő. Az asszonyok ünnepi viseletben vannak. Kovács László felvétele, 1937. NM 74678.
- 59. kép.** Ubonyos kisgyermek. MFM. Ltsz.n.
- 60. kép.** A néprajzi szakkör tagjai. Lányok kockás és mintás szoknyában, blúzban, kötött kabátban, melleskötőben. Nagy Dezső felvétele, 1954. MFM. 4233.
- 61. kép.** Apátfalvi bokrétások az 1937. évi makói gazdasági kiállításon. A férfiak bőgatyában és ezüstgombos lajbiban, a nők bőszoknyában, ingvállban, pruszlikban vonultak fel. MFM. Ltsz.n.
- 62. kép.** Baranyai Rozália és Langó Antal esküvői képe. A férfi gabonakereskedő és lókupec volt, a nő makói, „szegényebb polgári családból származott”. Készült Makón, Huszthyné és Társa műtermében, 1900 körül.
- 63. kép.** Lakodalomba induló, felvirágozott kocsi, 1940-es évek. Szigeti György tulajdona.
- 64. kép.** Lakodalom résztvevői: a vőfély és a tanító. Nagy Dezső felvétele, 1954. MFM. 4250.
- 65. kép.** Lakodalmi kép az 1930-as évekből. MFM. 44873.
- 66. kép.** Langó K. János feleségével és kedvenc lovával, 1940-es évek. A gazda „most ugyan így van beöltözve, de ő még bőgatyát is hordott”. Az asszony fején fityula, ruhája előtt melleskötő. MFM. Ltsz.n.
- 67. kép.** Szérűs cséplés 1925-30 körül. MFM. Ltsz.n.
- 68. kép.** Házaspár köznapi, munkába való öltözetben. 1940-es évek. MFM. Ltsz.n.
- 69. kép.** Ezüstgombos lajbi. Ltsz. 67.10.14. MFM. 35698.
- 70. kép.** Mellény. Ltsz. 72.20.2. MFM. 35697.
- 71. kép.** „Újabb divatú, ünnepi fityula” viselése. Kovács László felvétele, 1937. NM. 74674.
- 72. kép.** Marczika Máténé fityulában,
- 73. kép.** Fityula. Ltsz. 65.15.5. MFM 35667.
- 74. kép.** Horgolt „fekető”. Ltsz. 65.15.4. MFM 35624.
- 75. kép.** Pruszlik. Ltsz. 55.71.1. MFM. 35695.

- 76. kép.** Pruszlík. Ltsz. 55.66.1. MFM 35696.
- 77-78. kép.** Testhezálló. Ltsz. JAM. 67.49.1-2. MFM. 35521-35522.
- 79-80. kép.** Testhezálló. Ltsz. 52.1098.1 MFM. 35645-35646.
- 81. kép.** Testhezálló. Ltsz. 52.1073.1. MFM. 35637.
- 82. kép.** Baris szoknya. Ltsz. 67.10.11.1. MFM. 35680.
- 83. kép.** Kombiné, áttört hímzéssel. Bárkányi I. felvétele, 2001.
- 84. kép.** Melles kötő, áttört hímzéssel. Bárkányi I. felvétele, 2001.
- 85. kép.** Varga (Ciri) Gergely bérautójában, tanyájuk udvarán, 1930-ban. (A trianoni határokon kívül eső földek tulajdonosait, a „kettős gazdákat” szállította a marosi híd felrobbantásáig.) MFM. Ltsz.n.
- 86. kép.** Kislányok bő ingvállban, pruszlíkban, az 1960-as évek elején. Reisman Marian felvétele. Szigeti György tulajdona.
- 87. kép.** Kislány bő ingvállban, szalagos pruszlíkban, széles kötőben, félcipőben. 1920-as évek. Huszthy László műterme, Makó. A kép Börcsök Attila magángyűjtő tulajdona.

Adatközlőim

Antal Istvánné, Csikota Katalin (1898); Kerekes Andrásné, Gyenge Rozália (1920); Varga Jánosné, Kerekes Julianna (1935); Gyenge Jánosné, Varga Anna (1920); Bagi Jánosné, Sóki Julianna (1933); Hangai Jánosné, Juracsek Margit (1925); Szigeti Istvánné, Baka (Gáró) Margit (1925); Forintos Istvánné, Bagi Julianna (1928); Kerekes Mihályné, Kerekes Aranka (1917); Furák Istvánné, Varga Erzsébet (1899); Imre Györgyné, Borsos Ágnes (1903); Kardos Istvánné, Vígh Katalin (1906); Kardos Imréné, Nóvé Ilona (1910); Varga Antalné, Mátó Pál Rozália (1920); Szigeti Gergelyné, Juracsek Erzsébet (1904); Langó Imréné, Veréb Krisztina (1924); Veréb Mihályné, Varga Rozália (1917?); Kerekes József (1920); Szigeti Ferenc (1925); Borsos Mihályné, Csikota Mária (?); Langó Istvánné, Langó Terézia (1927).

Irodalom

- Bálint Sándor
1977 Népvisélet. In: A szögedi nemzet. A szegedi nagytáj népelete. Második rész. MFME 1976/77-2. Szeged. 251-313.
- Banner János
1989 Apátfalva néprajzi vázlata. In: Banner János emlékezete. Születésének centenáriumán. Szerk. Szabó Ferenc. Békéscsaba-Szeged. 112-137.
- Beke Mária
1971 Lakodalmi szokások Apátfalván 1915-25. Kézirat. MFM-NA. 292-71.
- Beszédes Valéria
1972 Viseleti gyűjtés. Kézirat. MFM-NA. 955-87.
- Csapó Jánosné
1999 Apátfalvai életképek a század elejétől az ötvenes évekig. Kézirat. MFM-NA. 1205-99.
- Endrei Walter
1989 Patyolat és posztó. Budapest
- Erdei Ferenc
1971 Város és vidéke. Budapest
- Fél Edit – Kovács László
1937 Az apátfalvi „bokréta”. Ethnographia XLVIII. 307-309.
- Ferenczi Imre
1977 Viseleti módok Szőregen. In: Szőreg és népe. Szerk. Hegyi András Szőreg. 325-369.
- Flórián Mária
1997 Öltözködés. In: Magyar néprajz IV. Életmód. Szerk. Füzes Endre-Kisbán Eszter. 587-767. Akadémiai Kiadó, Budapest
2001 Magyar parasztviseletek. Jelenlévő múlt. Budapest
- Forgó Géza

- 1998 A Csanádvármegyei Gazdasági Egyesület jubileumi kiállítása. Szirbik Miklós Társaság Füzetei 11. Makó
- Fülemile Ágnes- Stefány Judit
- 1989 A kazári női viselet változása a XIX-XX. században. Dissertationes Ethnographicae 7. Budapest
- Halász Péter
- 1975 A termelészövetkezeti mozgalom története Apátfalván. Budapest
- Horváth Terézia
- 1966 A kapuvári parasztvarrónők. NK. XI. 97-114.
- 1967 A kapuvári népviselet. Arrabona 9. 219-247.
- 1970 „Rőfösárúk” a kapuvári népviseletben. Ethnographia LXXXI. 506-511.
- 1972 Kapuvár népviselete. NK. XVI-XVII.
- 1983 Népi ékszerek. Budapest
- Juhász Antal
- É.n. A falu társadalma. Kézirat, megjelenés alatt.
- Káré Andrea
- 1987 Az apátfalvi női népviselet. Kézirat. MFM-NA. 973-87.
- Katona Edit
- 2002 „Félre gatyá, pendely”. Látható és láthatatlan a magyar népviseletben. Kiállítás a Néprajzi Múzeumban. Katalógus. Budapest
- Koller István
- 1929 Apátfalva. In: Makó és Csanád-Torontál vármegyei községek. Magyar városok monográfiája. Budapest. 297-304.
- Kovács János
- 1901 Ruházat, viselet. In: Szeged és népe. Szeged ethnographiája. Szeged. 208-235.

Kovács Józsefné, dr.

1981 Csongrád megyei fehérhímzés. Kézirat. MFM-NA 790-81.

Nagy Vera

É.n. Apátfalva kézműipara. Kézirat, megjelenés alatt.

Péli Péterné

1984 Családi emlékeim. Kézirat. MFM-NA. 883-84.

Péterbencze Anikó

1990 „Kecele, kacó, zsámboki matyó”. A női viselet változása Zsámbokon (1900-1990). Életmód és Tradíció 6. Budapest

Raj Rozália – Nagy István

2001 Doroszlói népi textíliák. Tóthfalu

Romsics Imre

1999 Kalocsa népművészete. In: Homokmégy. Tanulmányok Homokmégy Néprajzából. Szerk. Romsics Imre. Homokmégy. 371-448.

Szabó Magdolna – Szűcs Tibor – Bán András

2000 Fotó Homonnai. Egy makói fényképészcsalád hagyatéka. Budapest

Szentkláray Jenő

1898 Apátfalva. A Csanád-egyházmegyei plébániák története I-II. Temesvár. I. kötet. 223-240.

Szigeti György

1985 Hagyományos népszokások Apátfalván I. MFMÉ 1982/83-1. 191-207.

1986 Hagyományos népszokások Apátfalván II. MFMÉ 1984/85-1. 193-214.

T. Knotik Márta

1966 A Dél-Alföld női vászonruhái. MFMÉ 1964-65/1. 153-159.

1968a A Dél-Alföld férfi fehérruhái. MFMÉ 1966-67/1. 109-117.

- 1968b Bevarrott ujjú női ingek. MFMÉ 1968. 109-118.
- 1991 Öltözködés, viselet. In: Csongrád megye népművészete. Szerk. Juhász Antal. Budapest. 155-232.
- 1998 Gyári textilanyagok paraszti használatban. MFMÉ. Studia Ethnographicae 2. 235-256.
- É.n. Az apátfalvi öltözet ruhadarabjai. Kézirat, megjelenés alatt.

T. Knotik Márta – Varga Marianna

- 1971 Ruházkodás, viselet. In: Tápé története és néprajza. Szerk. Juhász Antal – Ilia Mihály. Tápé. 527-572.

Tóth Ferenc

- É.n. Apátfalva. Száz magyar falu könyvestára. Budapest

Varga Marianna

- 1989 Palóc népviseletek és textilek. In: Palócok III. Szerk. Bakó Ferenc. Eger. 498-676.

Végh Judit

- É.n. A békési múzeum főkötőgyűjteménye. Békési Téka 21. sz. Békés

Rövidítések

- JAM = József Attila Múzeum
 MFMÉ = Móra Ferenc Múzeum Évkönyve
 MFM-NA = Móra Ferenc Múzeum Néprajzi Adattár
 NK = Néprajzi Közlemények
 NM = Néprajzi Múzeum